

IDENTITEETTI LIIKKEESSÄ.

Narratiivinen tutkimus lapsensa huostaanoton kokeneen äidin identiteetistä ja äitiydestä.

ANNIKA MALMI

Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkimuksen laitos
Sosiaalityön pro gradu-tutkielma
Huhtikuu 2009

Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkimuksen laitos

MALMI, ANNIKA: Identiteetti liikkeessä. Narratiivinen tutkimus lapsensa huostaanoton kokeneen äidin identiteetistä ja äitiydestä.

Pro gradu-tutkielma, 91s., 1 liites.

Ohjaaja: Arja Jokinen

Sosiaalityö

Huhtikuu 2009

TIIVISTELMÄ

Tarkastelen tutkielmassani lapsensa huostaanoton kokeneen äidin identiteetin ja erityisesti äitiysidentiteetin rakentumista ennen ja jälkeen huostaanoton. Tutkielmani on narratiivinen tapaustutkimus, jonka aineiston muodostavat viiden äidin haastatteluin kerätyt tarinat. Taustalla on oletus huostaanotosta merkittävänä elämänmuutoksena, joka kyseenalaistaa äidin identiteetin ihmisenä ja äitinä sekä edellyttää uudelleenorientoitumista suhteessa itseensä ja muihin.

Äitiyteen ja äitiyden henkilökohtaisiin käsityksiin vaikuttavat äitiyden kulttuuriset käsitykset, jotka antavat tavallisesti idealisoidun mallin äitiydestä. Arkitodellisuuden, käytännön tasolla toteutuva äitiys ei yllä äitiyden kulttuurisiin odotuksiin ja törmää niihin. Tästä aiheutuu ristiriita, jonka välissä äidit päivittäin toimivat. Tutkimuksessani tarkastellaan myös näiden ristiriitojen ilmenemistä äidin kokemana sekä sitä, mikä niiden merkitys on äitiysidentiteetin rakentamisessa.

Aineiston analyysi on toteutettu äitiyden tarinallisen juonen ja tarinatyyppejen tarkastelun avulla. Äitiyden tarinallisen juonen muodostavat lapsensa kanssa asuvan äidin tarina, murtuneen äitiyden tarina ja tulevaisuuden tarina. Ennen huostaanottoa äitiysidentiteetti rakentuu yhteisessä arjessa lapsen kanssa. Perhe on ammatillisen tuen piirissä, mutta arki on raskasta ja väsyttävää, jossa äidin on pärjättävä etupäässä omin voimin ilman lapsen isän tukea ja osallistumista. Äitiysidentiteetin rakentaminen ja ylläpitäminen rutinoituneella tavalla katkeaa huostaanottoon, joka merkitsee äidin ja lapsen arjen erottamista käytännön tasolla. Huostaanotossa äidin identiteetti ikään kuin murtuu ja se saa hänet pohtimaan itseään ja vanhemmuuttaan epäonnistumisen kokemuksen kautta. Tämä tuottaa äidissä erontekoja itsen ja muiden välille. Tulevaisuuden tarinassa äitiysidentiteetti rakentuu yhteisen arjen välityksellä, jossa äitiyden kulttuuriset odotukset on muokattu itselle sopiviksi. Äiti tiedostaa äitiyden mallitarinan täydellisyyttä hipovat vaatimukset utopiaksi.

Tarinatyypit edustavat tutkimuksessani sitä, korostuvatko huostaanoton negatiiviset vai positiiviset asiat äidin identiteetin rakentamisessa huostaanoton jälkeen. Kasvutarinassa positiiviset asiat ovat päällimmäisiä kaikesta raskaudesta huolimatta, kun taas uhritarinassa korostuvat negatiiviset asiat. Uinuva kasvutarina sijoittuu kahden edellä mainitun väliin painottuen kuitenkin positiivisiin asioihin. Kasvutarinassa lapsen huostaanoton merkitys mahdollisuutena nähdään myös äidin kuntoutumiselle. Uhritarinassa huostaanotto koetaan etupäässä pettymyksenä ja yhteiskunnan epäonnistumisena tukemisessa, jolloin identiteettiä rakennetaan uhrina. Tutkimuksessani ne äidit, jotka olivat hakeneet ja saaneet itselleen ammattiapua huostaanoton työstämisessä, kertoivat kasvutarinaa. Äidit näkivät ammattiavun tärkeänä huostaanoton työstämisessä. Myös ne äidit, jotka eivät olleet apua saaneet tai hakeneet, korostivat ammattiavun tärkeyttä huostaanotto prosessin yhteydessä.

Asiasanat: äitiys, vanhemmuus, äitiysidentiteetti, identiteetti, huostaanotto, sisäinen tarina, narratiivisuus

Tampere University
Department of Social Work Research

MALMI, ANNIKA: Mobility of Identity. Narrative study of maternal identity and motherhood of those whose child has been taken into care.

Master's Thesis, 91 p., 1 attachment page

Supervisor: Arja Jokinen

Social Work

April 2009

ABSTRACT

The focus of my research is to study how the mother whose child has been taken into care by social welfare authorities construct her identity. The research studies the construction of the mothers' identity and in particular the maternal identity. My thesis is a narrative case study and the data consists of five mothers' stories collected by interviewing them. There is an underlying assumption that the taking-into-care is the major change in the life of the mothers. The event challenges mother's identity as a person and mother and demands reorientation with relation to herself and the others.

The cultural conceptions of motherhood contribute to maternity also in the personal level. They tend to create an idealised model of motherhood. In reality the motherhood never fulfils the expectations of cultural motherhood and they collide with one another. Mothers live with this conflict situation daily. I also examine how mothers experience these conflicts in their lives and what is the relevance of the conflicts in the construction of one's maternal identity.

Data analysis is carried out by narrative plot of maternity and narrative types. The narrative plot of maternity consists of three stories: the mother living with her child, broken maternity and the narrative of future. The mother's identity prior to the child's taking-into-care is constructed in shared everyday life with the child. The family receives certain professional assistance but the life is hard and tiring managed mostly by mother without the participation and support of the child's father. When the child is taken into care the routine way of constructing the maternal identity breaks down. In this process mother's identity collapses and causes her to deliberate herself and her parenthood through failure. This produces categories and divisions between self and the others. In the story of the future maternal identity is constructed through shared life with the child, in which the cultural expectations of motherhood are reshaped in order to reconcile better with one's reality. The mother becomes aware that the cultural expectations with the demands of perfection are purely utopian.

In the study, the narrative types represent whether the negative or positive meanings are emphasized in the identity and its' construction process after taking-into-care. In the narrative of growth the positive phenomena are on the top despite of the hardship. In the narrative of sacrifice the negative topics are being stressed. The dormant growth narrative is placed between afore mentioned narratives, though prioritising the positive issues.

In the growth narrative, the taking-into-care is seen also as a possibility for mother's rehabilitation. In sacrificial story the custody is experienced mostly as a disappointment and a society's failure to support, where the identity of a victim is constructed. The mothers telling the growth story had sought and got professional support after the child was committed to care. Each mother in my research found it very important to receive professional help, including those who had not sought or got any.

Keywords: motherhood, parenthood, maternity identity, identity, taking into care, inner narrative, narrativity

Sisällys

1 JOHDANTO.....	1
2 NÄKÖKULMIA ÄITIYTEEN JA VANHEMMUUTEEN.....	5
2.1 Äitiys instituutiona ja henkilökohtaisina kokemuksina.....	5
2.2 Äitiys suomalaisessa yhteiskunnassa.....	6
2.3 Äitiys kulttuuristen odotusten välissä.....	8
2.4 Jaettua vanhemmuutta?.....	9
2.5 Vanhemmuus juridisena suhteena.....	11
2.6 Riittävä ja riittämätön vanhemmuus.....	13
2.7 Huostaanotolla horjuttu vanhemmuus.....	16
3 NÄKÖKULMIA IDENTITEETTIIN.....	18
3.1 Identiteetti sosiaalitieteissä ja psykologiassa.....	18
3.2 Identiteetti tässä tutkimuksessa.....	20
4 TARINALLISEN KIERTOKULUN TEORIA.....	21
5 METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT.....	25
5.1 Sosiaalisen konstruktionismin, fenomenologian ja hermeneutiikan rajapinnalla.....	25
5.2 Narratiivisuus tutkimuksessani.....	26
6 TUTKIMUSASETELMA.....	28
6.1 Tutkimustehtävä.....	28
6.2 Aineisto.....	28
6.3 Haastattelut.....	31
6.4 Aineiston analyysi.....	34
7 ÄITIYDEN TARINALLINEN JUONI.....	39
7.1 Lapsensa kanssa asuvan äidin tarina.....	39
7.2 Murtuneen äitiyden tarina.....	51
7.3 Tulevaisuuden tarina.....	60
8 IDENTITEETIN SUUNTA TARINATYYPPEINÄ.....	62
8.1 Uhritarina.....	62
8.2 Kasvutarina.....	64
8.3 Uinuva kasvutarina.....	68
9 KUUNTELE MINUA.....	71
9.1 Terveisiä sijoituspaikkaan.....	71
9.2 Terveisiä sossu(i)lle.....	72
10 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	75
LÄHTEET.....	80
LIITTEET.....	92

1 JOHDANTO

Tutkimuskohteenani on huostaanotetun lapsen äiti ja hänen identiteettinsä erityisesti äitinä. Pyrkimyksenäni on päästä lähelle lapsensa huostaanoton kokeneen äidin maailmaa ja pyrkiä ymmärtämään hänen ajatuksiaan ja käsityksiään omasta itsestään, äitiydestään ja elämästään oman lapsen huostaanottoon. Tarkasteluni kohteena on erityisesti äitiysidentiteetin rakentamis- ja rakentumisprosessi huostaanoton jälkeen.

Vuoden 2007 lopussa huostaanotto kosketti reilun 10 000:n lapsen vanhempaa Suomessa. Prosentuaalisesti huostassa oli samana ajankohtana 0,9 % kaikista 0-17 -vuotiaista lapsista. (Lastensuojelu 2007.) Puhuttaessa huostaanotettujen lasten vanhemmista saatetaan heidän vanhemmuutensa sijoittaa marginaaliin sen perusteella, mitä heidän vanhemmuutensa oletetaan olevan. Huostaanotettujen lasten vanhempien elämää leimaavat oletetut käsitykset kasautuneista psykososiaalisista vaikeuksista (Granfelt 2004, 216). Asioiden luokittelu marginaaliin ei ole kuitenkaan yksinkertaista ja ongelmatonta. Jokaisessa huostaanotossa on kyse yksilöllisestä tilanteesta, jossa vanhemmuus ei riitä. Myös syyt riittämättömyydelle ovat yksilölliset. Tämän takia kategorisointiin tulisi suhtautua kriittisesti. Toisaalta ei ole myöskään syytä lähteä vastakkaiseen suuntaan selittämällä kaikkea normaaliksi. Niinpä pyrkimyksenäni tässä työssä on tutkielmani naisten elämäntilanteiden ymmärtäminen ja heitä arvostava ote kuitenkin astumatta yliymmärtämisen ja asioiden pois selittämisen puolelle.

Kristiina Bergin (2008) mukaan äitiyden ulkopuolelle suljetaan usein äidin muut äitiyteen, vanhemmuuteen ja elämäntilanteeseen vaikuttavat ja liittyvät identiteetit. Kyseistä yksipuolista äitiyden tarkastelua tapahtuu etenkin äitiyttä vahvasti määrittelevissä ammattilaispuheissa, kuten lastensuojelussa. Bergin mukaan olisi tärkeää, että äitiyttä tarkasteltaisiin monipuolisesti, kulttuuriset odotukset ja merkitykset tiedostaen. Jaan Bergin kanssa ajatukset äitiyden ja äidin identiteetin liian yksipuolisesta tarkastelusta. Vaikka myös omassa tutkielmassani keskityn äitiyteen identiteetin rakentajana, pyrin huomioimaan tarkastelussani äitien tuottamia muita identiteetin puolia sekä kulttuuristen äitiyskäsitysten merkitys konkreettisella arjen tasolla. En ole erikseen kutsunut äitejä kertomaan muista identiteetin puolistaan, mutta jokaisessa tarinassa tuodaan esille myös äitinä olemisen ja toimimisen ulkopuolisia minuuden ja identiteetin määrittäjiä, kuten työ ja toiset ihmiset.

Äitiyden toteuttaminen ja identiteetin rakentaminen tapahtuvat paikoin hyvinkin ristiriitaisissa olosuhteissa. Ideologiset käsitykset äitiydestä ja äitiyden kulttuuriset odotukset vaikuttavat äidin pyrkimykseen toimia vanhempana sekä hänen suoraan toimintaansa vanhempana. Vanhemmuudessa ja etenkin äitiydessä on lopulta melko pieni liikkumavara, mutta valintoja vastoin kulttuurisia odotuksia voidaan kuitenkin tehdä.

Vaikka pyrkimykseni on tutkielmani äitien kokemuksilleen ja asioille annettujen merkitysten ymmärtäminen, tämän tavoitteen täydellinen saavuttaminen on todettava mahdottomaksi jo tässä vaiheessa. Ymmärtämiseeni ja tulkintaani vaikuttavat omat lähtökohtani, jotka sisältävät luetusta ja koetusta muodostuneen oman ymmärrykseni. Käsityksiini ovat vaikuttaneet myös työskentelyni sosiaalityöntekijänä lastensuojelussa sekä oma äitiyteni kahden pienen lapsen äitinä. Ajattelen omaan esiyymmärrykseeni vaikuttaneen jollakin tavalla koko tähänastinen elämähistoriani, mikä kulkee aina jollakin tasolla mukana myös tutkimusprojektissa.

Yksi varsin suosittu tutkimuksen lisäarvoa nostava tapa on antaa tutkimukseen osallistuville ihmisille ”ääni”, jolla halutaan valottaa ja tuoda esille ihmisten oma tapa antaa asioille merkityksiä. Tämä on myös minun haluni. On kuitenkin muistettava, että loppujen lopuksi tutkimusraportissa kuuluu minun ääneni tutkijana ja tulkitsijana. Yksi ratkaisuyritykseni tälle ongelmalle on yhden analyysiosuuden omistaminen pelkästään niille asioille, jotka ikään kuin odottivat tilaisuuttaan tulla sanotuksi. Kyseessä olivat ehkä enemmän sellaiset asiat, jotka olivat herättäneet katkeruutta, mutta se ei mielestäni vähennä niiden arvoa.

Keskityn tutkielmassani pelkästään äiteihin, koska olen kiinnostunut nimenomaan äitiydestä vanhemmuuden sukupuolisena ilmentymänä. Ajattelen mahdollisuuksieni äitien ymmärtämiselle olevan myös paremmat kuin isien ymmärtämiseen, koska olen itsekin äiti. Äitiys ja isyys nähdään edelleenkin erilaisina sekä odotusten että käytännön tasolla. Äitiys kulttuurisine odotuksineen ja velvollisuuksineen herättää minussa usein ristiriitaisia tunteita. Äitiyteni on vaikuttanut graduprosessiinikin erittäin konkreettisellakin tavalla – lykkäämällä sen päätökseen saattamista neljällä vuodella.

Sosiaalityöntekijänä ollessani niin huostaanotettujen lasten vanhemmat kuin muidenkin asiakasperheiden vanhemmat ovat herättäneet minussa monenlaisia tunteita. Olen tuntenut suuttumusta, pettymystä, turhautumista, ahdistusta sekä tyytyväisyyttä, iloa, toiveikkuutta ja luottamusta, muutamia tuntemuksia mainitakseni. Olen tuntenut myös sääliä sekä surua perheen tai

sen yksittäisen jäsenen puolesta. Olen huomannut vanhempien hädän, yksinäisyyden ja tuen puutteen. Olen huomannut voimattomuuden, kykenemättömyyden tai haluttomuuden hakea tai saada itselleen apua. Ennen kaikkea olen kuitenkin nähnyt lapsen tilanteen. Olen huomannut myös sen, miten huostaanotto voi romahduttaa vanhemman elämän tai toimia lähtökohtana vanhemman omalle kuntoutumiselle ja muutokselle ja sitä kautta antaa toivoa ja mahdollisuuksia perheen yhdistymiselle. Olen kokenut myös oman voimattomuuteni sosiaalityöntekijänä vanhemman tai lapsen tuskan edessä. Näistä kokemuksista kumpuaa motiivini tutkia lapsensa huostaanoton kokeneita äitejä. Työssä jäi tunne riittämättömästä vanhemman kohtaamisesta ja halu tavoittaa niitä merkityksiä, joita sosiaalityöntekijänä toimiessani en tavoittanut, mutta joita havaitsin ja ymmärsin jokaisella äidillä olevan.

Välimatka työntekijän ja vanhemman välillä voi olla hyvin pitkä, ja molemminpuolinen aito ja tasa-arvoinen kohtaaminen lienee harvinaista ja vaikeaa, etenkin vastentahtoisissa huostaanottoprosesseissa. En syytä tästä sen enempää sosiaalityöntekijää kuin vanhempaakaan, sillä tarkoitukseni ei ole etsiä syyllisiä, vaan reittejä tavoittaa lapsensa huostaanoton kokeneen äidin maailmaa ja olemista suhteessa itseensä ja äitiyteensä, joka taas voi avata uusia näkökulmia käytännön työtä ajatellen. Kyseessä ei ole yksiselitteinen totuus tutkimieni naisten elämästä, vaan yksi näkökulma siihen. Tarkoitukseni on kuvata ja tulkita naisten kokemuksia ja niille annettuja merkityksiä. Kyseessä on siten minun tulkintani naisten kokemuksista. Haluan myös tällä tutkielmallani antaa äideille puheenvuoron ja äänen, jota ei vaienneta ja keskeytetä, ja johon ei esitetä vastapuheenvuoroa. En esitä arvioita heidän äitiydestään, vanhemmuudestaan, hyvyydestään, huonoudestaan, heikkouksistaan tai vahvuuksistaan, vaan koetan päästä käsiksi heidän käsityksiinsä ja asioille antamiin merkityksiin ja tulkita niitä. Tutkimusalueellani liikkuessani ymmärrän olevani moraalisesti ja eettisesti herkällä alueella, ja tämän takia selvitänkin suhteeni kyseisiin kysymyksiin eettisessä pohdinnassa.

Tutkielmani on narratiivinen tutkimus, jonka teoreettisen viitekehyksen muodostaa Vilma Hännisen (1999) malli tarinallisesta kiertokulusta. Tarinallisen kiertokulun teoria erottelee toisistaan tarinallisuuden eri ilmenemismuotoja. Tässä pro gradu-tutkielmassa tutkimuskysymyksiin haetaan vastauksia lähinnä ihmisen sisäistä tarinaa tarkastelemalla. Tarinallisen kiertokulun teoria määrittää hyvin pitkälle myös tutkielmani metodologisen taustan, jossa liikutaan sosiaalisen konstruktionismin, fenomenologian ja hermeneutiikan yhtymäkohdissa. Keskeisiä käsitteitä työssäni ovat äitiys, vanhemmuus, identiteetti ja sisäinen tarina. Näkökulmani äitiyteen nojaa osittain feministiseen lähestymistapaan, mutta kyseessä ei ole kuitenkaan puhtaasti feministiseen

lähestymistapaan sitoutuva valinta, vaan siihen liittyvä kriittisesti äitiyttä tarkasteleva ote. Tutkielmani aineiston muodostavat viiden lapsensa huostaanoton kokeneen äidin haastatteluissa tuotetut tarinat.

Tutkielmani rakentuu siten, että aluksi esittelen äitiyteen ja vanhemmuuteen liittyviä näkökulmia ja määrittelyitä. Tämän jälkeen kirjoitan erilaisista identiteettikäsitteistä, jonka jälkeen esittelen oman tutkimukseni identiteettikäsitteen. Neljännessä luvussa kuvaan tarinallisen kiertokulun mallin tutkielmani naisten elämäntilanteiden ymmärtämisen välineenä. Viidentenä kirjoitan tutkimuksen toteuttamisesta täsmentäen tutkimustehtäväni, esittelemällä aineistoon liittyvät tekijät sekä analyysimetodin ja -prosessin. Seuraavat kolme lukua ovat aineiston analyysilukuja. Viimeisessä luvussa on johtopäätösten ja pohdinnan vuoro.

2 NÄKÖKULMIA ÄITIYTEEN JA VANHEMMUUTEEN

2.1 Äitiys instituutiona ja henkilökohtaisina kokemuksina

Suomen kielessä sanalla äitiys on erilaisia merkityksiä. Sillä voidaan viitata esimerkiksi naissukupuoleen liittyviin erityisiin ominaisuuksiin, raskaaksi tulemiseen ja synnyttämiseen tai naiseen liittyvään ominaisuuteen, äidillisyyteen. (Kuronen 1989, 22-23.) Englannin kielessä äitiyden vastineita ovat sanat ”motherhood” ja ”mothering”. ”Motherhood” tarkoittaa äitiyttä yhteiskunnallisena instituutiona, ja ”mothering” kuvaa äitiyttä yksilötason ilmiönä ja toimintana eli äitiyttä, jota naiset itse tuottavat äitinä olemisellaan. (Berg 2008, 20-21.)

Tavoittaakseen äitiyden merkityksen vivahteikkuutta, Eeva Jokinen (1996, 22; 2004, 39) käyttää ilmauksia äitiminä ja äidittäminen. Äitiminä liittyy äidin antamaan hoivaan ja haluun tulla äidiksi ja äidittäminen tarkoittaa lapsen hoitamista, jota voi tehdä muutkin kuin äiti itse. Äitiminä on hitaasti muuttuvaa, kun taas äidittämiseen liittyvät asiat, kuten nukuttamiseen liittyvät ohjeet voivat muuttua nopeasti.

Äitiys on sosiaalisesti tunnistettu instituutio, joka määrittelee äidin normeihin, odotuksiin ja vaatimuksiin käsittäen myös äitiyden naiselle asettamat merkitykset. Instituution käsitteen ohessa ideologiat tuottavat diskursiivista ymmärrystä äitiydestä ja tukevat yleistä ymmärrystä oikeasta äitiydestä. (Phoenix & Woollett & Lloyd 1991.) Äitiys ideologiana perustuu muuttumattomaan käsitykseen naiseudesta, jossa nainen lapsia tuottavana ja hoivaavana käsitetään oikeaksi naiseudeksi (Nätkin 1991, 12-13). Instituutiot, normit, myytit ja symbolit määrittelevät yhtä lailla koko naiseutta ja naisen elämää, ei pelkästään äitiyttä. Määrittely on vallan käyttöä, ja vallan välineinä toimivat mm. uskonto, laki, lääketiede, media ja mainonta (Walby 1990) sekä omassa tutkielmassani erityisesti lastensuojelun ammattilaiset. Kristiina Berg (2008, 22) puhuu äitiyden kulttuurisista odotuksista, joilla hän tarkoittaa kaikkia äitiyttä määrittäviä, ohjaavia ja rajoittavia myyttejä, ideologiaa, instituutiota, diskursseja ja uskomusjärjestelmiä. Nämä kulttuuriset odotukset tuotetaan ja rakennetaan vuorovaikutuksessa kielen ja sosiaalisten käytäntöjen avulla, ja niiden uusintamiseen ja tuottamiseen myös äidit osallistuvat omalla toiminnallaan. (myös Cacciatore & Janhunen 2008, 12-27; Järvinen 2007, 189.)

Esimerkkinä äidin ja isän muuttuvista konstruktioista voidaan pitää yhteiskuntien suhtautumista perhevapaisiin ja sitä kautta vanhemmuuteen. Skandinaviassa työmarkkinoilla, politiikassa ja perhe-elämässä sukupuolinen tasa-arvo on ollut vahva elementti. Skandinaavinen perhepolitiikka rohkaisee lapsenhoidon jakamista mahdollistamalla sekä äideille että isille vanhempainvapaan. Isien perhevapaiden käyttöä Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa tutkinut Tine Rostgaard (2002, 343, 361) havaitsi näiden maiden välillä vallitsevan erilaiset käsitykset äidin ja isän konstruktioissa; Ruotsissa isien oikeuksien tukeminen on ollut merkittävää ja isiä on rohkaistu vanhempainvapaan käyttöön. Tasa-arvokysymykset ovat jääneet taka-alalle ja on korostettu isän mahdollisuutta tuoda vanhempi-lapsisuhteeseen jotain erilaista, sellaista mitä äiti ei voi antaa. Tanskassa taas huomio on jaetussa vanhemmuudessa ja tasa-arvossa, ja Norjassa tuetaan edelleen enemmän äitien mahdollisuuksia.

Äitiyden instituution ja ideologiaulottuvuuden lisäksi äitiys ymmärretään myös naisen henkilökohtaisina kokemuksina, jotka voivat olla ristiriidassa äitiysinstituution vaatimusten kanssa. Henkilökohtaisen äitiyden ja äitiysinstituution väliset ristiriidat voivat heijastella äitiydessä koettuja ongelmia, mutta yhtä lailla ristiriitaa voi kokea, vaikka äitiydessä ei olisi mitään ongelmia. (Berg 2008, 20.) Voidaan sanoa, että ideologinen käsitys äitiydestä pakostakin törmää henkilökohtaisista kokemuksista muodostuvan todellisuuden, elävän elämän äitiyden kanssa niiden erilaisuuden takia. Äitien odotukset äitiydestä muodostuvat usein ideologiasta käsin, mutta äidiksi tuleminen myötä havaitaan ideologian ja todellisuuden erilaisuus. (Choi & Henshaw & Baker & Tree 2005, 172; Cacciatore & Janhunen 2008, 12.) Kulttuuriset hyvän äitiyden odotukset, esimerkiksi ammattilaisten tuottama odotus hyvästä ja normaalista äitiydestä vaikuttavat siihen, miten äidit näkevät itsensä äiteinä, miten he näkevät lapsensa, miten he rakentavat omaa äiti-identiteettiään tai miten esittävät itsensä muille (Berg 2008, 23).

Feministisissä tulkinnoissa äitiys nähdään historiallisena, kulttuurisena ja sosiaalisena konstruktiona merkiten suhdetta lapseen. Siinä korostetaan naisen tietoista äitiyden valintaa itsestänselvyyden ja kohtalon sijaan. Äitiyttä kuvataan myös kypsyemisprosessina, joka vaatii sopeutumista ja kiinnittymistä lapseen (Nätkin 1997, 153, 193-194.)

2.2 Äitiys suomalaisessa yhteiskunnassa

Äitiyden määrittelyt ovat heijastelleet yhteiskunnassa vallitsevaa tilannetta. Hyvän ja oikeanlaisen naiseuden ja äitiyden määrittelemisen moraalin kautta oli tavallista. 1800-luvun puolelle saakka

äitiys oli ensisijaisesti synnyttämistä. Naisen velvollisuudet naisena ja emäntänä olivat ensisijaisia suhteessa äitiyteen ja sitä kautta äidin suhteen lapseen. Lapset tuli kasvattaa kurissa, mutta vaimon rooli emäntänä ja miehen alamaisena oli tärkeämpää. (Häggman 1994, 134, 137-139.) Äitiyttä ja perhekeskeisyyttä alettiin Suomessa korostamaan 1840-luvulta lähtien ensiksi porvarillisissa piireissä, joista modernin perheen ja äitiyden ihanteet haluttiin levittää kansalais sodan jälkeen kaikkiin yhteiskuntaluokkiin eri kansankerrosten välisen yhtenäisyyden luomiseksi. Moderni äitiys oli biologista äitiyttä, äitiyden toteuttamista ydinperheessä ja avioliitossa, äitiyden ymmärtämistä kutsumuksena ja naisen tärkeimpänä tehtävänä. Naiseen liitettiin odotuksia moraalisesta paremmuudesta ja ylemmyydestä mieheen nähden. Isän tehtävänä oli elättää perhe ja olla auktoriteetti. (Häggman 1994, 152, 170; Nätkin 2003, 17-18.)

Kelvoton äitiys oli esimerkiksi sivistymättömyyttä tai tietämättömyyttä, jotka liitettiin työväenluokkaan kuuluville ja köyhille äideille (Nätkin 1997, 37-40). Äitiydestä saatettiin luopua esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, jolloin lapsi syntyi liian nuorelle äidille tai äiti oli muutoin olosuhteiden takia kykenemätön huolehtimaan lapsesta. Tuolloin lapsi siirtyi usein oman perheen tai suvun, useimmiten naisen oman äidin hoidettavaksi. Tilanne oli kuitenkin häpeällinen ja sitä salailtiin. (Pohjola 1999, 93, 95-96.)

1960-70 -luvuilla modernin äitiyden ihanne kyseenalaistui, erottelut erilaisten äitien välillä vähenivät ja äitiyttä tiukasti säädelleet normit väljenivät ehkäisykeinojen lisääntymisen, laillisen abortin, seksuaalikulttuurin muuttumisen ja äitien työssäkäynnin lisääntymisen myötä (Nätkin 2003, 19-20). Nykyisin äideillä on enemmän tilaa toteuttaa erilaistakin äitiyttä, eikä äitiyttä liitetä itsestään selvästi avioliittoon. Äitiys on mahdollista myös ilman heteroseksuaalista suhdetta eivätkä äitiys ja työssäkäynti sulje toisiaan pois. (Vuori 2003, 40.) Myös toisenlaisia käsityksiä löytyy; Huolimatta nykypäivän puheesta erilaisesta perheestä, erilaisista vanhemmista, erilaisista isistä ja äideistä, suomalaisessa yhteiskunnassa elää sitkeästi malli isästä elättäjänä ja äidistä kotona. Uskomuksissa äiti on taitava kasvattaja, joka pystyy vaikeuksista huolimatta kasvattamaan kunnan kansalaisen. Uskomusten äiti on myös haavoittuvainen, sillä lapsen onni tai onnettomuus on viimesijaisesti äidin vastuulla. (Katvala 2001, 90-92; Nätkin 1997, 183-184.) Äitiys nähdään Satu Katvalan (2001, 95) mukaan sinnikkäästi hyvänä tai huonona, mikä ei anna äidille lupaa tuntea olevansa sekä hyvä että huono tai joskus hyvä, joskus huono. Odotusten ja uskomusten vastaisesti toimiminen aiheuttaa äidissä helposti syyllisyyttä (Mt., 53).

Äitiyden arvioiminen ja luokittelu sosioekonomisilla tekijöillä on nykyisin vähäistä. Sen sijaan psykologinen tieto on astunut hyvän äidin merkittäväksi määrittelijäksi 1900-luvun jälkipuoliskolla. Lapsen ja äidin välisessä suhteessa äidin tärkein tehtävä on lapsen psyykkisen kehityksen turvaaminen (Vuori 2003, 45) ja äitiyden laatua arvioidaan usein akselilla liiallinen – liian vähäinen (esim. Nätkin 1997, 187; Berg 2008).

2.3 Äitiys kulttuuristen odotusten välissä

Kristiina Berg (2008, 150) on väitöskirjassaan tutkinut ammattilais- ja mediapuheissa rakentuvia äitiyden ulottuvuuksia, jotka näkyvät eri suuntiin vetävinä odotuksina ja vaatimuksina, joiden välissä jokainen äiti joutuu tasapainoilemaan. Tasapainoilu on liikkumista erilaisissa liikaa – liian vähän -ulottuvuuksissa, joita ovat 1) lapselle omistautuva – itseään toteuttava, 2) emotionaalinen side – rationaalinen tehtävä, 3) odotuksia toteuttava – omaehtoinen sekä 4) itsenäinen – äitiyttä jakava.

Ammattilaispuhe korostaa odotuksia lapsen tarpeisiin vastaamisesta ja mediapuhe naisen itsenäisyydestä ja omista tarpeista. Hyvä äiti on siis lapsensa saatavilla, mutta hänellä on myös lapsisuhteen ulkopuolisia kiinnostuksen kohteita. Naista arvioidaan ammattilaispuheessa ensisijaisesti äitinä, jolloin äidin kokonaistilanne tai äidin muut identiteetit naisena tai puolisona ovat vaarassa jäädä huomioimatta. Ensisijaisena esteenä äitinä toimimiselle voivat kuitenkin olla ongelmat hänen muissa identiteeteissään. (Mt., 151., myös Vuori 2002, 6.)

Emotionaalisen ja rationaalisen äitiyden dikotomia näyttäytyy äitiyden ja naiseuden kulttuurisina odotuksina. Riittävä äitiys edellyttää hyväksyntää naisena ja riittävään naiseuteen kuuluu äitiys. Riittämättömyys ja kyvyttömyys ilmenevät molemmissa ulottuvuuksissa. Äitiys emotionaalisena siteenä on ammattilaisten tuottama odotus, joka näkyy äidin ja lapsen vuorovaikutuksen tukemisena enemmän kuin arjen tukemisena. Äitiyden korostaminen emotionaalisena siteenä erottaa isyyden jättäen jäljelle vain äitiyttä avustavat tehtävät. (Berg 2008, 154-156.) Ideologinen käsitys äidin ja lapsen suhteesta ei huomioi sen ristiriitaista luonnetta, jossa äiti tuntee sekä positiivisia että negatiivisia tunteita lastaan kohtaan (Parker 1997; ref. Berg 2008, 157; Cacciatore & Janhunen 2008). Äidit, jotka kyseenalaistavat oletukset kaikkien naisten halusta tulla äideiksi, kaikkien äitien rakastavan lapsiaan ja halun hoitaa heitä ja elää heidän kanssaan joka päivä, kyseenalaistavat

myytin äidinrakkaudesta ja äitiyden luonnollisuudesta naiselle ja heitä epäillään helposti lapsen torjumisesta. Tällainen sävy oli löydettävissä myös ammattilaisten puheista. Välinpitämättömäksi ja lastaan rakastamattomaksi äidiksi leimautumisen pelko voi olla este avun vastaanottamiselle. (Berg 2008, 157-158.)

Äitiyteen kohdistuvia odotuksia toteuttava äitiys on kulttuurisista odotuksista ja sisäistetyistä toimintamalleista muodostuva kahle, jossa nämä odotukset ja normit määrittävät vahvasti äidin toimintaa. Toisessa päässä on taas postmodernin ajattelutavan kutsu toteuttaa äitiyttä yksilöllisesti itse valintoja tehden. Mediapuheessa äitiyden normeja voidaan rikkoa ja koetella vapaammin ilman huonoksi äidiksi leimautumisen pelkoa. Ammattilaispuheessa normeja koetellaan tulkitsemalla riittävän äitiyden käsite joustavasti. Ammattilaisten odotuksissa äitiydelle näkyy perinteinen äiti, joka huolehtii perheestään ja kodistaan asettaen lapset etusijalle itseensä nähden. Oman elämän ja äitiyden refleктоiminen ja samalla perinteistä irrottautuminen eivät ainakaan vähennä äidin kokemia ristiriitoja. Minuuden ja äitiyden rakentamisen mahdollisuuksien paljous voi toisaalta olla pikemminkin ristiriitoja herättävää kuin vapauttavaa. Oma paikkaansa perheen ja lasten tarpeiden ulkopuolella etsiessään nainen voi kohdata suorituspainetta ja pakkoja muilla elämänalueilla, mikä taas voi aiheuttaa riittämättömyyden tunnetta ja syyllisyyttä äitiydessä. (Mt., 160-163.)

Odotuksessa itsenäinen – äitiyttä jakava on kyse siitä, missä määrin äideiltä odotetaan itsenäistä selviytymistä ja kokonaisuusvastuun kantamista ja toisaalta vastuun jakamista isyyden ja ammattilaisten kanssa. Lastensuojelun käytännöissä pyritään lyhytkestoiseen ja väliaikaiseen tukeen, ja näin välitetään epäsuorasti odotuksia itsenäisestä, vahvasta ja isän kanssa jaetusta vanhemmuudesta. Kuitenkaan lastensuojelun tai perhetyön asiakasäideillä ei yleensä ole juuri mahdollisuuksia jakaa vanhemmuutta miestensä kanssa. (Mt., 164-165.)

2.4 Jaettua vanhemmuutta?

Jaettu ja sukupuolineutraali vanhemmuus edustaa tänä päivänä ”yleistä” yhteiskunnallisella ja poliittisella tasolla korostettua vanhemmuutta. Perhepolitiikassa ja lainsäädännössä tuetaan ja rohkaistaan isien osallistumista lastensa hoitoon. (esim. Sevón 2005; Rostgaard 2002; Böök 2001, 15-17.) Marjo Kurosen (2003, 107) mukaan asiantuntijakeskusteluissa vanhempien sukupuoli, sukupuolen mukainen työn, vastuun ja vallan jako häivytetään sukupuolineutraalin

vanhemmuuspuheen taakse. Kuitenkin tarkemmassa analyysissä asiantuntijakeskusteluiden vanhemmat osoittautuvat äideiksi. Mistä tämä kertoo? Kertooko se kuitenkin käsityksistä traditionaalisesta vanhemmuudesta, jossa vanhemmuus nähdään ensisijaisesti äidin kautta? Kertooko se ylipäätään äitien aktiivisuudesta suhteessa asiantuntijoihin. Kertooko se jotain perheestä? Kertooko se siitä, että asiantuntijakeskustelut kuvaavat etupäässä yksinhuoltajaperheitä, joissa äiti on useimmiten lähivanhempi? Miten isä voidaan nostaa vanhemmuudessa äidin tasolle, jos isä toteuttaa käytännössä vanhemmuutta vain joka toinen viikonloppu? Entä ydinperheet? Mistä kertoo, että ydinperheessäkin äiti tuntee väsymystä ja yksinäisyyttä? (Jokinen 1996, Rotkirch & Saloheimo 2008). Pidän väsymyksen ja yksinäisyydenkin tunnetta hyvin ”normaaleina” tunteina, eikä tarkoitukseni ole patologisoida tai kyseenalaistaa väsymyksen ja yksinäisyyden tunteiden oikeutusta myös kahden vanhemman perheissä, mutta se herättää kysymyksen, miten äidit ylipäätään voivat perheissään ja suomalaisessa yhteiskunnassa? Yhtä hyvin voi myös kysyä, miten isät ja lapset voivat? Kysymyksiä ilman vastauksia voisi jatkaa loputtomiin, mutta ristiriita ideologian ja arkitodellisuuden sekä odotusten ja jaksamisen välillä on ilmeinen. Ilmeistä on myös se, että isyys näkyy yhteiskunnassamme kahtena toisilleen vastakkaisena suuntauksena, ohenevana ja vahvistuvana isyytenä. Oheneva isyys näkyy vanhemmuutena, joka ei osallistu aktiivisesti lapsesta huolehtimiseen ja hänen elämäänsä. Vahvistuva isyys taas on jaettava vanhemmuutta.

Äiti nähdään isään nähden osaavampana ja pätevämpänä vanhemmuuden osa-alueilla. Äidin ja lapsen välillä ajatellaan olevan myös erityinen emotionaalinen suhde. Äidin ensisijaisuus ilmenee hänen läsnäolossaan, turvallisuuden tunteen tuottajana ja lapsen tarpeisiin vastaajana. (Alasuutari 2003, 48, 160.) Satu Perälä-Littusen (2007, 341-342, 345-349) tutkimuksessa eri ikäisiä ihmisiä pyydettiin kuvailemaan, minkälaisia hyvä äiti ja hyvä isä ovat. Vaikka vastaajat ensiksi mainitsivat, ettei hyvän äidin ja hyvän isän kuvaileminen erikseen ole mielekäästä tarjoten hyvän vanhemmuuden kuvausta, tuotettiin hyvästä äitiydestä enemmän määritelmiä. Hyvästä äitiydestä puhuttiin enemmän kuin hyvästä isyydestä ja hyvälle äidille tuotettiin enemmän kategorisoituja määritelmiä (1168 kpl) verrattuna hyvään isään (415 kpl). Hyvän isän kuvaaminen saatettiin kuitata hyvän äidin kuvaamisen jälkeen siten, että isään pätevät samat asiat. Lisäksi vastauksissa korostettiin äidin läheisempää suhdetta lapsiin ja toisaalta isän velvollisuuksia suojella ja olla taloudellisessa vastuussa. Vastauksissa tuli myös ilmi, että kuvailtaessa hyvää äitiyttä tai isyyttä, vastaajat käyttivät usein ilmauksia ”pitäisi olla” tai ”tulisi olla”, joka kertoo osaltaan ristiriidasta, mikä ideologian ja todellisuuden välillä vallitsee. Vastauksissa oli huomattavissa myös sukupolvivaikutus käsityksiin; nuoret vastaajat näkivät hyvän äitiyden ja isyyden olevan enemmän samat kriteerit täyttäviä. (myös Valkonen 2006, 92-93.)

Isän merkityksen kasvaminen vanhemmuudessa on kuitenkin kiistatonta. Isän roolin kasvaminen vanhemmuudessa on purkanut naiseuden ja äitiyden itsestään selvää kytköstä. Jaana Vuoren (2003 40, 53) mukaan etenkin asiantuntijat ovat raivanneet tilaa isyydelle ja isien toimijuudelle. Asiantuntijoiden on myös havaittu pitävän kiinni äitiyden ensisijaisuudesta isyyteen nähden (Berg 2008, Kuronen 2003), joten ilmeisesti myös asiantuntijat joutuvat tasapainoilemaan perinteisen äitiin keskittyvän ja nykyisen sukupuolineutraalin vanhemmuuden välillä.

2.5 Vanhemmuus juridisena suhteena

Käsittelen tämän otsikon alla lapsen hoitoa ja huoltoa sekä vanhemmuutta lainsäädännöllisellä tasolla, jossa määritellään mitä lapsen huolto tarkoittaa, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia vanhemmilla ja huoltajilla on suhteessa lapseensa sekä miten huostaanotto vaikuttaa vanhempien ja huoltajien oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Kyseessä ei ole kuitenkaan tarkkoihin yksityiskohtiin menevä selvitys, vaan pääpiirteittäinen lainsäädännön sisältö. Huostaanoton perusteet esitän seuraavassa kappaleessa, joten en käy niitä läpi tässä yhteydessä.

Vanhemmuus ja lapsen huoltajuus eivät välttämättä kulje käsi kädessä; molemmat vanhemmat ovat automaattisesti lapsen huoltajia vain siinä tapauksessa, mikäli vanhemmat ovat lapsen syntyessä avioliitossa keskenään. Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen huoltaja on äiti, mutta isyyden vahvistamisen yhteydessä vanhemmat voivat yhteisesti päättää, miten lapsen huoltajuus järjestetään. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että he voivat päättää, että huoltajuus on vain toisella vanhemmista tai molemmilla yhteisesti. Isyyden vahvistamisen yhteydessä isälle syntyy joka tapauksessa elatusvelvollisuus lasta kohtaan. Lapsen elatusvelvollisuus kuuluu molemmille vanhemmille eikä se ole riippuvainen huoltajuudesta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 3 §, 6§, 7§; laki lapsen elatuksesta 704/1975, 2 §.)

Vanhemmat (huoltajat) ovat ensisijaisesti vastuussa lapsen hyvinvoinnista, kasvatuksesta ja hoidosta. Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet ja toivomukset. Lapselle tulee turvata hyvä hoito, kasvatusta, valvontaa ja huolenpitoa. Lapsen tulee saada osakseen ymmärrystä, turvaa ja hellyyttä. Lapsen alistaminen, kurittaminen ja loukkaava kohtelu on kielletty. Huoltajan tehtävänä on myös

edustaa lasta tämän henkilöä koskeissa asioissa. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 1§, 4§.)

Huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Päätösvallasta huolimatta hänen tulee keskustella lapsen kanssa asiasta, mikäli se on lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden mahdollista. Mikäli lapsen vanhemmat eivät asu yhdessä, lapsella on oikeus tavata ja pitää yhteyttä vanhempaan, jonka luona hän ei asu. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 2§, 4§, 5§, 11§.)

Käytännössä lapsen huolto- ja tapaamisasioista sovitaan silloin, kun on kyse avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen huollosta ja tapaamisasioista silloin, jos vanhemmat eivät asu yhdessä. Myös avioerotapauksissa sovitaan, miten lapsen huolto järjestetään ja miten hän tapaa toista vanhempansa. Mikäli vanhemmat eivät kykene yhteisymmärryksessä sopimaan lapsen huollosta ja tapaamisesta, käräjäoikeus ratkaisee asian. (Mt., 9§.)

Huostaanoton luonne on kaksijakoinen; toisaalta se on hallinto-oikeudellinen vapaudenriistopäätös ja toisaalta se on lapsen subjektiivinen oikeus, jolla turvataan lapsen kasvatus (Räty 2004, 30). Huostaanotetun lapsen huoltajan asema lapsen edunvalvojana ja lapsen huoltajana säilyy ennallaan huostaanotosta huolimatta. Huostassapidon aikana lapsen huollosta vastaava toimielin päättää lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä opetuksesta ja terveydenhuollosta. Toimielimellä ei ole oikeutta päättää lapsen uskontokunnasta ja nimestä, vaan ne kuuluvat huoltajan oikeuksiin samoin kuin puhevallan käyttäminen lapsen kansalaisuutta koskevassa asiassa. Vaikka sosiaalityöntekijä on käytännössä henkilö, joka tekee lapsen asioita koskevat ratkaisut edellä mainituissa asioissa, sosiaalityöntekijän on pyrittävä sopimaan lapsen asioista yhdessä lapsen vanhempien, huoltajien ja lapsen kanssa. Sosiaalityöntekijän on tiedotettava lapsen elämään oleellisesti vaikuttavista ratkaisuista. (Lastensuojelulaki 417/2007, 45§.)

Kun lapsen huostaanottoa valmistellaan, huostaanottoa valmistelevan sosiaalityöntekijän tulee kuulla vanhempia, 12-vuotiasta ja sitä vanhempaa lasta ja henkilöä, joka on välittömästi ennen huostaanottoa pitänyt huolta lapsesta. Mikäli huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa, tulee huostaanottoa hakea hallinto-oikeudelta, joka tekee asiasta päätöksen. Mikäli edellä mainitut henkilöt eivät vastusta huostaanottoa, voidaan huostaanotto tehdä johtavan sosiaalityöntekijän viranomaispäätöksenä. (Lastensuojelulaki 417/2007, 42§, 43§.)

Huostaanotto on voimassa toistaiseksi, mutta se on lopetettava heti, kun huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole. Tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, mikäli sitä voidaan pitää mahdollisena. Huostassapidon on oltava aina lapsen edun mukaista, eikä sitä voida lopettaa vastoin lapsen etua. Huostassapito lakkaa kuitenkin viimeistään lapsen täyttäessä 18 vuotta. Huostassapidon edellytyksiä arvioidaan asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä, joka tehdään vähintään kerran vuodessa. Huostassapidon lopettamista voivat hakea lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi. Asiasta tekee päätöksen johtava viranhaltija sosiaalityöntekijän valmistelusta. (Lastensuojelulaki 417/2007, 47§.)

2.6 Riittävä ja riittämätön vanhemmuus

”Vanhemmuus säilyy siteenä ja velvoitteena, kaikista pettymyksistä ja välirikoista huolimatta” (Rotkirch 2000, 187).

Vanhemmuus on suurelta osin arkista huolenpitoa, vastuun kantamista ja hoivatyötä (Kuronen & Hokkanen 2008, 34). Vanhemmuuden taustalla vaikuttavat kulttuuriset arvot ja normit, historialliset tapahtumat, perheen kehitysvaiheet ja muutokset sosiaalisissa rakenteissa. Vanhemmuus on siten pitkälti traditioon, käytäntöön ja ideologiaan sidottua. (Böök 2001; Berg 2008.) Vanhemmuus muodostuu vuorovaikutuksessa vanhemman, lapsen ja sosiaalisen ympäristön kanssa. Siihen, minkälaisia vanhempia olemme ja miten vanhempina toimimme, vaikuttavat vanhemman kehityshistoria (Tuovila 2008, 51) ja persoonallisuus, lapsen luonteenpiirteet ja temperamentti sekä ympäristön sosiaalinen tuki, parisuhteen laatu ja työn merkitys. Erityisesti parisuhteen merkitystä on korostettu vanhemmuuden laatuun vaikuttavana tekijänä. (Belsky 1984.)

Lastensuojelussa arvioidaan, toteutuuko vanhemmuus riittävällä tasolla. Riittävän vanhemmuuden käsite on peräisin psykoanalyttisesta lähestymistavasta. Sen mukaan äidin omat hoivankokemukset lapsuudestaan vaikuttavat siihen, miten hän hoivaa omaa lastaan. Kehittyäkseen lapsi tarvitsee kuitenkin myös turhautumista, pettymyksiä ja vihan kokemuksia. Riittävän hyvä äiti luo lapselleen kannattelevan ympäristön, jossa lapsi kokee tulevansa rakastetuksi ja ymmärretyksi. (Winnicott 1965; ref. Berg 2008, 39-40.)

Arvioitaessa riittävää vanhemmuutta lastensuojelukontekstissa, lähtökohtana pidetään lapsen etua ja hänen tarpeitaan, joihin nähdään vaikuttavan lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut yksilölliset tekijät, kuten esimerkiksi mahdollisena lapsen resurssina toimiva sukulaisverkosto. Lasta autetaan ja tuetaan ensisijaisesti avohuollon tukitoimien keinoin, joita tavallisesti tarjotaan koko perheelle. (Räty 2007; Taskinen 2007.) Tuki voi painottua esimerkiksi vanhemmuuden tukemiseen ja vahvistamiseen vanhempien kanssa käytävien keskustelujen kautta tai auttamalla ja ohjaamalla arjen pyörittämiseen liittyvissä asioissa. Päivähoito, perhetyö ja perheneuvola ovat tyypillisiä lastensuojelussa käytettäviä avohuollon tukitoimia terveydenhuolto-organisaation psykiatrian lisäksi. Lapsi voidaan myös sijoittaa avohuollon tukitoimena kotinsa ulkopuolelle joko yksin tai yhdessä perheensä kanssa. Kuten huostaanotossakin, myös avohuollon tukitoimien osalta lastensuojelulakiin on määritelty kriteerit, joiden täytyessä syntyy velvollisuus ryhtyä avohuollon tukitoimiin tai huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen.

Lastensuojelulaki määrittelee huostaanoton kriteerit seuraavasti: Lastensuojelulain 40 §:n mukaan ”lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos 1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai 2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään”. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos huostaanottoon nähden ensisijaiset avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia, taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (Lastensuojelulaki 2007/417.)

Sosiaalityöntekijä arvioi huostaanoton kriteerien täyttymistä lastensuojelulakia soveltaen. Arvioinnin lähtökohtana on lapsen etu. Apunaan huostaanoton ehtojen täyttymisen arvioinnissa hän voi käyttää muita asiantuntijoita ja erilaisia arviointityöhön kehitettyjä menetelmiä, kuten esimerkiksi vanhemmuuden roolikarttaa. Siinä arvioiminen tapahtuu viiden keskeisen vanhemmuuden roolin arvioimisena, joita ovat ihmissuhdeosaaja, rajojen asettaja, huoltaja, rakkauden antaja ja elämän opettaja. Riittävästä vanhemmuudesta tulisi löytyä nämä kaikki roolit lapsen ikään ja kehitystasoon suhteutettuna. Vanhemmuuden roolikartta ei ole kuitenkaan yksiselitteinen vanhemmuuden tason mittari, eikä yhden roolin heikkous tarkoita välttämättä riittämätöntä vanhemmuutta. Käytännössä huostaanoton ehtojen täytyminen merkitsee riittämätöntä vanhemmuutta.

Kehityopsykologisen ja kiintymyssuhdeteoreettisen tiedon pohjalta lastensuojelutyöhön on vakiintunut yli kulttuurirajojen ”pätevät” käsitykset lapsen perustarpeista. Nämä perustarpeet sisältävät ainakin ravinnon, vaatetuksen, kodin, älyllisten virikkeiden, emotionaalisen huolenpidon ja sosiaalisen vuorovaikutuksen. Margaret Adcockin (1985; ref. Berg 2008, 41) mukaan riittämätön vanhemmuus voi ilmetä 1) lapsen perustarpeiden (lämpö, asuminen, ruoka, vaatteet, hygienia, turvallisuus) laiminlyöntinä, 2) torjuntana (huomion, hyväksynnän, yhteenkuuluvuuden, hellyyden ja rakkauden kieltäminen, nöyryyttäminen, ankaruus tai epäjohdonmukaisuus kasvatustilanteissa, väkivalta, kurittaminen, seksuaalinen hyväksikäyttö tai lapsen altistaminen ikätasolleen sopimattomille asioille), 3) hylkäämisellä tai heitteillejättönä, 4) kyvyttömyytenä turvata hoitoa ja sen ennustavuutta ja jatkuvuutta (päivittäiset rutiinit, koti, kiinteä perheyhteisö, kiintymyssuhteen syntyminen).

Nuorisopsykiatrian professori Mauri Marttunen listaa riittävän hyvän vanhemmuuden sisältävän seuraavia ominaisuuksia: vanhemman riittävä psyykinen tasapaino, kyky pitkäaikaisiin ja kestäviin ihmissuhteisiin, kyky erottaa omat tarpeensa ja toiveensa lapsen tarpeista ja toiveista, kyky asettua lapsen asemaan, johdonmukaisuus ja selkeys kasvatustilanteissa, kyky ylläpitää turvallisia rajoja lapselleen sekä kyky vastaanottaa ja sietää lapsensa tunneraktioita. (Marttunen 2005.)

Sosiaalityöntekijä Unto Matinlompola (2007, 104-106) kritisoi julkisuudessa esiintyvien kasvatusta ja vanhemmuusgurujen määrittelyvaltaa keskusteltaessa vanhemmuudesta. Tämä johtaa hänen mukaansa helposti siihen, että kasvatusta ja vanhemmuus voivat saada suorittamisen ja ammatillisuuden leiman, mistä vanhemmuudessa ei kuitenkaan ole kysymys. Vanhemmuudessa vaaditaan vanhempien näkökulmasta lähes täydellisiä suorituksia. Pitäisi kuitenkin tuoda enemmän esille sitä, mikä on riittävää. Vanhemmuutta arvioidaan usein asteikolla liikaa – liian vähän; huolehtia täytyy, mutta ylihuolehtiminen ei ole hyvä asia samoin kuin ei välinpitämättömyyskään (Berg 2008, 30).

Tutkimuksessani käytän äitiyttä ja vanhemmuutta synonyymisesti. Korostan vanhemmuudella kuitenkin äidin toiminnallista suhdetta lapseen.

2.7 Huostaanotolla horjutettu vanhemmuus

Huostaanotolla horjutettu vanhemmuus liittyy tutkielmassani hyvän vanhemmuuden kulttuurisen mallitarinan ja kulttuuristen odotusten rikkomiseen. Tässä tilassa tuotetaan ja ylläpidetään kuulumista normaalin ulkopuolelle, marginaaliin. (ks. Vuori 2001; Kulmala & Vanhala 2004.) Tutkimuksia huostaanotettujen lasten vanhempien omista kokemuksista ja käsityksistä on niukasti, mutta usein aihetta sivutaan muissa marginaalivanhemmuutta koskevissa tutkimuksissa, joita ovat esimerkiksi tutkimus asunnottomista naisista (Granfelt 1998), lapsistaan erillään asuvista äideistä (Nousiainen 2004), päihdeongelmallisista äideistä (Väyrynen 2006; Ojanen 2006) sekä ADHD-lasten äideistä (Carpenter & Austin 2007), jossa vanhemmuus leimataan lapsen neurologisen poikkeavuuden kautta. Tutkimuksia vanhempien kokemuksista lastensuojelun asiakkaina on sitä vastoin enemmän (esim. Akin & Gregoire 1997; Baistow & Hetherington 1998; Maiter & Palmer & Shehenaz 2006; Firestone 2009). Myös näistä tutkimuksista voidaan tehdä päätelmiä huostaanotolla horjutetun vanhemmuuden kokemuksista, sillä tutkielmassani korostuu lastensuojelun tuottama ja ylläpitämä hyvän ja riittävän vanhemmuuden mallitarina.

Tilannetta, jossa äiti ei voi pitää lapsestaan huolta, kuvataan äitiyden murtumisena tai särkymisenä (Kähkönen 1994; Granfelt 1998). Siinä vanhemmuus murtuu lapsen huostaanottoon, joka on vanhemmille hyvin raskas kokemus (Kähkönen 1994; Granfelt 1998; Väänänen & Hämäläinen 2004; Laakso & Saikku 1998). Huostaanottoa on kuvattu myös menetyksenä, jossa lapsen lisäksi menetetään vanhemmuuden oikeudet. Huostaanotto aiheuttaa vanhemmissa voimakkaita negatiivisia tunteita, kuten surua, hämmennystä ja vihaa. Oman osallisuuden näkeminen vaikuttaa paljolti huostaanoton aiheuttamiin tunteisiin. Mikäli vanhempi ei näe itseään vastuullisena ja osallisena huostaanottoon, hän syyttää useammin systeemiä tai sosiaalityöntekijää. (Tuttle & Knudson-Martin & Levin & Taylor & Andrews 2007, 372-373.) Vanhemmat joutuvat toimimaan valta-asetelmin epäsuhtaisessa vuorovaikutuksessa sosiaalityöntekijöiden kanssa, jotka määrittelevät pitkälti raamit, joissa vanhemmat toimivat enemmän tai vähemmän yhteisymmärryksessä sosiaalityöntekijöiden kanssa. Vanhempien osaksi jää sopeutua, mikäli he haluavat pitää esillä lapsen paluuta takaisin kotiin. Vanhemmat kokevat suorittamisen paineita sosiaalityöntekijöiden edessä, mikä saattaa johtaa yliyrittämiseen ja sitä kautta onnistumisen mahdollisuuksien vähenemiseen. Lisäksi sosiaalityöntekijän kanssa keskusteltavat asiat ovat

vanhemmille hyvin henkilökohtaisia aiheita, mikä lisää yhteistyön haastavuutta. (Firestone 2009, 98-102.)

Vanhemmat pitävät sosiaalityöntekijän ominaisuuksia olennaisina yhteistyölle ja autetuksi tulemisen kokemiselle. Vanhemmat arvostavat sosiaalityöntekijöissä välittämistä, aitoutta, empaattisuutta, avuliaisuutta, kuuntelemista ja hyväksymistä. Heillä oli kuitenkin kokemuksia sosiaalityöntekijän tuomitsevasta, kylmästä, välinpitämättömästä ja kriittisestä asenteesta sekä siitä, ettei heitä kuunnella. (Maiter ym. 2006, 175-180.)

Edellä olen kuvannut ja avannut lähinnä äitiyden institutionaalista ja kokemuksellista puolta sekä kuvannut lyhyesti miten äitiys on yhteiskunnassamme nähty. Lisäksi olen käsitellyt vanhemmuutta siten, miten siihen lastensuojelukontekstissa puututaan ja miten sitä arvioidaan, miten vanhemmuus juridisena suhtena näyttäytyy yleisesti ottaen ja mitä muutoksia huostaanotto siihen tuo. Olen kirjoittanut myös huostaanotolla horjutetusta vanhemmuudesta, joka on tutkielmani äideille oleellinen, joskin osin ristiriitoja synnyttävä ja vahvistava vanhemmuuden ulottuvuus. Seuraavaksi siirryn avaamaan identiteetin käsitettä sosiaalitieteissä ja psykologiassa vallitsevista näkemyksistä käsin sekä esittelen tämän tutkielman identiteettikäsitteen.

3 NÄKÖKULMIA IDENTITEETTIIN

3.1 Identiteetti sosiaalitieteissä ja psykologiassa

Jo parin vuosikymmenen ajan minuuden ja identiteetin kysymykset ovat olleet hyvin suosittuja eri tieteenaloilla. Suosion on katsottu liittyvän sekä yhteiskunnallisten rakenteiden muuttumiseen että ihmisten arkielämän kontekstien moninaistumiseen. Ihmiset pohtivat eri elämäntilanteissaan yhä enemmän itseään kysyen, keitä he ovat. (Saastamoinen 2006, 170.)

Identiteetin käsite määritellään tieteenalasta riippuen ja sitä käytetään monenlaisilla painotuksilla. Merkityksellistä on tarkastellaanko identiteettiä, yksilö-, ryhmä-, vai yhteiskuntatasolla, vai nämä kaikki yhdistävällä tasolla, jossa voidaan kuitenkin painottaa tietty(j)ä taso(j)a. Yhteistä identiteetin nykyiselle tarkastelulle on kuitenkin tieteenalasta riippumatta identiteetin ymmärtäminen yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa rakentuvana. (Fadjukoff 2009, 179.)

Psykologinen identiteetin määritelmä viittaa minän pysyvyyteen ja jatkuvuuteen. ”Identiteetti on minän pysyvyyttä ja varmuutta kuvaava tunne, varmuutta siitä, kuka on tai keneksi on kasvamassa. Se on eräänlainen minän kokonaisuus, jonka osia ovat mielikuva itsestä ja minäkäsitys.” (Keltikangas-Järvinen 1994, 112.) Psykologiassa identiteetti kuvataan myöskin sellaisena, mitä etenkin nuoruudessa etsitään ja saavutetaan kriisin kokemisella ja arvoihin sitoutumisella (Vuorinen 1998, 219). Vaikka psykologiassa ymmärretäänkin identiteetin vuorovaikutteinen luonne suhteessa yksilöön ja ympäristöön, pidetään identiteetin keskeisinä taustatekijöinä yksilön omia biologisia ja psykologisia ominaisuuksia, kuten temperamenttia, yksilön omia psykologisia tarpeita ja kiinnostuksia, puolustusmekanismeja sekä yksilön sosiokulttuurista ympäristöä. Minäidentiteetti on minän jatkuvuuden tunnetta menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä, jossa keskeistä on suhde itseen ja toisiin. Identiteetti ohjaa ihmisen tapaa käsitellä kokemuksiaan, määrittää tärkeät kokemukset ja se sisältää myös ihmisen oman kokemuksen identiteetistään. Kehittyessään ja kasvaessaan lapsi vähitellen ymmärtää oman erillisyytensä ihmisenä ja omaksuu itselleen identiteetin tietyn nimisenä, tiettyjen vanhempien lapsena ja niin edelleen. Tästä on kuitenkin vielä pitkä matka oman identiteetin rakentamiseen ja saavuttamiseen, josta voidaan puhua esimerkiksi silloin, kun lapsi alkaa tehdä päätöksiä kuka ja millainen hän haluaa olla ja millaisia arvoja hän haluaa omaksua. (Fadjukoff 2009, 180-181.)

Identiteetti on joustava ja dynaaminen sekä elämäntilanteen mukaan vaihteleva. Ihmisen kohtaamat identiteetikriisit, eli tapahtumat ja tilanteet, joissa ihminen joutuu uudelleen perustavanlaatuisesti pohtimaan paikkaansa ja käsityksiään ja suhdettaan asioihin, antavat onnistuneesti läpikäytyä hyvän pohjan ja joustavuutta myös uusien elämäntilanteiden pohdintaan. (Mt., 189.)

Postmoderni identiteettimääritelmä korostaa identiteetin luonnetta muuttuvana, kielellisenä ja kulttuurisena konstruktiona (Kuusela 2006, 37). Konstruktionistisessa viitekehyksessä identiteetti rakentuu vuorovaikutuksessa ja se ymmärretään kulloisenkin sosiaalisen todellisuuden välineenä. Postmodernismin ja konstruktionismin mukaan kiinteää, pysyvää identiteettiä ei ole olemassa. Näkökulmien erot ovat siinä, että postmodernin identiteetin vaihtelut ja muuttuminen tapahtuvat yksilön sisällä, kun taas konstruktionismin identiteetin dynamiikka on sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvaa liikkumista erilaisissa asemissa. (Virokannas 2004, 9.) ”Identiteetti on toisin sanoen toiminnallinen ja kielenkäyttöön sidottu, ei siitä riippumaton asia. Tästä seuraa se, että eri tilanteissa yhden ja saman ihmisen identiteetti voi rakentua erilaiseksi.” (Jokinen & Juhila 1999, 75.)

Postpositivistinen realismi haastaa postmodernin identiteettikäsityksen. Postpositivistinen realismi on sosiaalisen konstruktionismin tavoin metateoreettinen näkemys sosiaalisen maailman luonteesta ja ihmisen paikasta ja toimijuudesta siinä, jotka taas vaikuttavat sen käsitykseen identiteetistä. Sen mukaan maailma sinänsä on objektiivinen, kaikille lähtökohtaisesti sama, sen sijaan kokemus siitä on subjektiivinen. Identiteetti on siten samanaikaisesti todellinen ja konstruoitu, joten identiteetti ei ole pelkästään subjektiivinen asia. Identiteetti nähdään kognitiivisena konstruktiona ja se voi olla oikea tai väärä kuvaus maailmasta. (Kuusela 2006, 40-41, 45-46.)

Mikko Saastamoinen (2001, 1, 4-5) on tutkinut sosiaalipsykologian lisensiaattityössään kuinka minuus ja identiteetti ymmärretään 2000-luvun alun sosiaalipsykologiassa painottaen sen sosiaalisen konstruktionismin suuntausta. Sosiaalipsykologiassa korostetaan minuuden ja identiteetin kontekstuaalisuutta, vuorovaikutteisuutta ja narratiivisuutta. Verrattuna sosiologiaan sosiaalipsykologia korostaa enemmän ilmiöiden mikrotasoa ja huomioi paremmin yhteiskunnallisten makro- ja mikrotasojen vuorovaikutusta.

Narratiivinen identiteetti on saanut runsaasti huomiota eri tieteenalojen ja tieteenalojen sisäisten koulukuntien tutkimuksissa. Sitä on tutkittu erityisesti psykologiassa ja yhteiskuntatieteissä.

(McAdams 2006, 210.) Psykologi Dan McAdams (1995) kuvaa tarinamuotoista (narratiivista) identiteettiä yhtenä persoonallisuuden tasona. Tarinamuotoinen identiteetti on sisäistettyä, jatkuvasti kehittyvää tarinaa, jonka ihminen itsestään ja elämästään tuottaa. Tarinamuotoisessa identiteetissä ihminen pohtii kuka hän on, miten hänestä tuli sellainen kuin on, ja mihin hän on menossa. Identiteettitasolla ihminen pyrkii jäsentämään ristiriitaisetkin asiat yhtenäiseksi tarinaksi. Tarinamuotoinen identiteetti luonnehtii erityisesti aikuisen ihmisen identiteettiä, sillä aikuisiällä oman elämän tulkinta ja merkitysten jäsentäminen kerronnan avulla on tyypillistä. (ref. Metsäpelto & Feldt 2009, 25-26; Widdershoven 1993, 6-7; Ihanus 2005, 229.) Tarinamuotoisen identiteetin avulla ihminen tuottaa elämälleen tarkoitusta ja merkityksiä (McAdams & Pals 2006, 209).

3.2 Identiteetti tässä tutkimuksessa

Tutkielmani identiteettikäsite perustuu konstruktionismia korostavaan sosiaalipsykologiseen identiteettikäsitteeseen, joka nojaa ajatukseen sen rakentumisesta vuorovaikutteisessa suhteessa muiden ihmisten sekä elinympäristön kanssa. Ihmisen identiteetti rakentuu tämän vuorovaikutuksen tulkinnan tuloksena (Hänninen 1999). Tulkinnan ja vuorovaikutuksen suhde on kaksisuuntainen; ei ole tulkintaa ilman vuorovaikutusta, eikä vuorovaikutusta ilman tulkintaa. Näin ollen tässä tutkielmassa rakennettu ja esitetty identiteetti rakentuu vuorovaikutuksessa myös tutkijan kanssa. Tässä tutkielmassa identiteetti saa tarkasteltavan muotonsa tarinallisena luomuksena, jossa ihminen pohtii elämäänsä ja itseään suhteessa menneeseen, nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Hän pohtii kuka hän on, miten hänestä tuli sellainen kuin on ja mihin hän on menossa.

Erilaiset elämäntilanteet ja -tapahtumat asettavat identiteetille haasteen, joissa se voi kasvaa vahvistuen ja äärimmäisissä tilanteissa jopa romahtaa, jolloin identiteetin uudelleenrakentaminen on luonteeltaan enemmän uuden rakentamista. Arja Jokisen, Laura Huttusen ja Anna Kulmalan (2004, 16) kiteytys identiteetistä itse määritellyn ja ulkoapäin annetun välisen dynamiikassa muodostuvana kuvaa osuvasti tämän tutkielman identiteettikäsitettä. Tutkielmassani äitiysidentiteetin rakentaminen tapahtuu tilassa, jossa äitiyden kulttuurinen mallitarina käy vuoropuhelua äidin omien vanhemmuuden näkemysten ja kokemusten kanssa. On huomioitava, että ihminen omaksuu ja hyväksyy kulttuurisen mallitarinan käsityksiä, jolloin ulkoapäin määrittelystä tulee myös itse määriteltyä. Toisin sanoen näen äitiysidentiteetin rakentuvan äitiyden kulttuurisen mallitarinan murtumakohdassa, jota hallitsee oman lapsen huostaanotto.

4 TARINALLISEN KIERTOKULUN TEORIA

Vilma Hännisen (1999) tarinallisen kiertokulun malli toimii tutkielmassani eräänlaisena metodologisena apuvälineenä, jonka avulla voi tarkastella ihmisen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutteista suhdetta ja sitä, miten elämä ilmentyy tarinallisessa muodossa sisäisenä tarinana ja jokapäiväisessä elämässä.

Vilma Hännisen (1999, 20) tarinallisen kiertokulun teoria kuvaa yksilön näkökulmasta sitä prosessia, jossa ihminen suhteutuu sosiaalis-materiaaliseen ja diskursiiviseen todellisuuteen. Tarinallisen kiertokulun teoria asettaa keskinäisiin suhteisiin situaation, sosiaalisen tarinavarannon, joka tässä tutkielmassa käsittää erityisesti äitiyden sosiaalisen tarinavarannon, kertomuksen, draaman ja sisäisen tarinan käsitteet. Samalla se kytkee ulkopuoliseen todellisuuteen tarinallisuuden ilmenemismuodot: kertomuksen, sisäisen tarinan ja draaman.

Kertomus on tarinan esitys joko kielellisesti, elokuvan tai yksittäisen kuvan avulla. Sisäinen tarina liittyy mielen sisäiseen prosessiin, jossa tulkitaan omaa elämää ja sen tapahtumia tarinallisten merkitysten kautta. Sisäinen tarina saa sanallisen muotonsa kerronnassa. On huomioitava, että sisäinen tarina ei paljastu kokonaan, sillä ihminen ei aina kerro kaikkea. Draamalla Hänninen tarkoittaa itse elämää, jossa toteutetaan sisäisessä tarinassa muotoiltuja tarinallisia projekteja. Se on siten toiminnallinen prosessi. Nämä kolme tarinallisuuden eri tasoa kiinnittyvät toisiinsa tarinallisessa kiertokulussa. (Mt., 20.)

Tarinallinen kiertokulku on nimensä mukaisesti dynaaminen prosessi, jonka lähtökohtana on ihmisen situaatio. Situaatio sisältää ihmisen elämäntilanteen kokonaisuudessaan mahdollisuuksineen ja rajoineen. Se on toiminnan kautta muuttuva kokonaisuus, jota voidaan tulkita sisäisessä tarinassa eri tavoin. Situaatioon kuuluvat esimerkiksi asuinpaikka, perhesuhteet, terveydentila, sosiaaliset normit, lait ja niin edelleen. (Mt., 20-21.)

Sosiaalinen tarinavaranto käsittää kaikki vuorovaikutuksessa tai kirjojen ja tiedotusvälineiden kautta kohdatut tarinat. Siihen kuuluvat myös omassa elämässä tarinallisesti tulkitut kokemukset. Mieleen jääneet tarinat muodostavat henkilökohtaisen tarinavarannon. Sosiaalisesta tarinavarannosta omaksuttujen tarinallisten mallien avulla ihminen tulkitsee oman elämänsä tapahtumia. Ihminen muodostaa sisäistä tarinaansa soveltaessaan kulttuurisesta tarinavarannosta ja

omasta kokemushistoriastaan ammentuvia malleja. Sosiaalisen tarinavarannon malleilla voidaan ennakoida miten erilaisissa tilanteissa käy tyypillisesti. Tarinoissa ovat edustettuna myös kulttuuriset mallit, jotka kertovat mikä tietyssä tilanteessa on hyväksyttävää. Myytit arvottavat ja luokittelevat. Sosiaalinen tarinavaranto sisältää siten myös esimerkiksi äitiyden kulttuuriset odotukset. Kategoriset tarinat määrittävät eri asemissa oleville ihmisille rooliodotuksia, joihin ihminen mukautuu kukin omalla tavallaan. Periaatteessa ihminen voi valita tarinavarannosta vapaasti erilaisia tarinallisia malleja, mutta käytännössä tällainen valinnanvapaus on rajoitettua. Esimerkkinä tarinallisesta mallista on naisen perinteinen määrittyminen suhteessa äitiyteen. Kauno- ja tietokirjallisuus sekä media välittävät myös mallitarinoita, samoin kuin vertais- ja terapiaryhmät, jotka opastavat suhtautumaan erilaisiin elämän käännekohtiin, kuten parisuhteen taitekohtiin, sairastumiseen tai työttömyyteen. Ryhmissä tuotetaan yhteistä ongelman ymmärtämis- ja selviytymistarinaa. Tarinat voivat myös toimia emansipatorisina antaessaan uusia näkökulmia oman elämän tarkasteluun. (Mt., 20-21, 50-52.)

Tulkinta ja merkityksenanto muodostavat sisäisiä tarinoita. Sisäinen tarina ohjaa ihmisen toimintaa draamassa, elävässä elämässä. Sisäinen tarina toimii elämäntilanteen, -tapahtumien ja muutosten tulkkina. Se suhteuttaa yksilöllisen elämän laajempaan sosiaaliseen kokonaisuuteen ja määrittelee ihmiselle hänen identiteettinsä. Sisäinen tarina nostaa eri tilanteista joitakin puolia esiin oleellisina ja jättää joitakin puolia varjoon. Sen tehtävänä on valottaa mahdollisuuksia ja uhkia, hahmottaa tapahtumakulkuja syinä ja seurauksina, asettaa asioita arvo- ja tärkeysjärjestykseen, asettaa toiminnalle rajoja, jäsentää erilaisia elämänprojekteja ja muovata tapahtumien emotionaalisia merkityksiä. Sisäinen tarina sovittaa ja kytkee nämä kaikki yhteen. Se muuttuu tilanteen ja draaman muutosten kautta. Sisäisen tarinan muodostumisen kannalta merkittäviä ovat voimakkaasti mieleen jääneet ydinkokemukset, joiden pohjalta ihminen hahmottaa elämäntilanteitaan. Nämä ydinkokemukset ovat tunnekokemuksia, joiden pohjalta uusia vastaavanlaisia tilanteita tulkitaan. (Mt., 21, 53, 58.)

Ihmiselämä toteutuu ihmisen toimiessa suhteessa siihen tilanteeseen, jossa hän kulloinkin on. Elämä sisältää käännteitä, joihin vaikuttavat onnistumiset, epäonnistumiset, haasteet, vastoinkäymiset sekä sattumanvaraiset ja odotuksenmukaiset tapahtumat. Ihminen ei pysty aina ennakoimaan elämäänsä. Odottamattomat, ihmisen tahdosta riippumattomat, ristiriitaisuutta synnyttävät ja umpikujaan johtavat elämäntapahtumat luovat sisäiselle tarinalle haasteen, joka vaatii sisäisen tarinan uudelleenmuotoilemista. Uudelleenorientaatio on ihmisen sopeutumista uuteen tilanteeseen.

Ihminen voi tietoisesti muuttaa elämänsä suuntaa tarinallisen uudelleenorientoitumisen kautta. (Mt., 53-54.)

Kyseistä uudelleenorientoitumista oli havaittavissa tutkielmani äitien tarinoista. Lapsen huostaanottotilanteessa ihminen on tavallaan pakotettu lapsen huostaanottotilanteessa tarkistamaan elämänsä koordinaatit ja ottamaan uuden suunnan äitinä ja ihmisenä. Joillakin tämä näkyi itsensä etsimisellä ”kartalta”, joillakin myös tietoisena uuden tavoitteen määrittelyä, suunnan ottamisena tavoitetta kohti ja sitä kohti etenemisenä vaihtelevassa tahdissa.

Sisäisen tarinan on vastattava elämäntilanteen realiteetteja, jotta se voi toimia. Epärealistiset projektit voivat johtaa jatkuvasti pettymyksiin ja epäonnistumisiin, kun taas ylirealistiset voivat kutistaa ja rajoittaa elämää. Syy-seuraussuhteiden virheelliset käsitykset johdattavat sellaisiin toimintastrategioihin, jotka eivät edistä odotettavasti ja oletettavasti tavoitteiden saavuttamista. Tarinallisten projektien keskinäinen suhde vaihtelee ihmisten välillä; ne voivat liittyä yhteen tai kilpailla ja kamppailla keskenään. Merkittävää omien tarinallisten projektin toteuttamisessa on tiedostaa toiset henkilöt heidän omien tarinoidensa päähenkilöinä. (Mt., 54-55.)

Sisäisessä tarinassa tulkitut elämäntapahtumat tuodaan julki esimerkiksi kielen avulla, jolloin syntyy kertomus. Tarinallisessa kiertokulussa kertomus on ihmisen itsestään toisille kerrottua tarinaa. Kerronnassa tapahtumista voidaan edelleen luoda uusia tulkintoja. Kertomus siirtyy sosiaaliseen tarinavarantoon kuulijoiden käytettäväksi, joka taas voi vaikuttaa heidän elämänsä tulkittamiseen. Kertomus ei koskaan paljasta tai esitä koko sisäistä tarinaa, vaan osia siitä. Kertomus voi kuitenkin heijastaa laajempaa ja yleisempää sisäisen tarinan tematiikkaa myös yksittäiseen tapahtumaan keskittyessään. Kerronta ei ole pelkkää sisäisen tarinan ulkoistamista, vaan kyseessä on myös tapahtuma, jossa sisäinen tarina muotoutuu, reflektoituu ja jäsentyy sosiaalisen prosessin välityksellä. Kerronnan avulla yksilö voi ottaa etäisyyttä tarinaansa, artikuloida ja muokata sitä yhdessä toisen kanssa. Sosiaalinen kerrontatilanne vaikuttaa siihen, millaisen muodon sisäinen tarina saa kerronnassa. (Mt. 22, 55; ks. myös Widdershoven 1993, 4.)

Omassa tutkielmassani tutkimuskohteena ei ole kertomus sinänsä, vaan näen kertomuksen välineenä sisäisen tarinan ja draaman suhteiden tutkimiselle. En siis tutki pelkästään kerrontaa, vaan myös tarinallista ajattelua. Ymmärrän kertomuksen ilmentävän sisäistä tarinaa tulkinnan ja kerronnan läpi suodattuneena (jota taas itse tulkitsen). Toisaalta mielenkiinnon kohteenani on myös

draaman tapahtumat. Keskiössä ovat draaman tapahtumien merkitykset sisäisessä tarinassa tulkittuna ja tarinassa kerrottuna.

Kerronnalla, kuten myös muullakin puheella on aina useita funktioita. Kerronta ei ole ainoastaan passiivista maailman kuvausta, vaan myös aktiivista, tarkoitushakuista ja strategista toimintaa, jolla on erilaisia sosiaalisia seurauksia. Eri tilanteissa korostuvat eri funktiot. Kerronnalla voi olla hyvin käytännöllisiä tavoitteita esimerkiksi oikeudenkäynti-istunnossa tai työpaikkahaastattelussa. Vähintään kerronnalla pyritään tietynlaisen sosiaalisen identiteetin luomiseen suhteessa kuulijoihin. (Mt., 56.)

5 METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

5.1 Sosiaalisen konstruktionismin, fenomenologian ja hermeneutiikan rajapinnalla

Tutkimukseni on narratiivinen tapaustutkimus, joka sijoittuu metodologisesti tarinallisen lähestymistavan taustateorioinakin vaikuttavien sosiaalisen konstruktionismin, fenomenologian ja hermeneutiikan rajapinnalle.

Käsitteenä narratiivisuus juontaa juurensa latinan kielestä, jossa narratio tarkoittaa kertomusta ja narrare kertomista (Heikkinen 2001, 116). Vilma Hänninen (1999, 15) käyttää narratiivisuuden synonyymina suomenkielistä termiä tarinallinen. Hänen mukaansa narratiivinen tutkimus on väline sen ymmärtämiseen, mitä halutaan tutkia, kun taas lähestymistapana tarinallisuus on elämän ja ajattelun jäsentämistä. Narratiivinen tutkimus on monialaista (yhteiskuntatieteet, psykologia, taloustieteet ja terveystutkimus) ja sen ymmärtämisessä ja toteuttamisessa eri tieteenalojen ja koulukuntien välillä on suuria eroja. Siten tarinallisuuden käsitekin on hyvin väljä, joka voi antaa käsitteelle epämääräisen leiman. (Heikkinen 2001, 118.)

Tutkielmani fenomenologis-hermeneuttiset taustaoletukset koskevat ihmisen ja hänen elämismaailmansa välistä suhdetta ja merkityksiä. Esimerkiksi naisena oleminen ei ole pelkkää biologiaa, vaan naisena oleminen on subjektiivinen kokemus, joka saa merkityksensä naisen ja hänen todellisuutensa välisessä suhteessa kietoutuen kulttuuriin ja sosiaaliseen elämään. Kokemus taas muodostuu merkitysten kautta. Pyrkimyksenäni on päästä mahdollisimman lähelle tutkimukseni naisten elämismaailmaa ja sitä kautta tavoittaa ymmärrystä niistä merkityksiä, joita he asioille antavat. (Laine 2007, 29, 31; Varto 1995, 89-90; Josselson 1999, x.) Samalla on kuitenkin todettava oman ymmärrykseni ja tulkintani jäävän vajaaksi tutkielmani naisten tilanteista ja merkityksenannosta (ks. Varto 89-91).

Korostan tulkinnessa pyrkimystäni ymmärtää sitä, mitä tutkielmani naiset haluavat kertoa. Tarinan takaa löytyy ihminen elämäkokemuksineen, tunteineen ja elämänasenteineen (ks. Granfelt 2000, 112). Kuitenkin sosiaalisen konstruktionismin näkemyksen mukaisesti ajattelen, että tarinat ovat sosiaalisesti vuorovaikutuksessa rakentuneita, kontekstisidonnaisia ja tulkinnallisia luovia tuotoksia.

Ne eivät edusta yhtä ainoaa totuutta, sillä sellaista ei ole olemassa. Minä olen haastattelijana ja tutkijana ollut osaltani rakentamassa naisten kertomia tarinoita, ja ne olisivat erilaisia, jos joku muu olisi haastatellut heitä.

Vivien Burrin (1996, 2-5) mukaan sosiaalisessa konstruktionismissa on neljä yhteistä tekijää, olipa kyseessä sitten sosiaalista konstruktionismia tiukasti tai väljästi soveltava koulukunta. Näitä yhteisiä tekijöitä ovat ensinnäkin kriittinen asenne erityisesti itsestäänselvyyksinä pidettyihin asioihin. Toiseksi todellisuuden ajatellaan rakentuvan vuorovaikutustilanteissa, jossa kielen merkitys on erityinen. Kolmanneksi ymmärtäminen on kulttuurillisesti ja historiallisesti sidonnaista, sosiaalisesti tuotettua. Neljäntenä yhteistekijänä sosiaalinen konstruktionismi kieltää objektiivisen totuuden olemassaolon.

5.2 Narratiivisuus tutkimuksessani

Tieteellisessä keskustelussa narratiivisuutta käytetään Hannu Heikkisen (2007, 144-151) mukaan ainakin neljällä tavalla. Sillä voidaan viitata ensinnäkin tiedonprosessiin, tietämisen tapaan ja tiedon luonteeseen, jolloin mukana on usein objektiivisen todellisuuskäsityksen hylkäävä konstruktionistinen tiedonkäsitys. Toiseksi narratiivisuutta käytetään kuvailtaessa tutkimuksen aineiston laatua joko tiukasti sovellettuna juonellisiin tarinoihin, joilla on alku, keskikohta ja loppu tai väljästi sovellettuna mihin tahansa kerrontaan perustuvaan suulliseen tai kirjalliseen aineistoon. Kolmanneksi narratiivisuudella voidaan viitata aineiston käsittelytapaan, joka voidaan jakaa narratiivien analyysiin tai narratiiviseen analyysiin. Narratiivien analyysissä on kyse kertomusten luokittelusta esimerkiksi tapaustyyppien, metaforien ja kategorioiden avulla. Narratiivisessa analyysissä sen sijaan tuotetaan uusi kertomus aineiston kertomusten perusteella, jolloin kyseessä on pikemminkin synteesin tekeminen kuin luokittelu. Neljäntenä, narratiivisuus voidaan ymmärtää ammatillisena työvälineenä, jolloin esimerkiksi psykologian tai sosiaalityön alalla ryhdytään rakentamaan asiakkaan kertomaa epäedullista minäkertomusta positiiviseen suuntaan.

Heikkisen jaottelua käyttäen omassa tutkielmassani narratiivisuudella viitataan 1) tiedonprosessiin, tietämisen tapaan ja tiedon luonteeseen, 2) aineiston laatuun ja 3) analyysiin. Seuraavaksi erittelen tarkemmin tutkielmani narratiivista luonnetta lukuun ottamatta analyysia, josta kirjoitan aineiston analyysimetodikappaleessa.

Käsitykseni tiedon luonteesta ja tietämisen tavasta perustuvat näkemykseen objektiivisen tiedon mahdottomuudesta. Ajattelen ihmisen todellisuuden ja elämismaailman koostuvan useista monimerkityksellisistä subjektiivisesti koetuista tapahtumista ja asioista, jossa objektiivinen tietäminen ja ajatteleminen eivät ole mahdollisia. Ihminen antaa elämälleen ja kokemuksilleen kielen avulla erilaisia merkityksiä vuorovaikutuksessa ympäristön ja toisten ihmisten kanssa. Nykyhetki muodostaa tietoisuuden reaalisisällön, mutta siihen on myös pakattuna yksilön ymmärrys ja kokemukset menneestä sekä odotukset tulevasta. Ihmisen kokemus maailmasta on aina subjektiivinen, eikä toista täsmälleen samanlaista kokemusta ole. (Berger & Luckmann 1994, 31-32.) Ajattelen tutkielmani naisten tarinoiden olevan jollakin tasolla kertojansa elämismaailman reflektio, mutta jo sinällään reflektiona vaillinainen. Kokemusta ja sen merkitystä ei voi koskaan selittää täydellisesti, eikä siihen taivu sen paremmin kieli, kuva kuin äänikään. (ks. Polkinghorne 2007.)

Tarinallinen lähestymistapa tarkastelee yksilöä tilanteessaan, suhteissaan maailmaan, aikaan ja paikkaan. Itsen, toisten ja ympäröivän maailman ymmärtäminen tapahtuu tarinan kerronnan kautta. Asiat, tilanteet ja tapahtumat ovat ymmärrettävissä vain liittämällä ne subjektiivisiin kokemuksiin. Yksilön tarkasteleminen irrotettuna tilanteestaan ja toisaalta tilanteen abstrahoiminen yksilöstä eivät ole mahdollisia. (Mt., 59; Widdershoven 1993, 2-5; Tontti 2005, 71-72.)

Tutkimusaineistoni koostuu tarinoista, jotka ovat syntyneet vuorovaikutteisissa haastattelutilanteissa minun ja haastateltavan välillä. Tarinat rakentuvat juonellisesti ja ajallisesti menneen, nykyhetken ja tulevaisuuden välillä. Tarinat saavat siten merkityksensä sekä menneestä, nykyhetkestä että tulevaisuudesta. Historia kulkee mukana ihmisen kokemisen tavoissa, ja vaikka menneisyyttä ei voida muuttaa, sitä voidaan kuitenkin tulkita aina uudelleen. (Hänninen 1999, 58; Jokinen & Juhila 1999, 68.) Tulevaisuus avoimena ja viime kädessä tuntemattomana antaa kuitenkin mahdollisuuden ennakoita ja tuottaa sitä jossain määrin visioiden, suunnitelmien, skenaarioiden ja unelmien kautta. Ihminen toteuttaa elämässään erilaisia tarinallisia projekteja. Tarinallinen projekti on tulevaisuusvisio, joka sisältää käsityksen ennakoidusta tai toivotusta tulevaisuudesta sekä mielikuvan siitä polusta joka johtaa kuviteltuun lopputulokseen, eli tarinan. (Hänninen 1999, 59.)

6 TUTKIMUSASETELMA

6.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuksessani kysyn, **miten lapsensa huostaanoton kokenut äiti rakentaa identiteettiään?** Erityisesti olen kiinnostunut äitiyden identiteetin rakentumisesta.

Oletan huostaanoton olevan tapahtuma, joka edellyttää (tässä tapauksessa äidiltä) jonkinlaista uudelleenorientoitumista suhteessa itseän ja muihin. Etsin äitien tarinoista äitiysidentiteetin, identiteetin ja äitiyden dynamiikkaa ja olemisen ehtoja vaihtuvissa elämäntilanteissa ja erityisesti suhteessa huostaanottoon. Tarkastelen äitiyttä ja identiteettiä ensisijaisesti yksilöllisenä kokemuksena, jota peilataan äitiyden kulttuurisiin mallitarinoihin, odotuksiin sekä toisiin ihmisiin. Keskityn tarkastelussani äitiysidentiteetin rakentamisen ja rakentumisen tapaan ja äitiyden kokemiseen kulttuuristen odotusten ja käsitysten, äidin omien käsitysten ja arkitodellisuuden välissä. Lähtökohtanani on ajatus siitä, että naiset omaksuvat käsityksiään äitiydestä ja vanhemmuudesta sosiaalisen tarinavarannon kulttuurisista malleista, jotka toimivat äitiyden esikuvina.

Ajattelen tarinan konstruoivan kertojansa identiteettiä, joka rakentuu kerronnan aikana tapahtumakuvausten, elämänarviointien, heidän omien tulkintojensa ja kerrontatapansa kautta (ks. Granfelt 2000). Tarinan välityksellä naiset pyrkivät ymmärtämään ja jäsentämään tapahtumia ja niiden merkityksiä itselle (Löyttyniemi 2004, 66-67) ja välittämään niitä muille (minulle). Näkemykseni on, että perimmäistä, yksiselitteistä ja ristiriidatonta todellisuuden kuvausta on mahdoton tavoittaa. Sen sijaan haastateltavien voidaan ajatella kertovan itselleen merkityksellisistä asioista pyrkien tulemaan ymmärretyiksi.

6.2 Aineisto

Tutkimusluvan saatuani keväällä 2005 kävin erään suurehkon kaupungin sosiaaliasemalla kertomassa tutkielmani aiheesta ja halukkuudestani haastatella sellaisia naisia, joiden lapsen huostaanotosta oli kulunut vähintään vuosi aikaa. Tutkimustehtäväni kannalta kyseinen aikarajaus on mielestäni perusteltua, sillä tarkastelen äitiys- ja identiteettitarinan mahdollista muutosta, joka

luonnollisesti edellyttää aikaperspektiiviä. Minulle luovutettiin tutkimukseni tarpeisiin 55:n äidin yhteystiedot, jotka hävitin asianmukaisesti (silppurilla) haastattelut tehtyäni. Sosiaaliasema luovutti minulle sellaisten äitien yhteystiedot, joiden he ajattelivat kykenevän haastatteluun, joten jonkinlaista esikarsintaa oli suoritettu. Minulla ei ole tietoa, kuinka monen äidin yhteystiedot jätettiin antamatta kyseisellä perusteella.

Olin etukäteen ajatellut haastattelevani noin viittä naista, mutta ajattelin yhdenkin haastattelun riittävän perusteellisesti ja syvällisesti tehtynä. Pidin tärkeänä aineiston hallittavuutta suhteutettuna pro gradu-tutkielman laajuuteen. Olin kuitenkin päättänyt haastatella kaikki halukkaat äidit, niinpä sen välttämiseksi, että minulla olisi mahdollisesti aineisto, jota en kykenisi hallitsemaan, päädyin lähettämään haastattelukutsut (ks. Liite 1.) aluksi 40:lle naiselle. Loput 15 naista olivat reservissä siltä varalta, jos en saisi ensimmäisestä joukosta haastateltavia.

Kuusi naista ilmaisi halukkuutensa osallistua tutkimukseen ja haastattelin heistä neljää, koska kahden naisen haastattelu peruuntui. Toinen ilmoitti haastattelemaan mennessäni ovipuhelimen välityksellä, ettei pystykään antamaan haastattelua. Toisen naisen kanssa haastattelua yritettiin kaksi kertaa, mutta hän ei ollut paikalla. Molempina kertoina tovin odoteltuani yritin tavoittaa häntä puhelimitse kysyäkseni, onko hän kenties unohtanut sovitun haastatteluajan. Ensimmäisellä kerralla nainen vastasi tekstiviestillä unohtaneensa haastattelun. Toisella kerralla hän vastasi puhelimeen vaikuttaen päihtyneeltä, ilmaisten kuitenkin halukkuutensa osallistua tutkimukseen. Tämän henkilön kohdalla tulin siihen tulokseen, että ehkä hänen elämäntilanteensa ei ole nyt sellainen, että hänellä olisi voimia kertoa tarinaansa, joten uutta haastatteluaikaa ei sovittu.

Nämä neljä haastattelua tein keväällä ja kesällä 2005. Yhden haastattelun tein vielä syksyllä 2008, joten loppujen lopuksi aineistoni muodostuu viiden naisen tarinoista. Viides äiti tuli tutkimukseeni erilaisella tavalla muihin verrattuna. Olin ollut mukana hänen lastensa huostaanotto-prosessissa ja minulle jäi vaikutelma reflektiivisestä ja asioita erittelevästä ja prosessoivasta naisesta. Nämä tekijät houkuttelivat ottamaan yhteyttä tähän äitiin. Mietin kuitenkin pitkään, voinko haastatella sellaista henkilöä, jonka asioista tiesin etukäteen ja vielä tietystä näkökulmasta. Eniten minua askarrutti se, miten entinen työntekijä–asiakassuhde vaikuttaisi hänen kertomukseensa ja ylipäättään koko haastattelutilanteeseen. Minua rohkaisi kuitenkin se, että yhteistyömme oli ollut hyvää. Erittäin merkittävänä pidin myös sitä, että tutkielmani aihe ei sinänsä käsittele sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välistä suhdetta, problematiikkaa ja sen merkityksiä tai kokemuksia, vaikkakin äitien kertomuksissa sivutaan myös näitä teemoja. Tiesin myös kaksi muuta haastattelemaani äitiä työni

kautta, mutta heidän kohdallaan en käynyt sellaista pohdintaa haastattelun sopivuudesta, sillä toisen äidin lapsen huostaanotto-prosessissa en ollut mukana ollenkaan ja toisen vain hyvin vähän, ja siinäkin sellaisessa roolissa, että välillemme ei syntynyt työntekijä-asiakassuhdetta. En usko näiden äitien myöskään ottaneen minuun yhteyttä ”tuttuuden” perusteella, sillä sukunimeni oli muuttunut sillä välin, kun olin viimeksi ollut heidän kanssaan tekemisissä.

Viitatessani aineistoon puhun tietoisesti tutkimukseni äideistä tai naisista, sillä haastateltava kuulostaa minusta liian etäiseltä. Tosiasiassa he kaikki myös ovat naisia ja äitejä, joten tuntuu luontevalta puhua heistä naisina tai äiteinä. En ole tavoitellut viileän etäistä asemoitumista ja asennoitumista suhteessa heihin ja siksi haluan käyttää heistä jotakin muuta nimitystä kuin haastateltava tai informantti (ks. Laitinen 2004).

Äidit ovat iältään parikymppisestä viisikymmppiseen. Heistä kolme on työelämässä ja kaksi sen ulkopuolella. Vain yksi heistä asuu huostaanotetun lapsensa isän kanssa. Naisista kaksi elää pitkäaikaisessa parisuhteessa ja yksi seurustelee. Kaksi heistä on itse ollut huostassa lapsena. Huostaanotosta kulunut aika vaihteli reilusta vuodesta reiluun kahteen vuoteen. Lapset edustavat kolmea ikäluokkaa: alle kouluikäistä, alakouluikäistä ja yläkouluikäistä. Äidit tapaavat huostaanotettuja lapsiaan säännöllisesti, tiheimmillään useita kertoja viikossa ja harvimmillaan kerran kuukaudessa muutaman tunnin ajan. Yksikään naisista ei ollut vastustanut lapsensa huostaanottoa.

Olen sitoutunut ehdottomaan vaitiolovelvollisuuteen. Sen lisäksi, että huolehdin tutkimukseni naisten tunnistamattomuudesta, en julkaise liitteenä virallista tutkimuslupaa, sillä siinä olevat tiedot mielestäni heikentävät tutkimukseni naisten tunnistamattomuutta. Olen muuttanut kaikki erisnimet ja poistanut paikannimet. Olen keskustellut haastattelemini naisten kanssa heidän tunnistettavuudestaan ja tunnistamattomuudestaan tutkimusraportista. Todennäköisesti he joka tapauksessa tunnistavat itsensä tutkimusraportista. Samoin joku lähipiiriin kuuluva ihminen voi lukiessaan tutkimusraporttia tunnistaa henkilön, etenkin jos tietää henkilön osallistuneen tutkimukseen. Myös entisen työpaikkani työntekijät, jotka ovat olleet mukana yhden äidin asiakkuusprosessissa, todennäköisesti tunnistavat hänet. Nämä asiat eivät ole kuitenkaan vaikuttaneet vähentävästi naisten halukkuuteen osallistua tutkimukseeni.

6.3 Haastattelut

Olin etukäteen tiedostanut, että elämän ehkä raskaimmasta asiasta – lapsen huostaanotosta ja äitiyskokemuksistaan – puhuminen ei varmaankaan olisi helppoa. Mietin miten itse suhtautuisin haastattelupyynnöön, jos olisin vastaavassa tilanteessa. Toisaalta ajattelin, että ainakin itseäni puhuminen vaikeista asioista on myös osaltaan auttanut eteenpäin, joten ajattelin tämän olevan myös tutkimukseni naisille yhdenlainen mahdollisuus jäsentää käsityksiään ja kokemuksiaan omasta elämästään. Sitä kautta myös he kenties hyötyisivät jollakin tasolla tarinansa kertomisesta, vaikka mistään terapiaistunnosta ei ollutkaan kyse. Tosin pyrin huolehtimaan siitä, että myös positiivisista asioista puhuttiin. Ylipäätään tuli todettua se, että kun huostaanotosta oli jo kulunut vähimmilläänkin reilun vuoden, oli niinkin raskaan asian vaikutuksista aina löydettävissä jotain hyvääkin.

Haastattelutilanteissa minulla ei ollut käytössäni minkäänlaista haastattelurunkoa. Olin lähettämissäni haastattelupyynnöissä esitellyt tutkimukseni aiheen, joten naiset tiesivät etukäteen millä aihealueilla haastattelu tulisi kulkemaan. Halusin antaa haastatteluissa mahdollisuuksia ja tilaa sille, että he saisivat kertoa mahdollisimman paljon siitä, mikä heille itselleen oli merkityksellistä ja tärkeää. Jokaisessa haastattelussa käytiin kuitenkin jollakin tasolla läpi – nimenomaan äidin valitsemalla tasolla – hänen omaa historiaansa käsitellen lapsuutta ja lapsuuden perhettä sekä sitä, minkälaisen vaiheiden kautta oltiin päädytty lapsen huostaanottoon. Erityisen paljon sijaa haastatteluissa saivat arki lapsen kanssa ennen huostaanottoa ja parisuhde tai suhde lapsen isään. Kaikki naiset puhuivat myös lapsistaan, eri ammattitahoista joiden kanssa he olivat olleet lapsen asian tiimoilta tekemisissä, työstä, tulevaisuudesta. Mikäli aistin, että jostakin aihealueesta ei haluttu puhua, vaihdoin teemaa. Sen sijaan ymmärsin, että jos jostakin asiasta oli vaikea puhua tai se sai aikaan tunteenpurkauksia, kuten itkua, tai jos sanoja oli muuten vaikea löytää, se ei välttämättä tarkoittanut sitä, että asiasta ei haluttu kertoa. Pyrin tarkentavilla kysymyksilläni saamaan äitejä kertomaan nimenomaan omista näkemyksistään, mielipiteistään sekä kokemuksistaan, mutta hain myös vastauksia siihen, missä määrin toisten ihmisten ja kulttuuristen mallitarinoiden käsitykset ja odotukset vaikuttavat äidin näkemyksiin. Äidit tuottivat tällaista vertailua paljon luonnostaankin ilman erityisempää ohjailua.

Donald Polkinghornen (2005, 142) mukaan tyypillinen laadullisen tutkimuksen haastattelu kestää noin tunnin, mikä ei ole välttämättä riittävän pitkä aika, jotta tutkimusaiheesta saataisiin tarpeeksi

rikasta ja syvää kuvausta. Oman tutkielmani haastatteluista yksi kesti tunnin, yksi kolme tuntia ja kolme näiden väliltä. Haastatteluni olivat näin ollen ehkä hieman tavanomaista pidempiä, mutta mielestäni lyhimmissäkin haastattelussa käsiteltiin tutkimuskysymyksen kannalta tärkeitä asioita tyydyttävällä tasolla. Kaikki haastattelut tehtiin naisten omissa kodeissa lukuun ottamatta yhtä, joka tehtiin yliopiston tiloissa. Nauhoitin haastattelut ja niistä kertyi rivivälillä yksi 83 sivua sanasta sanaan litteroitua tekstiä. Merkitsin pidemmät tauot sanojen ja lauseiden väleissä sekä äänenpainot, äänen voimakkuudet, huokaukset sekä itkut ja naurut.

Haastattelut rakentuivat käytännössä siten, että osa kertoi hyvinkin itsenäisesti yleensä kronologisesti etenevän tarinansa, johon vasta loppumetreillä esitin tarkentavia kysymyksiä. Välillä saatoin myös kerrata äidin kertomaa ja kysyä olenko ymmärtänyt asian oikein. Joissakin hetkissä taas olin keskustelukumppani. Vaihdoin tapaani edetä ja rooliani haastattelutilanteessa aina sitä mukaa kun näin, että tämä tapa ei toimi. Aina ei ollut tarvetta vaihtaa tapaa edetä. Halusin antaa myös hiljaisuudelle tilaa. Eivät haastattelut kuitenkaan täydellisiä olleet; litteroidessani haastattelunauhoja ihmettelin miksi olin kysynyt jotakin asiaa sillä tavalla, miksi en ollut kysynyt toisella tavalla, miksi kysyin noin vaikeasti kun yksinkertaisemminkin olisi voinut, miksi en kysynyt tuosta asiasta enempää, miksi keskeytin, miksi nauroin, miksi olin hiljaa ja niin edelleen. Granfeltin (2000, 108) tavoin huomasin yksinkertaisten, suoraan elämäkokemuksiin kohdistuvien kysymysten kutsuvan parhaiten esiin kertomuksia. Haastatteluja litteroidessani havaitsin myös oman osallisuuteni tarinan tuottajana.

Granfelt (mt., 108) kertoo haastattelemiensa kodittomien naisten kertomuksista olleen kuultavissa ja luettavissa kärsimystä ja kertomukset tuntuivat hänestä ajoittain järkyttäviltä. Tästä seurasi avuttomuuden ja kömpelyyden kokemuksia sekä vaikeita tunteita. Astumalla kertomusten ulkopuolelle ja etääntymällä niistä Granfelt pääsi lähemmäs ja syvemmälle kertomuksiin, joka puolestaan vapautti ajattelua ja kirjoittamista. Tunteet olivat vahvasti läsnä myös omissa haastatteluissani ja ne olivat naisille varmasti omalla tavallaan raskaita. Itku ja nauru seurasivat toisiaan. Oli alun jännittyneisyyttä ja varauksellisuutta, mutta mielestäni kaikissa haastatteluissa luottamus kasvoi sitä mukaa kun haastattelu eteni. Haastattelut synnyttivät myös minussa monenlaisia tunteita, kuten surua, ahdistusta, sääliä ja iloa. Haastattelun jälkeen minua saattoi itkettää. Litteroidessani haastatteluja havaitsin rohkaisevani naisia jatkamaan tarinaa hyväksyvällä hyminälläni ja myötäilemällä puhumalla naisen tarinan ”suuntaisesti”.

Kaikki haastattelut olivat omalla tavallaan koskettavia. Huostaanottamieni lasten äidin haastattelu sai minussa aikaan muita haastatteluja suuremman tunnekuormituksen. Vaativuudestaan ja vaikeudestaan huolimatta se oli hyvin opettavainen ja avartava kokemus. Keskustelimme hetken ennen varsinaista haastattelua, jotta sellaiset asiat, jotka hän koki tärkeäksi puhua ennen haastattelua, tulisivat puhuttua. Minä esitin toivomukseni, että yrittäisimme ”unohtaa” työntekijä-asiakassuhteen tietynlaisen valta- ja vastakkainasettelun ja ”kutistin” roolini haastattelutilanteessa. Toiveeni näyttikin toteutuvan, vaikka aluksi aistin jännittyneisyyttä välillämme. Haastattelun jälkeen olin pari vuorokautta sydän syrjällä. Minusta tuntui, että olin ymmärtänyt tätä äitiä aivan uudella tavalla. Olin siinä mielessä tyytyväinen itseeni, että koin ylittäneeni joitakin rajoja ja esteitä, mitä työntekijän ja asiakkaan välille pakosta ja luonnostaankin syntyy. Olin päässyt niiden yli. Samalla olin myös hyvin kriittinen itseäni kohtaan, sillä koin tavoittaneeni tästä äidistä jotain hyvin inhimillistä, mitä en ollut sosiaalityöntekijänä toimiessani samalla tavalla kokenut. Olin aidosti surullinen ja pahoillani siitä, mitä hän on joutunut kokemaan ylipäättään elämässään kuin huostaanotto-prosessin aikana. En tosin koe suhtautuneeni tähän naiseen ”mustavalkoisesti” sosiaalityöntekijän roolissakaan, mutta haastattelun jälkeen värit sekoittuivat totaalaisesti paletissani. Minulta meni melkein kuukausi, ennen kuin pystyin kuuntelemaan ja litteroimaan haastattelun. Oma roolini ja osuuteni hyökkäsi silmilleni, vaikka hän kertoikin kokemuksistaan hyvin asiallisesti ja rauhallisesti. Minun oli aluksi arvioitava itseni hänen tarinassaan ja hyväksyttävä se, ennen kuin pääsin keskittymään varsinaisiin tutkimuskysymyksiini. Kokemus oli kuitenkin ehdottomasti kaiken sen vaivan arvoinen. Voin sanoa, että tämä äiti auttoi minua suuresti sekä tämän tutkielman kannalta, että jatkossa tekemäni työn kannalta. Ollapa kaikilla sosiaalityöntekijöillä sama mahdollisuus!

Vaikka yleisenä tavoitteenani on päästä lähelle äitien tarinoita, minun oli etäännyttävä itseni tarinoista kyetäkseen kriittiseen lukemiseen ja tarkasteluun. Olin jollakin tasolla tarinoiden lumoissa, etenkin minua voimakkaasti koskettaneen tarinan kohdalla. Granfelt (mt., 113-114) kirjoittaa samasta asiasta nimittäen tilannetta ansaan astumisena, joka ilmenee kertojiin ihastumisena ja kertomuksista lumoutumisena, aineiston vangiksi joutumisena ja kriittisen otteen kadottamisena.

6.4 Aineiston analyysi

Aineiston analyysi on tulkintaa, jonka tarkoituksena narratiivisessa tutkimuksessa on syventää lukijan ymmärrystä tarinassa tuotetusta merkityksenannosta. Tulkinnan tarkoituksena on avata ja selventää merkityksiä kontekstualisoimalla ne sosiaalisiin ja kulttuurisiin yhteyksiin. (Polkinghorne 2007, 483.) Tulkitsemisessa on kyse ymmärretyn esittämisestä, jossa on merkittävää myös herkkyys ja tietoisuus omista ennakkoluuloista (Kupiainen 2005, 92; Bleicher 1980, 34). Tulkitsemisessa onnistuminen tuottaa ymmärrystä (Tuusvuori 2005, 104). Ymmärtämiseen taas liittyy oma halumme ottaa osaa toisen sisäiseen elämään (Bleicher 1980, 9). Myös intuitio ohjaa tulkintoja (Varto 2005, 99). Ymmärtämisen esteinä pidetään mustavalkoista ajattelua, moraalista ahtautta ja kiinnostuksen puutetta kertojaa tai ilmiötä kohtaan (Bleicher 1980, 34-35).

Laadullisen tutkimusaineiston analyysi voidaan toteuttaa lukuisilla eri tavoilla, eikä narratiivinen tutkimus juurikaan rajoita käytettävissä olevien analyysimetodien määrää. Analysointitapaa harkitessani koin olevani hyvin suurten kysymysten ja valintojen edessä. Valinta tehdä narratiivinen tutkimus oli sinänsä helppo verrattuna analyysimetodin valintaan. Lähtökohtani narratiivisen lähestymistavan valinnalle on se, että se sopii hyvin elämän käännekohtien ja muutosten tarkasteluun. Se tarjoaa myös mahdollisuuden analysoida kokemusten ristiriitaisuuksia ja kulttuuristen kertomusten vaikutusta ihmisten odotuksiin ja tarinoihin. (Sévon & Notko 2008, 21-22.) Elämänmuutoksia tutkittaessa narratiivisen lähestymistavan lähtökohtana on ihmisen selviytyminen elämänmuutoksista muovaamalla tapahtumille annettuja merkityksiä, jotka muodostetaan yksilön elämäntilanteesta ja -historiasta käsin kulttuurisia merkityksiä hyödyntäen. (Hänninen 1999, 73).

Tutkimukseni aineiston analyysissä on kyse Donald Polkinghornen (1995, 12-15) jaottelua käyttäen narratiivien analyysistä ja narratiivisesta analyysistä. Narratiivien analyysi on laadullisen tutkimusaineiston ”perinteistä” luokittelua ja tyyppittelyä. Siinä narratiivisuus viittaa aineiston laatuun. Narratiivinen analyysi taas on tarinan tuottamista aineistosta. Itse aineistolta ei vaadita tarinallista muotoa.

Tutkimusaineistoni analyysimeteodeina sovellan juonirakennanalyysia, tarinatyyppianalyysia ja luokittelua. Tutkielmassani puhtaasta narratiivien analyysistä on kyse kuuntele minua -tarinan analyysissä, jolloin kyse on pelkästään aineiston luokittelusta. Enimmäkseen analyysissäni narratiivien ja narratiivinen analyysi kietoutuvat yhteen. Perustelen tätä ensinnäkin sillä, että

mielestäni narratiivinen analyysikin edellyttää aina jollakin tasolla luokittelua tai tyyppittelyä, vaikka analyysin lopullinen ulkoasu onkin erilainen. Toiseksi, näen analysoimani aineiston edelleen tarinoina, joissa on mukana oma tulkintani tutkijana.

Juonirakenneanalyysia sovellan siten, että yhdistän äitien tarinat ”metatasolla”. Juoni on narratiivinen rakenne, jonka kautta ihminen ymmärtää ja kuvailee elämänsä tapahtumia ja niissä tehtyjen valintojen suhdetta ja merkitystä. Tarinan juonella on useita tehtäviä: 1) se määrää tarinan ajalliset rajat, eli tarinalla on alku ja loppu, 2) se tarjoaa edellytykset tarinan sisältämien tapahtumien valinnalle, 3) se paljastaa ratkaisuun huipentuvan liikkeen ajallisesti järjestetyissä tapahtumissa 4) se selventää tai tekee selväksi merkityksen ja tarkoituksen, joka tapahtumalla on koko tarinaan myötävaikuttajana. Yksinkertaistetusti ilmaistuna juoni esittää tapahtumat kausaalisesti eritellen tapahtumia ja niiden myöhempiä vaikutuksia. Tapahtumia ei useinkaan koeta merkittäviksi juuri kyseisessä tilanteessa elettyinä, vaan merkitykset ymmärretään myöhemmin (joskus jopa tarinan kertomisen hetkellä). Esimerkiksi kaksi ihmistä tapaa toisensa ruokakaupassa. Myöhemmin heidän välilleen syntyy romanssi, joka johtaa suhteeseen. Tapaamishetkellä he eivät ymmärrä tapaamisensa merkitystä, vaan se on mahdollista vasta myöhemmin. (Mt., 7-8.)

Kuvaan aineistoni juonta eräänlaisina vaihetarinoina. Vaihetarinoiden tarkoituksena on kuvata sitä muutoksen juonta, jossa lapsensa kanssa asuvan äidin tarina muuttuu lapsensa huostaanoton kokeneen äidin tarinaksi. Toisin sanoen tarinat antavat lukijalle yleiskäsityksen siitä, minkälaisia vaiheita kaikki naisten tarinat sisältävät. Ne toimivat myös ponnahduslautana tarinatyypeille, joiden avulla tutkin naisten erilaisia identiteettipolkuja. Juoni- ja tarinatyyppianalyysi täydentävät tutkimuksessani toisiansa tuottaen yhdessä ymmärrystä lapsensa huostaanoton kokeneen äidin identiteetti-prosessissa annetuille merkityksille.

Tutkielmani viisi tarinaa ovat kukin erilaisia omia tarinoitaan, erilaisista lähtökohdista syntyneitä ja erilaisten ihmisten tuotoksia. Tarkastelen ja tulkiten heidän tarinoitaan ja asioille antamia merkityksiään ainutlaatuisina ja yksilöllisinä tarinoina ja merkityksinä. Tämä tarkoittaa narratiivisessa ajattelussa vallitsevaa käsitystä aineiston luonteesta, joka nähdään kokoelmana yksilöllisiä tapauksia ja niiden välillä tapahtuvasta ajatuksen siirrosta, joka ei johda yleistyksiin yleisellä tasolla (Mt., 11). Toisin sanoen narratiivinen tutkimus tavoittelee lokaalista tietoa (Erkkilä 2005, 200).

Ensimmäisessä analyysin osassa esittelen tarinoiden yhtenevät, kaikissa haastatteluissa esiin tulleet vaiheet. Koska pyrkimyksenäni on tavoittaa tutkimukseni naisten tarinoita yhdistävä juoni, se asettaa haasteita analyysin suhteen. Tämä on johtanut väljän juonen rakentamiseen, joka mahdollistaa kunkin vaiheen sisällä ne moninaiset ja erilaiset naisten merkityksenannot, vaikka käsittelenkin pääasiassa naisille yhteisiä tekijöitä ja niille annettuja merkityksiä. Kaikissa tarinoissa kerrotaan ajasta ja elämästä ennen huostaanottoa, lapsen kanssa yhdessä eletystä elämästä, jossa vaihtelevat hyvät ja huonot hetket. Tämän olen nimennyt lapsensa kanssa elävän äidin tarinaksi. Tässä tarinassa tulkitsen kerrottuja kokemuksia vanhemmuudesta, joka säröilee ja lopulta murtuu lapsen huostaanottoon. Toinen vaihe on murtuneen äitiyden tarina. Siinä tarkasteluni keskiössä on identiteetti ja äitiysidentiteetti suhteessa huostaanottoon sekä huostaanottoon liittyvien tunteiden merkitys. Tässä tarinassa tulevat merkittäviksi ulkopuolelta tulevien käsitysten ja määrittelyiden yhteensovittaminen omien käsitysten ja kokemusten kanssa. Viimeisessä tulevaisuuden tarinassa ympyrä tavallaan sulkeutuu ja toiveissaan äiti palaa lapsensa kanssa elävän äidin tarinaan ilman äitiyden murtumista.

Toisessa analyysiosuudessa jatkan murtuneen äitiyden tarinassa aloittamaani identiteettien analysointia tarinatyypin avulla. Aineistosta nousee esiin kolme tarinatyyppeä, joita ovat kasvutarina, uinuva kasvutarina ja uhritarina. Tarinatyypit kuvaavat tutkielmassani identiteetin rakentamisen tapaa, joka ilmenee identiteetin rakentamisen progressiivisena, staattisena ja regressiivisena tarinana (ks. Gergen 1998, 5).

Viimeisessä analyysiosuudessa esittelen ja tulkitsen sitä, mikä aineistosta ensimmäisinä lukukertoina suorastaan pomppasi syliini ja vaati päästä kuuluville. Äitien tarinoissa on havaittavissa tarinan kertomista itselleen (sisäinen tarina) ja tarinan kertomista muille. Kaikilla äideillä oli tarve ja halu kertoa oma tarinansa siten kuin he sen näkevät. Heillä kaikilla oli tarve pysähtyä itsensä äärelle ja kuunnella itseänsä ja samalla tarve tulla kuulluksi. Tarinoista erottui selkeästi kaksi tarinaa, jotka olen nimennyt kuuntele minua -tarinaksi ja kuulen minua -tarinaksi. Kuuntele minua -tarinassa äideillä oli ikään kuin sydämellään jokin asia tai joitakin asioita, jotka piti saada ulos. Koin, että äidit halusivat tulla kuulluiksi nimenomaan näistä asioista johtuen ja tämän tarinan avulla pääsen myös lähemmäksi tavoitettani antaa ja tuoda tutkielmani äitien ääni kuuluville. Olen sisällyttänyt kuulen minua -tarinan ja paljon myös kuuntele minua -tarinaa äitiyden tarinallisen juonen analyysiin ja tarinatyyppeihin. En siis esittele erikseen kuulen minua -tarinan analyysia. Sen sijaan kuuntele minua -tarinan esitän viimeisessä analyysiosuudessa, jonka myötä lähtevät terveiset erityisesti sosiaalityöntekijöille ja lapsen sijoituspaikan työntekijöille.

Näen analyysini tulokset äitiyden tarinallisena juonena ja tarinatyypeissä edelleen tarinoina. Siinä mielessä luen analyysini kuuluvan narratiiviseen analyysiin, vaikka se ei ehkä edustakaan puhtaasti edellä esittelemääni Polkinghornen tarkoittamaa analyysitapaa. Olen ymmärtänyt narratiivisen tutkimuksen mahdollistavan myös tutkijan omat sovellukset analyysimetodien suhteen ja näenkin, että analyysimetodin sisälläkin hyvin merkittäviä ovat ne tutkijan omat painotukset ja valinnat, jotka johtavat jonkun asian parempaan huomiointiin analyysissa toisen jäädessä heikommalle. Olennaista on tuoda esille ja perustella ne asiat, joita haluaa painottaa. Omat valintani ja painotukseni liittyvät siihen, miten ajattelen parhaiten säilyttäväni narratiivisen otteen ja ajattelun tutkielmani naisten kokemuksista, käsityksistä ja identiteettiä tutkiessa.

Aktiivinen analyysin tekeminen alkoi litteroitujen haastattelujen lukemisella. Aluksi luin tarinat läpi huolellisesti ajatuksen kanssa. Sen jälkeen alleviivasin tarinoista eri värein äitiin itseensä ja identiteettiin, lapseen, äitiyteen ja vanhemmuuteen, parisuhteeseen sekä merkittäviin toisiin ihmisiin tai ammattitahoihin liittyvän puheen. Tarinoista tulikin pian värien sekamelskaa, sillä mitä enemmän aineistoa luki, sitä enemmän eri värejä samoihin lauseisiin alkoi ilmestyä. Näin aloin päästä suhteiden ja merkitysten jäljille. Analyysini tueksi hain tekstinkäsittelyohjelman etsi-komennolla montako kertaa aineistossa oli mainittu väsy -alkuisia sanoja sekä esimerkiksi huonous-, hyvyys-, riittämättömyys-, syyllisyys-, jaksaminen-, äiti-, äitiys-, ja miessanoja eri muodoissaan. En esittele sanojen määriä tutkimusraportissani, sillä ne ovat olleet pelkästään avustavassa roolissa analyysia tehdessäni.

Tämän jälkeen aloin etsiä aineistosta äitiyden tarinallista juonta, jolla voisin kuvata kaikkien äitien tarinan etenemistä, ja käytin tässä avukseni Vilma Hännisen tarinallista uudelleensuuntautumista elämänmuutoksen yhteydessä (ks. Hänninen 1999, 110). Äitiyden tarinallinen juoni asettaa tarinat ajalliselle jatkumolle siten, että kokemukset ennen huostaanottoa muodostavat lapsensa kanssa asuvan äidin tarinan, kokemukset huostaanotosta murtuneen äitiyden tarinan ja ajatukset tulevaisuudesta tulevaisuuden tarinan. Tämän jälkeen keskityn murtuneen äitiyden tarinasta tarinan kertomisen hetkeen ulottuvaan identiteetin rakentamisen tapaan ja tulkitsemiseen tarinatyyppien avulla. Anja Koski-Jänneksen ja Vilma Hännisen (1998) vapautumisen tarinat riippuvuudesta vapautumisessa toimivat johdattajinani tarinatyyppien analyysissä. Tyypittelin tutkielmani naisten tarinoita sen mukaan, minkälaisia rooleja tarinoista oli löydettävissä suhteessa identiteetin rakentamiseen. Tarkastelin erityisesti naisten ja elämäntilanteiden välistä suhdetta. Näin suunnatun aineiston lukemisen perusteella löysin kasvutarinan, uinuvan kasvutarinan ja uhritarinan.

Kuuntele minua -tarina ja kuule minua -tarina nousivat aineistosta spontaanisti esille. Toki tähänkin vaikutti erityisesti se, että olin jo ennen aineiston keruuta tutustunut Hännisen (1999) sisäisen tarinan käsitteeseen ja tarinallisen kiertokulun malliin. Kuuntele minua ja kuulen minua -tarinoissa on kyse analysoinnin alkuvaiheessa tekemästäni äitien tarinoiden jaottelusta siihen, minkä tulkitsin olevan ensisijaisesti itsensä tutkiskelua ja itsensä äärelle pysähtymistä ja toisaalta ensisijaisesti minulle tai laajemmalle kuulijakunnalle osoitettua kerrontaa.

Ruthellen Josselsonin (1993, xii) mukaan narratiiviseen analyysiin kuuluu intuitiivinen ja holistinen ote. Ohje on yksinkertainen ja yksinkertaisuudessaan hyvin hedelmällinen. Kuten edellä kirjoitin, analyysissä pyrkimyksenäni on ollut säilyttää erityisesti ihmisen kokonaisuus ja kokonaisvaltaisuus. Ymmärrän, että kyseistä pyrkimystä voidaan tavoitella monella eri tavalla eikä valitsemani tapa sinänsä ole siihen erityisen hyvä tai huono. Sen sijaan ajattelen, että metodivalintani palvelevat tämän tutkielman lähtökohtia ja sitoumuksia riittäväällä tavalla.

7 ÄITIYDEN TARINALLINEN JUONI

7.1 Lapsensa kanssa asuvan äidin tarina

Tässä tarinassa kuvaan ja tulkitsen äitien elämää lapsensa kanssa ennen huostaanottoa. Tarinat ovat elämänvaiheiden ja -tilanteiden kuvailua (draama) sekä näiden asioiden merkitysten ja tulkintojen esittämistä (sisäinen tarina) (ks. Hänninen 1999). Äidit kertovat elämästään tuoden esille asioita, jotka ovat heille merkittäviä tässä kontekstissa. He kertovat itsestään ja vanhemmuudestaan, merkittävistä toisista, joita ovat etenkin lapsi ja lapsen isä. Tarinoissa kuvaillaan tapahtumia ennen huostaanottoa ja näkemyksiä huostaanottoon johtaneista asioista. Niitä voidaan pitää myös äitien selontekoina tapahtumista. Mitä lähempänä huostaanotto on äitien tarinoissa, sitä väsyneemmiksi, voimattomimmiksi ja epätoivoisimmiksi he tuntevat itsensä. Lopulta tapahtuu huostaanotto, joka herättää voimakkaita ristiriitaisia merkityksiä ja tunteita.

Lapsensa kanssa asuvan äidin tarina sisältää vaihtelevia vaiheita. Tarinoissa vaihtelevat esimerkiksi perhemuoto, parisuhde, perheenjäsenten terveys, taloudellinen tilanne, tunteet sekä hyvät ja huonot ajat, joista kukin asia saa oman yksilöllisen merkityksen äidin elämässä. Näissä yksilöllisesti koetuissa elämäntilanteissa myös identiteetti on liikkeessä.

Historia

Äidin oma historia vaikuttaa hänen vanhemmuuteensa. Äitien tarinoissa näkyy sellainen vanhemmuuden sukupolviketju, josta halutaan yleisesti ottaen pois, ja siinä on myös joissain asioissa koettu onnistumista ja joissain ei. Aina sukupolviketjua ei ole helppo katkaista aikomuksista huolimatta. Tämä tuli ilmi myös Kirsi Nousiaisen (2004, 139) ja Satu Katvalan (2001, 52) tutkimuksissa, joissa havaittiin sukupolviketjun merkitys vanhemmuuteen. Nousiainen tutki lapsistaan erillään asuvien äitien identiteetin rakentamisen tiloja ja Katvala uskomusten vaikutusta äitiyteen. Molemmissa tutkimuksissa havaittiin sukupolviketjun merkitys vanhemmuuteen. Sukupolviketjua tutkimuksessani kuvaa myös se, että tutkimukseni äideistä kaksi kertoi olleensa itse huostassa ja yhden tilanteesta on ollut lastensuojelullista huolta.

Ja mä vannoin ja vakuutin, että mun lapsi ei ikinä joudu kokemaan sitä mitä mä oon joutunu kokemaan, ja että (.) mä pidän siitä tosi hyvää huolta, ja (.) siis se, että se ei joutuis kokemaan sitä mitä mä oon joutunut kokemaan. Se oli tosi vahva suunta, mutta se raskausaika oli ihan kamala. Mä olin kokoajan ihan hirveen ahdistunu, ja (.) ja valvoin yökaudet. Se oli ihan hirveetä. Ja sit mä toivoin tyttöä, et se oli ihan semmonen pakkomielle, et mä haluun tytön, enkä mä tajunnut itekään yhtään, että mihinkä se silloin perustu. Mut nyt sekin on selvinnyt, että se perustu siihen, että se tyttö ois ollu mulle se, joka ois mulle korvannu sen kaiken menetetyn lapsuuden. Ja tota sit ku mä sainkin pojan, niin mä olin oikeesti, mä olin tosi pettynyt. (Kati)

Elämäntilanne

Elämäntilanteet ja kokemukset niistä, toiset ihmiset ja kulttuuriset odotukset vaikuttavat siihen, miten yksilö näkee ja kokee itsensä ihmisenä ja äitinä (Berg 2008; Nousiainen 2004). Tutkielmani äideille merkittävin identiteettipohdintoja synnyttävä tekijä on äitiys, mutta identiteetin rakennuspaloina toimivat myös oma lapsuus, parisuhde ja työ tai opiskelu, ylipäätään kaikki, mihin äitiyttä joudutaan sovittamaan. Äitiysidentiteettiä rakennetaan sosiaalisissa suhteissa, joita ovat esimerkiksi suhde lapseen, lapsen isään ja muihin äiteihin (Nousiainen 2004, 20). Sosiaaliset suhteet taas toteutuvat erilaisissa tilanteissa, situaatioissa.

Seuraavat otteet valottavat äitien tapaa nähdä kulloisenkin elämäntilanteen vaikutus omaan toimintaan. Arjessa elämäntilanteet nähdään toimintaa ohjaavina tekijöinä äidin ollessa melko passiivinen tilanteisiin vaikuttaja..

Annika: Oletko sä miettinyt oletko sä toiminu lasten kanssa jotenkin eri tavalla?

Noora: No sitä mä en nyt osaa sanoa, että oonko mä toiminu mitenkään eri lailla. Että elämäntilanne tässä on hirveesti vaihdellut, että se on niinku kerenny vaihtuun ja vaikuttanut. (Noora)

Mutta onhan mullekin monet sanonut, että tää elämä on sitä miksi sä oot sen tehny, ei ympäristöllä oo mitään sen kanssa tekemistä. Mää että jukolauta, tuu nyt sanomaan että ympäristöllä ei oo mitään tekemistä tän asian kanssa, että mä oon nyt tänä päivänä kuulkaa ihan eri mieltä. (Riikka)

Otteista on tulkittavissa, että elämää ja äitiyttä siinä määrittävät enemmän elämäntilanteet sinänsä kuin yksilön tietoiset valinnat elämäntilanteissa. Valintoja tehdään, mutta jälkikäteen tarkasteltuna valinnat osoittautuvat usein virheellisiksi lapsen edun tai oman edun näkökulmasta tarkasteltuna. Tutkielmani äitien kohdalla käsitys lapsen edusta ja omasta edusta kietoutuvat yhteen. Äidit näkevät ensisijaisesti lapsen edun olevan ensisijainen ja oman edun määrittävän lapsen edun mukaan. Äitiys saa muotonsa vaihtelevissa elämäntilanteissa, joissa äidin oma päätöksenteko ja asioihin vaikuttaminen on loppujen lopuksi kapea. Jälkeenpäin on helppoa, mutta tuskallista huomata väärät valinnat ja epäonnistumiset. Elämää ei voi kummemmin hallita tai kontrolloida, vaan on enemmänkin kyse siitä, miten näkee ja hallitsee itsensä ja oman toimintansa kussakin hetkessä.

Suhteet

Monet eri tekijät sekä asioiden ja ihmisten väliset suhteet kietoutuvat toisiinsa asettaen valtavia haasteita. Seuraavassa on eritelty niitä tekijöitä, joiden nähdään olleen osaltaan vaikeuttamassa tilannetta.

Et mä oon sillai täs jälkeenpäin armahtanu itteäni, että lapsi olis suistanu hulluuteen ihan kenet hyvänsä, riippumatta siitä, että se lapsen käytös toki aiheutu kaikesta siitä, mitä oli ollu, mitä mä olin tehny ja kaikesta siitä turvattomuudesta ja tommosesta kaltoinkohtelusta ja tämmösestä. Mutta kuitenkin niinku se yhdistelmä, että noin kaoottisesti käyttäytyvä lapsi ja uusperhe, ja sitte oli kaikki ne taloudelliset huolet ja tämmöset, ja sitten tää lasten isä ei ollu kauheen innostunut tapaamaan niitä. (Kati)

Sitaatissa kuvataan hyvin konkreettisella tavalla niitä elämänpuutteita, joissa arkea eletään ja miten monet asiat kietoutuvat negatiivisella tavalla toisiinsa. Monella tapaa kuormittava elämäntilanne uuvuttaa ja lopulta vaikuttaa kaikkeen tekemiseen tai tekemättä jättämiseen. Siinä on myös kuvausta lapsesta vaikeana ja tavallaan osasyllisenä ongelmiin, vaikka siinä myönnetäänkin lapsen käyttäytymisen aiheutuvan muista olosuhteista. Myös muut äidit kuvailivat lapsiaan normaalia haastavampana ja näkivät lapsen piirteiden vaikuttaneen omaan väsymiseen ja vanhemmuuden riittämättömyyteen. Lapsen ja vanhemman välinen suhde onkin kaksisuuntainen. Kyseessä on monimutkainen prosessi, mutta yksinkertaistetusti voidaan sanoa, että vanhemman toiminta vaikuttaa lapseen ja hänen käyttäytymiseensä, ja lapsi saamaansa vanhemmuuteen. (Belsky & Lerner & Spanier 1984, 91-101.) Tutkimukseni äidit kuvailivat lapsiaan melko vivahteikkaasti. Eräs äiti kuvasi pientä lastaan äänenpainolla, jota käytetään puhuttaessa nimenomaan pienelle lapselle.

Tulkitsen sen ilmentävän osaltaan sitä puolta äitiydestä, jossa oma toiminta sovitetaan lapselle ymmärrettäväksi. Yhtäältä kyse on haastattelutilanteessa omassa tarinassa elämisessä ja siihen eläytymisestä.

Jo vauvana ihmettelin, että kuinka voi olla niin ärtyisä ja itkuinen ja kaikkee oli jo silloin. (Anna)

(...) kun Lotalla nimittäin sellanen luonne, että kun kerran sanoo ei, ne menee toisesta korvasta sisään ja toisesta ulos. (Elli)

Se, ettei lapsista tuotettu lapsensa kanssa asuvan äidin tarinassa positiivista ja läheistä kuvaa, kertoo varmasti juuri sillä hetkellä vallitsevasta tilanteesta. Elämä on vaikeaa ja vanhemmuus on rankkaa. Minulle ei jäänyt vaikutelmaa kaunistelluista tarinoista, vaan pikemminkin rehellisistä ja negatiiviset tunteet tunnustavista tarinoista, joissa äitiyden kiellettyjä tunteita ei peitelty tai salattu (vrt. Janhunen & Saloheimo 2008, 38-39).

Äiti elää yhä lapsensa kanssa yhteistä arkea, jossa asioiden arvo- ja tärkeysjärjestys on toisenlainen verrattuna lapsensa huostaanoton kokeneen äidin elämän prioriteetteihin. Lapsensa kanssa elävän äidin suhtautumista lapseen kuvaa tietynlainen itsestäänselvänä pitäminen ja lapsen kokeminen taakkana, minkä inhimillistä puolta haluan korostaa. Äidin pohdinnassa eivät vielä ole elämän perimmäiset kysymykset samalla tavalla kuin myöhemmin ja tulkintani mukaan se vaikuttaa lapsen asemaan äidin tarinassa. Kun äidit antavat lapsistaan kuvan vaativina ja vaikeinakin ja osasyllisinä raskaaseen tilanteeseen, he toimivat hyvän äitiyden mallitarinaa vastaan, jossa äiti automaattisesti rakastaa lastaan, eikä voi näin ollen tuntea negatiivisia tunteita lastaan kohtaan (vrt. Cacciatore & Janhunen 2008; Janhunen & Saloheimo 2008).

Uusperhe asettaa erityisiä haasteita perhe-elämälle. Uudet perhesuhteet yhdistettynä siihen, että omat voimavarat ovat vähissä eivät lupaa tasapainoista perhe-elämää. Tutkielmani äidit joutuivat usein lapsensa ja miesystävänsä erotuomariksi. Äiti tasapainoilee lapsen ja puolison välissä, ennakoi ja aavistelee tilanteita ja tunnustelee ilmapiiriä. Viime kädessä äiti pitää lapsensa puolta ja asettuu tämän puolelle.

Uusperheessä se ei sit toiminu, kun tää uus mies ei tavallaan hyväksyny. Se ei ymmärtäny Villen (lapsi) erilaisuutta. Mä olin koko ajan erottelemassa. Siit ei tullu yhtään mitään. (Riikka)

Jatkuvaa sumplimista Matin (isäpuoli) ja Jaakon (lapsi) välillä. Mulla on koko ajan tuntosarvet valppaana. Että sitten kun mä kuulen, että Matti menee, että nyt sais siivota, katotaan että mää meen sanoon, että älä nyt ja eikö sille saa sanoo että kaikki muutkin siivoo. Mää sitten, että saa saa saa, mutta sää tiedät mitä siitä tulee. No on se kumma kun ei saa sanoo yhtään mitään. Sitten se saattaa mennä sanoo, siten rupee kuuluu pauketta. (Anna)

(...)Ja me sit muutettiin yhteen aika nopeesti, mutta jotenkin siinä sit olikin taas semmonen kaaostilanne. Että mulla oli ne kolme omaa lasta ja sitten siihen tuli niinku uus lapsi, jolle mun olis pitänyt jonkun sortin äiti olla, ja antaa myös sitä, mitä se oli jääny vaille, ja mä en oikeen pystyny omille lapsillekaan antamaan, niin saatika sitte tälle. Ja sit siihen tuli semmosta yliyrittämistä. Mää jotenkin yritin revetä joka suuntaan enkä todellakaan onnistunut siinä kovin hyvin. (Kati)

Riikka ja Anna kertovat otteissaan myös siitä, miten kokoaikaisesti sitouttavaa äitinä oleminen on tilanteessa, jossa lapsen ja isäpuolen suhde on ongelmallinen. Parisuhteen tuoma mahdollisuus perheen arjen ”vetovuoron” vaihtamisesta ei tule kysymykseen, ja äidit uupuvat myös sen vuoksi. Otteet kuvastavat epäluottamusta isäpuolia kohtaan. Äidit haluavat estää konfliktit lapsen ja isäpuolen välillä ja äidin kautta ”operoiminen” siirtää konfliktia myöhemmäksi.

Raskasta arkea

Perhe-elämässä koetaan yleisesti huonoja ja hyviä vaiheita, mutta niistä toinen voi korostua leimaten arkea myötä- tai vastatuuliseksi. Tällaiseen jaotteluun päätyivät Eija Sévon ja Kaisa Malinen (2009, 228-229) analysoidessaan pikkulapsiperheiden arkea viikon ajalta päiväkirjamerkintöjen kautta. Myötätuulisen viikon perheissä parisuhde ja suhde lapseen koettiin myönteiseksi ja sopuisaksi katkeamattomana, kun taas vastatuulisen viikon perheissä koettiin katkoksia tässä sopusointuisuudessa. Kyseisen tutkimuksen tuloksia on vaikea verrata oman tutkielmani havaintoihin aikaperspektiivin huomattavan eron takia, mutta samanlaista jaottelua käyttäen tutkielmani äidit kertovat poikkeuksetta vastatuulisesta arjesta ja perhe-elämästä.

Kerronnassa negatiiviset asiat painottuvat ja arki on etupäässä raskasta ja vaikeaa, vaikka myös tasaisempia vaiheita ja hyviäkin hetkiä mahtuu joukkoon. Elämä on arjen pyörittämistä haastavissa olosuhteissa. Äidin oma vointi ja tilanne ei ole hyvä. Äitien arki on yksinäistä ja raskasta puurtamista ja vastuunkantamista, myös parisuhteessa elävien äitien. Sama asia tuli esille myös Kirsi Nousiaisen (2004) ja Eeva Jokisen (1996) tutkimuksissa; molemmissa tutkimuksissa äidit kokivat yksinäisyyttä ja väsymystä, joka liittyy yleensä kotiin ja arkisiin askareihin ollen ruumiillinen, kokonaisvaltainen tuntemus. Vastuu väsyttää (Arendell 2000) mutta voi antaa myös tyytyväisyyden ja pätevyyden kokemuksia (Chase 2001, 77-78). Tutkimuksessani tyytyväisyyden kokemukset ennen huostaanottoa ovat hyvin niukkoja, mutta tulkintoja tekemällä tyytyväisyyden ja vastuun suhde näyttäytyy lähinnä avun hakemisessa. Lapsensa kanssa elävä äiti on vastuussa ja vastuullinen toimija arjessa. Vastuu sai myös hakemaan apua, mikä toi tulkintani mukaan äidille tyytyväisyyden kokemusta, vaikkakin myös ristiriitaa ei -autetuksi tulemisen kautta.

Seuraavissa otteissa kuvataan vastatuulista elämää ja arkea. Niissä selvitetään omaa väsymistä ja väsymisen syitä.

Mä väsyin siihen, kun mulla ei ollut ollenkaan omaa aikaa, ei koskaan, ei missään vaiheessa, ja kun se oli niin vahdittava, se oli täysin vahdittava se laps, kun sitä ei pystynyt jättämään edes puoleks tunniksi yksin. Mä olin niinkun kaiken aikaa kiinni, niin siinä se oli väsymys.(...)Mutta ei voi pitemmän päälle (jaksaa), että jos ihminen on koko ajan ylikuormittunu ja ääri rajoillaan taisteleva, ei semmoinen jaksa, ei se oo enää elämää. (Riikka)

(...) et kyl mä olin silleen (.) tosi väsynyt. Ja sit mulla rupes tuleen sellasia kauheita kohtauksia lapsille, ihan semmosta järjetöntä. Varsinkin iltasin kun rupes meneen ihan yli se oma jaksaminen, niin sitä huutoa ja melskaamista ja (.) tuuppimista ja semmosta. (Kati)

Totta kai mä olin hirvee kun mulla oli hermot menny kun mies oli mikä oli ja sitte piti vielä nuo kakrut hoitaa ja itte siinä jotenkin piti käydä kaupat ja säästää rahaa siihen ruokaan kun toinen pisti sitten baariin yli puolet rahasta. Eli mä pidin pystyssä ihan täysin, mulla oli neljä huollettavaa, koira ja mies ja kaks lasta. (...) Mun piti lähtee lykkiin vaunuja, vetää Jussia pulkassa perässä kun ei se kävelly, koira tempoili siinä, ja isä istu baarissa. (Anna)

Ja mies ei auttanut pätjän vertaa, että hänen ei tarvinnu ja hän ei viittiny ja hän ei halunnut...ja mä niinku hoidin kaiken, mihinkä mä olin tottunut. (Kati)

Ei herra itte oo jokapäiväisesti lapsensa päivärytmissä ja muutenkaan hoidossa ja tollel noin, mun pitäis jaksaa sit viel yöt, että mä jouduin herään neljä viis kertaa yöllä syöttään sitä, vaihtaan vaipat ja syöttään päivällä ja ulkoiluttaa ja päiväunet ja kaikki, ja jätkä saa vaan nukkua kotona ihan miten lystää ja syödä rauhassa ja tollel, et sen ei tartte ottaa vastuuta. (Elli)

Otteista voi tehdä tulkintoja naisista arjen vastuunkantajina, mikä johtaa väsymiseen ja sitä kautta hyvän äitiyden mallitarinan murtumiseen. Tutkielmani naiset hoitivat suurimman osan arjen töistä. Miestä kuvataan ylimääräisenä lapsena ja huollettavana lapsien lisäksi. Yksinhuoltajuudessa äidin uupuminen on kuitenkin voimakkaimmin esillä. Samanaikaisesti, kun äidin arki on pitkälti hänelle ”langenneiden” tehtävien suorittamista, isien elämä ei ole samalla tavoin määriteltyä (vrt. Choi ym. 2004; Dribe & Stanfors 2009). Jokisen (1996, 190) näkemys siitä, että äitiys on niin hyvää mihin kussakin tilanteessa kykenee kuvaa mielestäni hyvin osuvasti äitiyttä myös tässä tutkimuksessa.

Sitaateista, joissa kuvataan miehen olemista ja roolia, voi melkein konkreettisesti tuntea äidin harmin ja kiukun mutta myös alistumisen. Heillä ei ole tavallaan vaihtoehtoja. On pakko tehdä, koska jonkun on tehtävä. Kyseessä näyttäisi siten olevan myös jonkinasteinen marttyyriasetelma. Nainen tekee, kun on tottunut tekemään, ja herra menee omia polkujaan. Kirsi Nousiaisen (2004, 87) tutkimuksessa parisuhdekuvaukset ovat etupäässä niiden ongelmien kuvausta ja niistä kerrotaan laveasti, toisin kuin parisuhteen hyvistä vaiheista. Sama toistuu myös minun tutkielmassani. Isien vetäytymisen perheen arjesta näkyi myös Päivi Harisen (1991, 96-97) tutkimuksessa skininuorten äideistä. Molemmissa edellä mainituissa sekä omassa tutkimuksessani äidit kokivat isien toiminnan tai toimimattomuuden kielteisenä. Lasten isät ovat tutkielmani äitien tarinoissa pääsääntöisesti kelvottomia isiä ja puolisoita ja suhteessa päädytään lopulta eroon. Kaikki vastuu jää loppujen lopuksi äidille, jonka eväät eivät yksinkertaisesti riitä täyttämään yksin kaikkia ja kaikkien tarpeita. Äidit kuitenkin kaipaavat tukea eniten juuri puolisoiltaan, ja pettymys isän osallistumattomuudesta on siten hyvin luonnollista (vrt. Rotkirch & Saloheimo 2008, 74). Sitä vastoin uusi miesystävä tai puoliso on äidin resurssi ja tuen lähde.

Avunhakemista

Äidit olivat etupäässä aktiivisia avunhakijoita, apua haetaan sekä itselle että lapsille. Näin toimiessaan äidit rikkovat sitä äitimyyttiä, jonka mukaan äidin tulee selviytyä yksin (Mt., 72). Toisaalta tutkimuksessani tulee esille myös kyseisen myytin vahvistamista.

Kati: No sitte tää vauva synty (...) Mutta siinäkin mää tein sitte taas vääriä ratkasuja, että molemmat lapset oli hoidossa, ja mää oisin voinu pitää ne hoidossa, että mää en oikeen tajunnu sitä... (ajattelin) että hyvän äidin täytyy sitte hoitaa kaikki lapsensa (.) itse (.) ilman (.) vaikka sitten miehen apua.

Annika: Se on sun käsitys?

Kati: Niin, se oli mun käsitys, niin. Elikkä mä otin sitten lapset pois hoidosta ja niin mä olin siinä sitten kolmen lapsen kanssa.

Äidit tiedostavat tarvitsevansa apua, mutta avun hakemiseen ja saantiin liittyy vaikeuksia, joita äidit kuvaavat seuraavissa otteissa.

Mä kyllä koitin lapsillekin sitä apua hakee. Mä olin esim sen pojan asioissa perheneuvolassa samaten niinku tän tytön asioista, niin kyllä perheneuvola tuli hirveen nopeesti kuvioihin ja itse asiassa me saatiin tosi nopeasti lastenpsykiatriselle lähete.(...) Mutta jotenkin kuitenkin, eikö sielläkään ihan täysin tajuttu, miten oikeesti kaoottista se meidän elämä oli, sen lapsen kanssa. (Kati)

Me käytiin siellä nuorisopsykiatrisessa työryhmässäkin silloin. Ja silloin tällöin oli näitä keskusteluja. Oli kaikkee näitä terapiajuttuja, mitkä ei tuntunu auttavan ja silloinkin mä tiesin, että pelkkä puhe ei, että tarviis saada joku (.) etäisyyttä tähän omaan ja me täällä vähän rauhotuttas, että täällähän oli kaikki ihan paniikissa. (Anna)

Me ollaan oltu tuolla perhekuntoutusosastolla varmaan kolme neljä kertaa. Niitten piti niinku yrittää kuntouttaa mun äitiyttä ja sitten sitä lapsen kasvatusta. Sit noi päivärytmit ja nukkumaanmenot ja tommotteet niin niitä harjoteltiin enimmäkseen siellä. (Elli)

No sitten me saatiin, tai me haettiin itte apua perheneuvolasta, mutta sieltä ei saanu mitään muuta kuin syyllistämistä.(...) No sitten taas kun haettiin tukiperhettä, niin se tukiperhe lopetti.(...) Se oli toimintaperapiassa ja sit se oli puheterapian kartotuksessa ja sitte tota juostiin, sitten meille tarjottiin tuota perheosastoo, me juostiin siellä, ja Ville oli neurologilla, et niinku hirveen rankkaa oli ja sit mä väsyin siihen, sitte tän toisen pojan isä väsy siihen, sitte meille tuli ero ja mää jäin Villen kaa kaksin. (Riikka)

Vaikeudet liittyvät sopivan ja oikeanlaisen avun olemattomuuteen tai riittämättömyyteen. Myöskään auttajatahojen kanssa ei löytynyt sellaista yhteyttä, jossa vaikea tilanne olisi kokonaisuudessaan ymmärretty. Apu jäi ulkokohtaiseksi ja kaiken kaikkiaan jäi kokemus ei-autetuksi tulemisesta.

Lapsensa kanssa elävän äidin tarinassa ammattitahoilta ja toisilta ihmisiltä ei tule niinkään esille äitiyden ja vanhemmuuden arvostelua siinä mittakaavassa kun voisi olettaa. Tarinoissa on kuvausta erilaisten kasvatusohjeiden saamisesta ja huolenilmauksista, mutta niitä ei ole pääsääntöisesti tulkittu syyllistäviksi, arvioiviksi tai arvosteleviksi. Äidit ottavat vastaan neuvot toiveikkaina, mutta pidemmän päälle ja pysyvästi niillä ei tilannetta helpotettu.

Riikan sitaatissa nimetään useita auttamistahoja, kuvataan avun hakemisen raskautta ja ongelmien vaikutusta parisuhteeseen, joka ei lopulta kestä vaativaa tilannetta. Hän kertoo myös kokeneensa syyllistämistä perheneuvolan taholta. Riikka oli loukkaantunut perheneuvolan vihjailusta parisuhteen ja oman lapsuuden vaikutuksesta lapsen tilanteeseen. Riikka kertoi olleensa itse lapsena huostassa, mutta sillä ei ollut hänen mielestään vaikutusta nykytilanteeseen. Samoin hän sanoi, ettei heidän parisuhteessaan sinänsä ollut ongelmia, mutta heillä ei ollut yhteistä aikaa, mikä nakersi parisuhdetta vaativan lapsen lisäksi. Riikka halusi apua lapselleen ja lapsen asioihin keskittymistä sen sijaan, että syitä haettiin hänen lapsuudestaan ja parisuhteesta ja sitä kautta vanhemmuudesta.

Riittämättömyys ja syyllisyys

(...) Ja sit siihen tuli semmosta yliyrittämistä. Mää jotenkin yritin revetä joka suuntaan enkä todellakaan onnistunut siinä kovin hyvin. (Kati)

Voisi olettaa, että riittämättömyydestä ja syyllisyydestä olisi runsaasti mainintoja äitien tarinoissa. Näistä tunteista kerrottiin kuitenkin yllättävän vähän lapsensa kanssa elävän äidin tarinassa.

Kristiina Janhosen ja Anja Saloheimon (2008, 46) mukaan riittämättömyys ja pettymys syntyvät omien äitiyden odotusten ja todellisuuden kohtaamasta erosta. Ne ovat noloja asioita, joista äidit eivät mielellään puhu. Omassa aineistossani äidit tuottavat vähän suoraa riittämättömyyspuhetta, mutta se tulee esille useimmiten epäsuoralla tavalla. Riittämättömyys tulee esille esimerkiksi väsymisen kautta. Se on siten useimmiten muista tekijöistä johtuvaa, eikä sen ajatella olevan ominaisuus sinänsä. Riittämättömyys ei välttämättä johda syyllisyyden tunteisiin, mutta se voi johtaa syyllisten hakemiseen itsen ulkopuolelta. Syyllisyyspuheen vähyyden voi tulkita johtuvan myös siitä, että äidit ovat olleet ennen lapsensa huostaanottoa niin ”syvällä” mielen, suhteiden ja perhe-elämän kaaoksessa, että syyllisyydelle ei ole ollut joko tilaa tai se on ollut jatkuva tunne jääden tavallisuutensa takia kertomatta. Elämä on tietyllä tavalla jatkuvaa hukkumaisillaan oloa ja selviytymistä. En usko, että syyllisyydestä ei puhuta sen takia, ettei siitä haluttaisi puhua, sillä sitä esiintyy runsaasti itse huostaanotto-prosessin aikana ja sen jälkeen.

Äidin identiteetti

Lapsensa kanssa asuvan äidin identiteetti määrittäytyi pitkälti nimenomaan äitinä, vaikka hän voikin kokea äitiyden itselleen vieraana. Karkeasti jaotellen kolme äitiä toi esille äitiyden kokemista itselle vieraana tai toissijaisena. Yksi perusteli sitä olemuksellaan ja vaatetuksellaan, jotka eivät olleet äitimäisiä. Toinen taas kertoi, että äitiys ja äitinä oleminen sai väistyä kavereiden kanssa juhlimisen tieltä. Kolmas koki, ettei hän yrityksistä huolimatta kyennyt antamaan lapselleen sellaista rakkautta ja huolenpitoa, mitä hän itseltään odotti. Hänelle oli lisäksi tärkeämpää työ kuin äitiys. Työssä ei ollut kodin kaaosta ja työssä koki pärjäävänsä, toisin kuin äitiydessä. Työstä sai myös positiivista palautetta, mitä äitiydestä ei saanut. Äitiys velvoitteena on kuitenkin niin vahva, että äitiys nähtiin muihin asioihin nähden ensisijaisena. Äidit suorittivat äitiyttään päivästä toiseen siten, että lapsi ja muut kotityöt tulivat hoidetuksi sillä tasolla kuin voimia ja kärsivällisyyttä riitti. Kaksi muuta äitiä taas identifioituivat enemmän kanaemo- ja leijonanaarastyyppeinä lapsensa eteen uhrautuvina, hyvin tiiviit ja läheiset suhteet lapsiinsa luoneina äiteinä.

Lapsensa kanssa asuvan äidin tarinassa käsitykset täydellisestä ja hyvästä äitiydestä törmäävät rajustikin todellisuuden äitiyteen, joka ei yllä äitiyden kulttuurisiin odotuksiin. Merkille pantavaa on nimenomaan se, että kaikki tutkielmani äidit kertoivat epärealistisiksi osoittautuneista odotuksista ja vaatimuksista itseään ja äitiyttään kohtaan, josta myös Choi ym. (2005) raportoivat tutkimuksessaan. Äitiys ei ole sitä, mitä se kuvitelmissa ja omissa odotuksissa on.

Annika: Entä sun ajatukset siitä raskaudesta sitten?

Elli: No itse asiassa silleen, et kun me oltiin Kallen kaa sillon jo kihloissa, ja sit mä niinku aattelin, et jipii, tästä alkaa mun oma perhe-elämä. Että nyt mä voisin olla onnellinen ja tälle.

Annika: Että sulla on se tietty malli päässä, että äidin tulee olla tällöinen ja äidin tulee tehdä näin?

Noora: Joo, että äiti on niinku vastuussa.

Mulla oli vaan se sellanen täydellinen mielikuvaäiti, eikä mitään muuta. Se oli niinkun mun käsitys, että äiti on semmonen. Mä yritin siihen kaikin voimin ja sit eväät oli aika heikot. Se oli niin totaalinen se...et ei pystynyt siihen pätkän vertaa, eihän siihen pysty kukaan. (Kati)

Vaikka omassa äitiydessä nähdäänkin puutteita, siinä on nähtävillä myös hyvää. Äidit vertaavat omaa vanhemmuuttaan lapsen isän vanhemmuuteen ja kokevat oman vanhemmuutensa monessa tilanteessa isän vanhemmuutta parempana.

Ja kyllähän mä sille sain tosi paljon turvattomuutta aikaseks, mut sit tietty ne meidän väkivaltaset riidat, et ne oli kans semmonen, et mikä niinku teki, mutta kyllä mä nyt sit kuitenkin olin kokonaisuutena lapselle parempi äiti. (...) Et sit ku tää vanhempi lapsi oli kauheen mustasukkanen välillä tälle vauvalle, niin mies oli sitten, et sen sijaan, et se olis ollu sen lapsen kanssa, niin se monesti anto sille tukkapölly ja huusi ja karju sille, että nyt lopetat tollasen. Lievää väkivaltaahan se oli, mut kuitenkin oli väkivaltaa. Ja mää sitte päädyin siihen, kun tää vauva oli neljä kuukautta, niin mä päätin et nyt riitti, et nyt mä lähden. (Kati)

Kohti huostaanottoa

Äitiys murtuu lopulta huostaanottoon, jota edeltää yhtä äitiä lukuunottamatta itse haettu lastensuojeluasiakkuus. Lastensuojeluasiakkuus herättää äideissä ristiriitaisia ajatuksia. Ristiriitaisuuteen liittyy lastensuojelun kaksoisrooli, jossa apu ja kontrolli kietoutuvat toisiinsa (Granfelt 1998, 134). Viimeistään tässä vaiheessa äiti joutuu arvioitavaksi vanhemmuudessaan ja kokee sitä myötä tulevana arvioitavaksi ihmisenä yleensä. Äiti on kuitenkin itse hakenut apua, ja se

auttaa häntä pysymään kasassa. Hän pystyy edes vähän pitämään kiinni hyvän äidin identiteetistä. Hän on lapsensa parasta ajatteleva äiti.

Seuraavassa on äitien kuvauksia niistä kulminaatiopisteistä, joissa haluttiin toden teolla muutosta sietämättömään tilanteeseen ja joiden he katsoivat olevan merkittävä sysäys kohti huostaanottoa.

Jotenkin mä en tiää ku mä olin koko ajan semmonen olo, että mää en jaksa, että mää en kertakaikkiaan jaksa, ja mä laitoin sit sähköposteja sinne sossuille. Ja tota mä muistan yhen sähköpostin. Siinä oli ollu just joku tämänen surmaamisjuttu, et joku äiti oli surmannu lapsensa. No mä en muista että surmasko se sit ittensä, mut ainakin lapsensa. Ja kai mä sit tän innottamana, tai osittain innottamana tai silleen että mää ihan oikeesti näin unta, että mää tapoin ite omat lapseni, kaikki. Mää sitten kirjoitin sähköpostin, laitoin niinkun tämmösen viestin, et en mää sanatarkasti muista, mut se oli vähän niinku siihen tyylin, että vois in ehkä jopa tappa a lapseni, tosin luulen, että en sit tekisi. Kyl mä sen muistan, et mä sen kirjoitin. (...) Et tavallaan mää mietin, jälkeempäin sitä on nyt mietitty terapiassakin, että kyllähän se oli sellanen avunhuuto, et tekkää jotakin, et mä en ihan oikeesti jaksa. (Kati)

No sitten lopulta sitten vaan ruettiin puhuun, että kun Villellä ei oo niinkun mennyt se tilanne parempaan suuntaan koulun puolella ja sitte kun mä oon väsyny ja muuta että, ois hirveen hyvä, että se pääsis johki tämmöttisiin pienpaikkaan johki lastenkotiin niinku tääkin on lastenkoti nimikkeellä, mutta yleensä ne on paljon suurempia, ett semmosia ei, ett se vaatii pienryhmän ja sitten mä aattelin katotaan nyt sitten miten se menee ja päätin ja yhdessä sitten päätettiin se sijotus. (Riikka)

Soitin sosiaalityöntekijälle, että nyt riittää, että nyt tarttee tehdä jotain. Olikohan se se kun se mäiski nuo kaikki ovet sisään ja rikko paikat. (Anna)

Kun tilanteessa päädytään valmistelemaan huostaanottoa, tutkielmani äideistä yhtä lukuun ottamatta kaikki kuvasivat sitä ensisijaisesti helpotuksena, mutta samanaikaisesti hätäannus valtasi mielen. Helpotuksen tunteita kokivat myös Hämäläisen ja Väänäsen (2004, 10) tutkimat vanhemmat.

Ensimmäisenä oli tosiaan se helpotus, että nyt joku ottaa mua vakavasti ja miettii näitä asioita ihan oikeesti. Mutta sitte kuitenkin hirveen nopeesti iski ihan kuitenkin sellanen paniikki, että MITÄ, että mun lapset, että tavallaanhan mä oon niinku yrittäny parhaani

hoitaa näitä asioita ja montaa juttua, että eihän tää nyt ihan taas näinkään voi mennä.
(Kati)

Tulkitsen helpotuksen tunteen liittyvän edellisessä sitaatissa siihen, että enää ei tarvitse yksin jaksaa. Joku (sosiaalityöntekijä) on ottanut tilanteen haltuunsa, eikä äidin tarvitse enää epätoivon vimmallalla luotsata uppoavaa laivaa. Huostaanotto on ratkaisu tilanteeseen, mutta samalla pelottava äärimmäisenä ja jollakin tavalla lopullisen luonteisena keinona auttaa. Helpotuksen kanssa samanaikaisesti nousee kuitenkin epäily huostaanoton tarpeellisuudesta.

7.2 Murtuneen äitiyden tarina

Identiteetti leimatussa äitiydessä

Huostaanottoon liittyvä kokemus epäonnistumisesta vanhempana, se on vanhemmuuden murtumista (Granfelt 1998, 122; Kähkönen 1994), johon liittyy häpeän tunteita (Granfelt 2004, 217). Äitiydessä epäonnistuminen uhkaa naisidentiteetin perustoja ja ihmisarvoa (Granfelt 1998, 117). Äitiys ei kuitenkaan katoa naisen identiteetistä huostaanotosta huolimatta (Mt., 127). Äitiyden ollessa identiteetin ydin, lapsen huostaanotto horjuttaa koko identiteettiä kyseenalaistaen koko elämän merkityksen (Mt., 126).

Se tuntu siltä, että maailma romahti kokonaan. Tavallaan kaikki lakkas olemasta. Ei ollu enää mitään. Se oli tavallaan maailmanloppu siinä tilanteessa. Mää sanoisin, että se on pahinta jollakin tasolla, mitä voi tapahtua. Että lapsen kuolema on varmaan myös, tai on. Mutta se, että huostaanotto on ehkä siinä mielessä vielä pahempi, että sä oot kuitenkin ite aiheuttanu sen, niin tavallaan sulle ei tuu niitä semmosia tukijoukkoja itkemään siihen viereen kuin jos tulee joku tämmönen, kuolema. (Kati)

Huostaanottoa kuvatessaan äidit käyttävät tavallista enemmän metaforia. Metaforien käyttö lisääntyy kerrottaessa vahvoilla merkityksillä ladatuista asioista (Frost 2009, 19-20). Kati kuvaa huostaanottoa maailman romahtamisena ja maailmanloppuna. Maailmanloppu ja maailman romahtaminen merkitsevät käytännöllisesti katsoen elämän loppumista ja mahdottomuutta. Kaikki häviää eikä jäljelle jää mitään. Ihmisen elämä ja se, mitä ihmiset rakentavat ja saavuttavat, ovat

haurasta tekoa – sellaista, mikä voidaan helposti pyyhkäistä pois. Maailmanloppu sinänsä voi antaa sitä ennakoivia merkkejä, mutta siihen ei voi juurikaan valmistautua. Kun se lopulta tapahtuu, ihminen ei voi siltä pelastua. Elämänhalu loppuu ja Kati kertookin tarinassaan itsemurha-ajatuksistaan huostaanotto-prosessin aikana. Hän ei itsemurha-ajatuksineen edusta harvinaista ilmiötä, sillä lapsen huostaanoton yhteydessä äitien itsemurha-ajatuksiset eivät ole tavattomia. Päivi Kähkösen (1994, 106) tutkimuksessa 32:sta huostaanotetun lapsen äidistä joka kolmas suunnitteli itsemurhaa tai yritti sitä huostaanoton varmistuttua tai pian lasten sijoituksen jälkeen.

Kati vertaa huostaanottoa myös kuolemaan. Erona kuolemaan huostaanotossa ei saada muilta ihmisiltä tukea ja myötätuntoa, vaan pikemminkin paheksuntaa, sillä huostaanottoon liitetään käsitys itseaiheutettuna lopputuloksena. Katin kuvaus kertoo lohduttomasta yksinäisyydestä ja surusta, jossa äidin on lohdutettava itse itseään. (vrt. Nousiainen 2004.)

Katin käyttämä metafora kuvaa täydellistä identiteetin romahtamista. Se identiteettitarina, mitä äiti kertoo lapsensa kanssa asuvan äidin tarinassa, ei enää päde. Lapsi on huostassa, eikä mitään ole enää tehtävissä. Huostaanoton myötä äidin elämäntarkoitus tuntuu häviävän, häneltä katoaa käsitys omasta itsestään, siitä miten täytyisi toimia sekä siitä, mitkä hänen tavoitteensa tässä elämässä ovat. (vrt. Kähkönen 1994, 51, 106.) Huostaanotossa äiti menettää lapsensa ja samalla identiteettinsä kykenevänä äitinä (Ojanen 2006; ref. Raskin 1992) kulttuurisessa mallitarinassa. Hänet on ”virallisesti” leimattu riittämättömäksi, huonoksi äidiksi. Vaikka äiti on itse hakenut apua eikä ole vastustanut huostaanottoa, se on loppujen lopuksi laiha lohtu hänelle. Se auttaa äitiä kuitenkin pitämään kiinni omasta, itselle tiedossa olevasta äitiydestä hyvänä äitinä. Vaikka huostaanotto kulttuurisessa mallitarinassa tarkoittaa huonoa äitiä, käsitys huonosta äitiydestä ei samassa mittakaavassa siirry äidin omaan käsitykseen äitiydestään tai hänen äitiysidentiteettiinsä.

Seuraavassa otteessa vahvistetaan metaforan kautta luotu merkitys huostaanotosta identiteettiä voimakkaasti ravistelevana, kyseenalaistavana ja jopa kadottavana.

Että heti sen huostaanoton jälkeen mä en tienny enää ees kuka mä oon, mulla ei ollu mitään identiteettiä. Mä olin ihan pihalla. Mä tiesin nimeni, mutta en mitään muuta. Se oli ihan sitte...tyssäs siihen, se oli ihan hirvee tunne, mieltiä, että kuka mä oon, mitä mä tältä elämältä haluan, mitä mun pitää tehdä, ei niinkun mitään järkee. (Kati)

Täydellinen voimattomuus. Ei itte osannu yhtään mitään. Epäonnistunut. Lapseni on kärsinyt, mitä minä olen tehnyt, mitenkä tähän ja miksi näin ja kaikki näyttää mulle tapahtuvan. Semmonen ihan täys kaaos. Mitä kaikki sanoo, mutta pakko tehdä näin, muuten tapahtuu jotain. Se oli hirvee, se oli niin kamalaa. (Anna)

Mutta sana huostaanotto on aina tarkottanut sitä, että vanhemmat ei pysty. Lapset on pakko ottaa, kun kotiolot on huonot, se on aina ollut sitä. Jos joku sanoo, että tää on huostaanotettu, niin aha, minkähänlaiset vanhemmat on. Mutta kun nyt oli, en itteeni mitenkään jalustalle nosta mutta kun oli niin kun toisinpäin, niin sitä vaan että kuinka ihmiset kun kuulee, että huostaanotto. Mutta ne jotka sen usko niin ne on ihan ok ne on niinku ystäviä ja tuttavია, ne jotka ei usko, niin se on yksi lysti sitten. (Anna)

Kaksi edellistä lainausta Annan tarinasta kertovat huostaanotosta epäonnistumisena, jonka kautta myös hän itse äitiysidentiteettiään aluksi rakentaa. Hän kertoo myös kulttuurisista käsityksistä, joita huostaanottoon liitetään ja joiden hän kokee leimaavan myös omaa vanhemmuuttaan. Tulkintani mukaan Annalla on kokemus itsestään myös huostaanottoon liitettyjen käsitysten ulkopuolella olevana, ja leimaaminen toisten silmissä tietynlaiseksi äidiksi kaiheraa mieltä.

Huostaanotto koettiin hyvin leimaavaksi ja häpeälliseksi asiaksi, eikä sitä haluttu kylillä kuuluttaa. Väänäsen ja Hämäläisen (2004, 10) tutkimuksessa vanhemmat kokivat lapsensa huostaanoton erittäin syyllistäväksi viranomaisten taholta. Omassa tutkielmassani syyllisyys tulee esille ennen kaikkea huostaanottoon liitettyjen kulttuuristen käsitysten pohjalta. Jos lapsistaan erillään asuvat äidit saavat vähintään ihmetystä osakseen ja pahimmillaan he leimautuvat lapsensa hylkääjiksi ja huonoiksi äideiksi (Nousiainen 2004, 168), minkälaisia ajatuksia huostaanotetun lapsen äiti saa osakseen?

Ja mä koen, et ne ihmiset kenelle mä oon kertonu, ihan muutamaa poikkeusta lukuunottamatta, niin ne on ottanut sen asian tosi hyvin. Tosin mää aina muistan mainita kyllä sen, että mä oon itse halunnut tätä, et se kyllä tavallaan sitten tuo sitä semmosta erilaista perspektiiviä, kuin että ne ois multa väkisin raahattu ja mä oisin sotinut sitä vastaan, et siinä mielessä mä en häpee. (...) Mun pitää luottaa siihen ihmiseen tosi paljon, koska se on myös semmonen asia, millä voidaan puukottaa selkään, minkä mä oon myös huomannu. (Kati)

Huostaanotosta ei mielellään kerrota toisille ihmisille. Ihmisen täytyy olla luotettava, jotta hänelle voi asian paljastaa. Kati kertoo kokeneensa huostaanotolla selkään puukottamisen kertoessaan asiasta jollekin, joka käytti asiaa Katia vastaan jossakin tilanteessa. Tässäkin metafora tarjoaa väylän kokemuksen ymmärtämiselle. Kokemus on tuskallinen, eikä siihenkään voi valmistautua etukäteen, koska se tulee yllättäen selän takaa. Luottamuksen pettäminen jättää kipeän haavan sen kokeneen mieleen. Edellä esitetyssä sitaatissa Kati kertoo jotain kaikille äideille hyvin merkittävää; kaikki ovat myöntyneet huostaanottoon, osalla jopa aloite huostaanottoon on tullut heiltä itseltään. He eivät siis rakenna identiteettiään äiteinä, joilta on lapsi viety ”väkisin” pois. Toisille huostaanotosta kerrottaessa tämä on hyvin tärkeää. Kaikki äidit korostavat sitä, että he joko itse halusivat huostaanottoa, tai se oli lapsen edun kannalta paras ratkaisu. Tavallaan kaikki näkevät myös asian nurinkuruisuuden; kyseessä ei ole normaalitilanne, mutta he saavat jonkinlaista helpotusta tuskalleen siitä, ettei kyseessä ole ollut vastentahtoinen huostaanotto.

Huostaanoton myötä tutkielmani äideiltä katosi kuitenkin viimeinenkin tavallisuuden tunne ja he alkoivat nähdä itsensä tavallisen ulkopuolella, marginaalissa olevana, leimattua identiteettiä kantavana huonona äitinä (ks. Jokinen & Huttunen & Kulmala 2004, 10-11). Leimattu identiteetti tarkoittaa kategoriaa, johon kiinnittyy erityisen vahvoja negatiivisia luonnehdintoja (Juhila 2004, 20). Kategorisoimalla tehdään eroja asioiden välille (Mt., 25). Äitiyden kulttuuriset mallitarinat huostaanotetun lapsen äidistä huonona äitinä kategorisoivat tutkielmani äidit. He mukautuvat aluksi tähän kategoriaan, kunnes aloittavat vastapuheen. Vastapuhe ilmenee esimerkiksi lopettamalla sen ajattelemisen, mitä muut ajattelevat tai ryhtymällä toimimaan yleisen äitiyden mallitarinan suuntaisesti tai toimimalla mahdollisimman pitkälle kuten aikaisemminkin pitämällä kiinni käsityksestä oman äitiyden kyvykkyydestä. Näin toimien äidit rakentavat äitiysidentiteettiä, joka ei ole leimattu samalla tavalla kuin aikaisemmin.

Anna Kulmalan (2006, 58) väitöstutkimuksessa leimatusta identiteetistä ja toiseudesta oli selvästi nähtävillä ihmisen ulkoapäin saamien määritysten olevan merkittäviä ihmisen rakentaessa käsitystä itsestään. Samalla tavalla omassa aineistossani on nähtävillä se, miten tutkielmani naisiin iskostuu ulkoapäin annettu määritelmä, josta voi kuitenkin olla itse myös eri mieltä. Aineistossani näkyy selkeästi oman itsen ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa rakentunut identiteetti.

Sitten lastensuojelu kiinnostu mun asioista, mutta siitä ei sitten ikinä tullut oikeestaan yhtään mitään. Mää muistan että äiti sano mulle, että noi sosiaalityöntekijät ei voi käsittää että sää oot noin kauhee, kauhee ihminen, että ku me ollaan näin normaali perhe. Ja mä

olin sit siinä luulossa, että sossut pitää mua ihan hirveenä, niinkun kaikki oli pitänyt mua aina (...) (Kati)

Mutta kyllä mä pidän aika tyhmänä itteeni (nauraa). Työssäkin pitää oppia uutta. Juuri kun on oppinut uuden järjestelmän, niin se on vanha ja taas tulee uusi ja nää kaks (työkaverit) sitten oppii paljon paremmin. (...) Mä niinku tunnen etten mä osaa niin paljon kuin ne. Tuntuu vähän, että oon outo lintu sielläkin (työssä). Ja kyllä mä nyt muistelin että isäkin joskus (.) äiti sano että mä olin vaikee lapsi ja isäkin oli sellanen, että sinä et osaa mutta minä osaan. Mun lapsuuteni oli sellasta että ole hiljaa, leiki hiljaa, älä sotke, ei saanut sanoa rumasti ja kaikkea näin. (Anna)

Molemmat otteet kertovat lapsuudenkokemusten suuresta merkityksestä myöhemmissä minätulkinnossa. Se kokemus, mikä lapsena iskostuu mieleen omasta itsestä, seuraa helposti mukana Annan tapauksessa epävarmuutena ja itsen vähättelynä ja Katin kohdalla ei-arvostettuna.

Seuraavan sitaatin tarkoituksena on kuvata sitä, että kaikki ulkopuolelta annetut määritelmät eivät kuitenkaan automaattisesti siirry omaksi käsitykseksi itsestä.

(...) Mulle tuli sitte tunne, että siinä huostaanottovaiheessa mut leimattiin ihan hirveen väkivaltaseks äidiks, niin en mää kuitenkaan sit semmonen ollu. (Kati)

Joskus leimautumiselta voi välttyä myös itse huostaanottoprosessissa, josta kertoo seuraava ote.

Se että musta oli aika hyvä, että ei pystytty niinku viittaamaan tavallaan mun terveydentilaan eikä tähän mun diagnoosiin koska sitä ei ollu olemassakaan vaikka mä sen itse tiesin. (Riikka)

Leimaavassa huostaanottoprosessissa Riikka onnistui välttämään äidin terveydentilan kautta tapahtuvan leimaamisen ja siten hän säilytti käsityksensä siitä, että huostaanotto tehtiin enemmän lapsesta, kuin vanhemmasta johtuvista syistä. Hänellä oli oletus, että huostaanottoprosessissa hänen diagnoosiaan oltaisiin käytetty häntä vastaan. Tulkitsen sen kertovan osaltaan vanhempien kokemuksista siitä, että huostaanoton päätöksentekoprosessissa on kyse erityisesti vanhemmuuden riittämättömyyden osoittamisesta ja ongelmasuuntautuneesta työskentelystä (ks. Korpinen 2008, 107-108).

Erontekoja

Seuraavatkin otteet kertovat niistä eronteista, joita tutkielmani äidit tekivät suhteessa toisiin. Oma elämä nähdään jonakin muuna kuin tavallisena tai normaalina. Oma itse on tavallisen kokemuksen ulkopuolella.

Mä en koskaan ymmärtänyt minkälaista on tavallisen ihmisen elämä. Mulla ei oo ikinä ollut tavallista elämää. Mulla on ollu aina tämmöstä erityistä. (Riikka)

Miks niinkun mulle? Miks en mä oo saanu elää ihan tavallista elämää, olla ihan tavallinen äiti? (Kati)

Riikan sitaatissa tulee enemmän esille hänen suhtautumisensa omaan erilaiseen elämäänsä osana häntä itseään. Tulkintani mukaan hän ei erota huostaanottoa käänteeksi ei-tavalliseen. Hän kertoo tarinassaan lastensuojelutaustastaan sekä suvussa kulkevista neurologisista pulmista (esim. adhd), jotka vaikuttavat jokapäiväiseen elämään ja tuottavat sitä kautta toiseutta. Huostaanotolla on tässä siten pikemminkin toiseutta jatkava merkitys. Katin, samoin kuin Annan sitaatissa luvun alussa on huomattavissa uhritarinan aineksia. Tulkitsen, että pohjimmiltaan niissä nähdään oma itse pohjimmiltaan ”normaalina” ihmisenä, mutta jostain syystä juuri itselle on sattunut elämän varrella raskaita asioita. Huostaanotto on kuitenkin selkeä käänne, jossa hän luopuu lopustakin tavallisen ihmisen identiteetistä, mikä johtaa erontekoon itsen ja muiden välillä. Elämä näyttäytyy epäoikeudenmukaisena ja huonompana kuin muiden.

Tästä pisteestä ehkä lähteekin uuden identiteetin rakennusprosessi, jossa jokainen tutkielmani äiti etenee yksilöllistä tahtia ja yksilöllisiä polkuja. Huostaanottoa on edeltänyt sinällään jo raskas tilanne, joka on vaatinut äidiltä paljon. On ollut huolta lapsesta, ja äidin energia on mennyt perhetilanteen hoitamiseen ja siinä selviytymiseen. Huostaanotto taas saa aikaan valtavan tyhjiön, ja äidin oma tilanteen prosessointi saa tilaa. Tästä kertoo seuraava ote.

On niinku itte, ittellä hirveen semmonen levoton ja tyytymätön olo. Ei oo töissä ei oo hyvä, ei oo kotona hyvä, ei, täytyis löytyä jotain! Tavallaan se elämän tarkoitus on hävinnyt. (Noora)

Yksi vaihtoehto suojata omaa identiteettiä on lakata välittämästä ja ajattelemasta mitä muut ajattelevat ja näin asettua vastustamaan leimattua identiteettiä. Molemmissa seuraavissa sitaateissa on tulkittavissa kuitenkin epävarmuutta. Ympäristön suhtautuminen ei ole täydellisen välinpitämätön asia, vaikka niin ehkä toivoisikin olevan.

Annika: Ajatteleks sä sitä mitä muut ajattelee susta?

Elli: No mulle se on vähän niinku hällä väliä. Mua se ei silleen yhtään hirveesti hetkauta.

Annika: Mitä sulle merkitsee se mitä muut ajattelee susta?

Noora: Ei hetkauta, kerta tässä on niin monet asiat käyty elämässä läpi, ei jaksa enää kiinnostaa.

Annika: Onko joskus kiinnostanut?

Noora: Ehkä joskus. Mutta mä en jaksa seurata naapureitakaan että mitä ne tekee ja mitä. Yks hailee. Siinä vaiheessa kun mustalla maijalla tultiin tohon rapun eteen, silloin vähän, että ei sitä ihan nyt mustalla maijalla ois tarttenu tulla, että pienempikin poliisiauto ois riittänyt (nauraa). Mutta ei sillai, että ei.

Syällisyys

Vahvuuden ja murtumisen paradoksi liittyy lapsestaan erillään asuvan naisen äitiyteen. Hyvän ja vastuullisen äidin kokemukset liittyivät lapsen näkökulman huomioimiseen tehdyissä elämän ratkaisuissa sekä aikaan, jolloin äiti oli ollut lapsesta pääasiassa huolehtinut vanhempi. Äitiyden murtumiseen liittyivät syällisyys, syyllistäminen, huonoksi äidiksi leimautuminen ja läheisyyden kaipuu. Yhteydenpito lapseen ja kokemus äitinä olemisesta auttoi surusta tai ikävästä selviytymisessä ja murtuman korjaamisessa. (Nousiainen 2004, 169-170; ks. myös Granfelt 1998.)

Murtuneen äitiyden tarinan identiteetin romahtamista kuvaavat Annan ja Katin sitaatit sisältävät myös musertavan syällisyyden läsnäolon. Tässä riittämättömyys johtaa syällisyyteen ja sen aiheuttama huonous koetaan ominaisuutena, joka ilmenee huonon äidin identiteettinä. Kati kertoo huostaanotosta itseaiheutettuna, yksin kärsittäväenä ja yksinäisenä kokemuksena. Samansuuntaisesti puhuu myös Anna, jonka sitaatista on tulkittavissa myös välittäminen ja rakkaus lastaan kohtaan hänen toteamuksessaan: ”Lapseni on kärsinyt. Mitä minä olen tehnyt?” Tulkintani mukaan kyseessä ovat hyvin tunne- ja merkitysriikkaat lauseet. Ne porautuvat äitiyden ytimeen. Niissä myönnetään, että minun oma lapseni on kärsinyt ja kysytään itseltä, mitä minä olen tehnyt. Siinä jätetään oma

uhrius syrjään ja nähdään lapsi uhrina. Lauseissa otetaan aikuisen vastuu. Näkemykseni mukaan siinä on kaikessa rankkuudessaan ja raadollisuudessaan lähtökohta ainakin kahteen suuntaan; musertua syyllisyyden raskaan taakan alle, tai lähteä käsittelemään asiaa joko yksin, tukiverkoston tai ammattiauttajan avulla. Silloin, kun äiti kokee itsensä ensisijaisesti uhrina, hän siirtää syyllisyyden muille. Todellisuudessa huostaanottoon johtaneet tilanteet ovat erittäin monimutkaisia, eikä voida yksiselitteisesti osoittaa yhtä syyllistä tragediaan. Se ei ole millään tavalla edes tarkoituksenmukaista. Haluan kuitenkin korostaa, että vanhemmat ovat vastuussa lapsestaan, ja heille kuuluu aikuisen vastuu.

Kyllä mä olen sinänsä uhri. Mut en määhä haluais liikaa myöskään korostaa sitä uhriasetelmaa, koska kyl mä sit taas aikuisena nään, että mä oon vastuussa omista teoistani ja päätöksistäni ja sillee. (Kati)

Tapaamiset ja erot lapsen kanssa

Huostaanoton jälkeen äitiysidentiteetistä pidetään kiinni pitkälti tapaamisten ja muistojen varassa. Vaikka äidin ja lapsen arki on erotettu toisistaan, lapset ovat läsnä äidin mielessä jatkuvasti. (Vrt. Nousiainen 2004, 98.) Mielen(tilan) täyttää useimmiten ikävänsekainen huoli.

Kyllä määhä kuitenkin niin sidoksissa siihen lapseen oon, että olkoon se missä tahansa niin se on kaiken aikaa mun mielessä. Ei sitä sillai pyyhitä. (Riikka)

Vaikka likat ei asu kotona, niin siltikin on hirvee vastuu ja huoli koko ajan. (Elli)

Lapsesta erossa oleminen aiheuttaa ikävää ja surua, mutta myös tapaamiset ovat vaikeita etupäässä sen takia, että tapaamisen päätteeksi edessä on taas ero.

Annika: Mitä ne tunteet on siinä?

Kati: Surua. Surua ja sitten semmosta menetystä, et määhä en oo niitten elämässä nyt, vaikka määhä haluaisin olla. Mut suru on varmaan se päällimmäinen. Se on niinku hillitön suru, et asiat on menny näin. Ja oikeen niinku pahoina hetkinä, että kun mä lähen sieltä sijaiskodilta ajeleen sitten omaan kotiin, ja ne jää sinne. Yleensä ne jää sinne ihan hyvin, mut joskus sitte pienemmällä tulee sit näitä hepuleita, et se niinku takertuu sit ihan hirveesti.

Äiti älä mee älä mee. Että kun näitä tulee näitä takertumisia, niin se on niinku semmonen sietämätön, että mä en haluu tätä, et miks niinkun mulle. (Kati)

Vieläkin tekee oikeestaan tosi pahaa, vaikka jossain kaupassa äidit menee lasten kanssa, tai missä vaan nyt kattoo, niin tulee semmonen suru, että munkin lasten pitäis olla kyllä tässä. (Kati)

Minna teki semmosen pienen tempun.(sanoo hiljaa ja nauraa) Että sillä on xxx isosisko ja ne oli kaupoilla niin tuli vähän sitten pikapikaa käymään täällä (nauraa) mutta normaalisti siit ois kuukausi jo aikaa, että ne ei ne ollu ku viis minuuttia, se että saatiin halata ja tippa silmään tuli molemmille. Se oli semmonen ihana jälleennäkeminen (itkee). (Noora)

Lapsena huostassa ollut Riikka kertoo ymmärtäneensä syyn sille, miksi oma äiti aikanaan lopetti yhteydenpidon lapsiinsa.

Toisaalta kun mä ajattelen, niin kyllä se hirveen rankkaa on ne kohtaamisetki. Ainakin nyt jälkeinpäin mä ymmärrän meidän äitiä hyvin, ettei se miksei halunnut loppujen enää ja jaksanut käydä kattomassa, että kyllä se niin vaikeeta on kuulkaa tommottiseen paikkaan jättää ne lapset ja sitten lähtee siitä ja lapset huutaa perään että ota mukaan ja mitään et siinä voi tehdä, että sitä meidän äiti ei sitä painetta kestänyt, että sit se katkas yhteyden kokonaan. (Riikka)

Lapsistaan erossa asuvat äidit joutuvat kokemaan ja käsittelemään ikävän ja menetyksen tunteita yhä uudelleen ja uudelleen. Menetyksen tunne liitetään kulttuurisesti kuolemaan. Menetyksen tunne syntyy lapsesta erossa asuvan äidin kokemasta surusta ja ikävästä, kun äidin toive asua lapsen kanssa ei toteudu. (Nousiainen 2004, 100-101.)

Kun äiti ja lapsi muuttavat erilleen, elämä muuttuu ratkaisevasti. Nousiainen (Mt., 92) vertaa tilannetta elämän palapelin uudelleen rakentamiseen lasten kanssa arjen elämisen muuttuessa tapaamisiksi. Tässä tilanteessa äidit tuntevat yksinäisyyttä ja kaipaavat myötäelämistä ja tukea. Nousiainen näkee muilta ihmisiltä saadun tuen mahdollistavan identiteetin rakentamisen itsereflektion kautta. Muilta saadun tuen puutetta hän pitää hylkäämisenä, joka kaventaa identiteetin rakentamisen tilaa ja saa aikaan arvottomuuden, epäonnistumisen ja huonommuuden kokemuksia, ja joka siten johtaa identiteetin murenemiseen ja pahaan oloon.

Oman tutkimusaineistoni valossa olen Nousiaisen kanssa hyvin samoilla linjoilla. Äidin ja lapsen yhteydenpito pitää jossain määrin yllä äitiysidentiteettiä, mutta kaikenkaikkiaan äidillä on hyvin vähän peilipintoja, joita vasten voisi rakentaa identiteettiään arvostettuna ja hyväksyttynä ihmisenä. Tutkielmassani on niukasti kuvauksia kyseisistä peilipinnoista, mutta niitä kuitenkin löytyy:

Ja mullehan on muodostunut tosi hyvät välit sijaisvanhempiin ihan alusta asti. Tavallaan mä mietin että, heti ensimmäinen puhelu jonka mä oon puhunu sijaisäidin kanssa ekana iltana, niin se sano mulle, että et sää oo mikään hullu hakkaaja. Se oli mulle aika merkityksellistä. Ja sitte sijaisisä oli tavannut mut vissiin kaks kertaa, kun se sano mulle että kyl sää saat nää työt takasi, että älä murehdi sitä. Jä mä oon sitä miettiny silleen jälkeinpäin, että mun omat vanhemmat ei oo koskaan tukenu mua missään, eikä nähny mussa mitään hyvää eikä silleen. Yleensä vanhemmat silleen lapsessaan vähän silleen epärealistisestikin kaikkee hyvää ja ne lapset vähän niinku taitavimpia niinku onkaan ja parempia ja tämmösii, niin mulla ei oo ollu tätä kokemusta. Jotenkin sijaisvanhempien kautta tuli ehkä se, et ne niinku näki mussakin sen. Kyl sust hei on tohon touhuun, edetään nyt rauhallisesti tässä vaan. Ja mä luulen, ett mä en ois siit selvinny ilman niitä. Varsinkin sijaisäiti joutu tosi koville. Et sitku lapset oli nukkumassa, niin varmaan tuntikausia välillä se puhu mun kanssa puhelimesta ja tekstiviestii ja se oli ihan semmosta konkreettista, et nyt meet nukkumaan, nyt syöt, ja sit kun mä kävin siellä, niin sit ne aina huolehti siitä, että mä söin ja vieläkin ne huolehtii siitä hirveesti (naurahtaa) ja niinku kaikesta tämmösestä.
(Kati)

7.3 Tulevaisuuden tarina

Tulevaisuudesta on hankala puhua. Äidit pitävät jalat tiukasti maassa varoen suunnittelemasta tulevaisuutta liian pitkälle, sillä he haluavat välttyä asettamasta yltiöpositiivisia tai epärealistisia odotuksia elämälleen. Lapsen palaaminen kotiin nähdään mahdollisena, mutta ei itsestään selvänä asiana. Äidit ovat kuitenkin toiveikkaita lapsen kotiinpaluun suhteen ja toivovat olevansa lapselleen luottamuksen, tuen ja rakkauden lähde. Äidit pohtivat myös sitä, että lapsen palaaminen kotiin ei välttämättä onnistu. Tässäkin tilanteessa he haluavat olla mukana lapsensa elämässä.

Tulevaisuuden tarinassa kaikki tutkielmani äidit palaavat lapsensa kanssa asuvan äidin tarinaan muodostaen äitiysidentiteettinsä riittävänä äitinä (Vrt. Nousiainen 2004, 150). Yksi äiti kiinnitti

äitiyden mallinsa täydelliseen äitiyteen. Muut äidit ovat pohdinnoissaan tulleet siihen tulokseen, että riittävä on tarpeeksi. Tulkitsen riittävän äitiyden tarkoittaneen kielteistenkin tunteiden hyväksymistä ja äitiyden pakkosuorittamisen löysäämistä, mutta kuitenkin lapsesta huolehtimista ja rakastamista. Tulevaisuuden tarinassa myös äitiyden murtumille on tilaa, mutta murtumat koetaan osana elämää eivätkä ne uhkaa tai kyseenalaista identiteettiä. Tulevaisuuden tarinassa äitiyden tarinan katkeaminen huostaanottoon on korjattu ja äitiyden tarina jatkuu, joskin varovaisena ja tunnustellen.

Toiveissa on myös opiskelupaikka tai uusi työpaikka, mikä kertoo äidin halusta järjestää elämänsä ja tulevaisuutensa itselleen mieluisaksi sekä toivomuksesta sen suhteen, että voimia riittäisi jatkossa muuhunkin kuin olemiseen. Se kertoo myös siitä, että äidillä on halu tehdä normaaliutta tuottavia asioita ja siten päästä pois leimatusta identiteetistä, jossa on kokemus huostaanotosta koko ihmisarvoa alentavana kokemuksena. Tulevaisuuden tarinassa äideillä on myös puoliso tai miesystävä, joka voisi toimia sosiaalisena isänä lapselle sekä tukevana ja hyväksyvänä kumppanina itselle.

8 IDENTITEETIN SUUNTA TARINATYYPPEINÄ

Identiteetin rakentumisen ja rakentamisen suuntaa voi tarkastella Kenneth Gergenin (1998) regressiivisen (regressive), staattisen (stability) ja progressiivisen (progressive) narratiivin avulla. Kussakin tarinatyypissä korostuvat sille leimalliset ominaisuudet. Staattinen tarina on elämää ja sen kokemista ilman suurempia nousuja tai laskuja. Progressiivisessa tarinassa tapahtumat linkittyvät yhteen tarinan kasvua kuvaavalla tavalla, kun taas regressiivisessä tarinassa liikkeen suunta on päinvastainen. Tutkielmassani kasvutarina edustaa progressiivista tarinaa. Uinuva kasvutarina ja uhritarina ovat pitkälti staattisia tarinoita, mutta identiteetin rakentaminen tapahtuu joko enemmän regressiivisesti (uhritarina) tai progressiivisesti (uinuva kasvutarina).

8.1 Uhritarina

Uhritarinassa identiteetti määrittyy erittäin voimakkaasti äitiysidentiteetin kautta ja identiteetin muut puolet jäävät olemattomiksi. Uhrius ilmenee olosuhteiden, yhteiskunnan ja järjestelmän uhrina. Huostaanotto ei tuo mitään uutta tai ainakaan parempaa, mitä oli kenties odotettu. Seuraavat esimerkit kuvaavat omaa toimijuutta ja suhdetta elämäntilanteeseen ja huostaanottoon, jossa äitiysidentiteettiä rakennetaan ulkoistamalla ongelmat itsen ulkopuolelle.

Sit sanottiin sitä, että nyt kun tää sijoitus tapahtuu niin nyt sulla on aikaa keskittyä omiin asioihin ja käydä niitä läpitte ja saada ittes kuntoon. Että täs on kaks vuotta kulunut vähän reilu Villen sijoituksesta, eikä mun kohdalla oo mitään tapahtunut elämässäni siis sillai, että ei tässä nyt kauheesti niinku mikään asia oo muuttunu.

Että se vaikka tässä on nyt käyny näin niin kun ei tavallaan ollu vaihtoehtoja, kun ei yhteiskunta pystyny tarjoamaan sitä mitä mä olisin tarvinnu, joka tuntuu tosi pahalta. Se mitä ne pysty tarjoamaan oli se, että laps pois, että mä jäin todellakin niin tyhjän päälle, että mä olin että perkele, tätäkö tää on, näinkö näitä vanhempia kohdellaan, että kuinka vanhemmat jää yksin. (...) Sit yhtäkkiä tulee, se (lapsi) tempastaan siitä, kuinka tyhjän päällä sä oot. Tuli semmonen tyhjiö, tuntuu että menee semmoseen psykoositilaan jotenkin. Se on niin kauhee muutos varsinkin yksinhuoltajalle.

Uhritarina polkee paikallaan eikä muutosta ainakaan parempaan tapahdu, enemmänkin kehitys on luonteeltaan laskeva tai taantuva. Uhritarinassa oma toimijuus itsensä suhteen on vallatonta ja tietyllä tapaa avutonta. Uhritarinassa on läsnä äidin velvoite itseään kohtaan, mutta siinä ei lähdetä työstämään asioita. Oma äitiys koetaan pohjimmiltaan kykeneväiseksi ja riittäväksi, mutta itsen ulkopuoliset syyt johtivat huostaanottoon. Samasta asiasta eri tavalla ilmaistuna kertoo myös seuraava ote.

Ja kyllä mä oon ittekin miettinyt nyt sitä sillai jälkeinpäin, että on se niin hullua, että laps sijotetaan, vanhemmalla jolla ei oo minkäänäkösiä päihde-, siis päihitteitten käyttöö, mä en tupakoi, ei oo lääkkeitten väärinkäyttöö, ei oo inestiiä, ei oo pahoinpitelyä, että (naurahtaa) että jotenki tuntuu, että tää kaikki puuttuu, ja silti niinku tuntuu, että ei oo riittävät. Mutta mä niinku koen sen rankkana sen takia, että mä olin Villen kanssa yksin, mä olin sen kanssa 24 tuntii vuorokaudessa. Isä ei pitänyt siihen yhteyttä.

Uhritarinan regressiivistä liikettä vahvistaa kokemus lapsen sijoituksen epäonnistumisesta, josta kerrotaan seuraavassa sitaatissa.

Mutta se. olikin kauheen huono, koska siellä on hirvee (työntekijöiden) vaihtuvuus ollu. Aattele, siel ei oo alkuperäsenä työntekijänä enää kun yks työntekijä joka sekin meinaa hakee siirto. Että Vilellä on mun mielestä ollu hirveen huonoo, se on kaks vuottasiellä ollu, sillä on vaihtunu kaikki työntekijät siellä. Sit on vaihtunu opettaja, ja kun nimenomaan pyritään siihen että [niin että on ne tietyt samat asiat, jotka ei vaihu] Just! (...) että ei tää kyllä välttämättä oo kauheen hyvä ollu niinkun että mun lapsen kannalta, että tota pysyvyyteen piti pyrkiä ja nyt tää on ollu ihan, että nyt sen näkee.

Uhritarinassa itseä katsotaan lapsen ja hänen tilanteensa kautta. Äidin ja lapsen elämät ovat ikään kuin yhtä, eikä omassa tilanteessa voida nähdä hyvää koska, sitä ei ole juuri lapsenkaan elämässä. Uhritarinassa kertoja on eräänlaisessa vankilassa, jossa hän ei pääse kosketuksiin omien tunteidensa kanssa. Omat tunteet voivat olla pelottavia ja niiden kohtaaminen voi olla vaikeaa. Uhritarinassa omia tunteita ikään kuin paetaan. Se myllerrys, mikä on ehkä alkanut vuosia aiemmin, saa uutta vauhtia huostaanotosta.

No mä en ajattele sitä. Sanotaan niinku että mulla on ollu koko aika se että mulla ajatukset käy niinku jälkikädessä ja jälkijunassa että mä, jos mä rupeen ajatteleen ja miettiin ja asettuun paikalleen niin onhan se noitten omien asioitten kohtaaminen aika vaikeeta, sitten se että kun niitä ei pitäis nimenomaan ei pitäis rueta pohtiin yksin, vaan että siinä tarvis olla ehdottomasti joku ammatti-ihminen kuitenkin taikka ystäviä ja kavereita.

Koska tarkastelussani on se tarina, jota kerrotaan identiteetistä ja äitiydestä huostaanoton hetkestä tarinan kertomisen hetkeen, en näkisi uhritarinan kertovan ensisijaisesti alistetusta identiteetistä, vaan vangitusta identiteetistä, joka ei pääse uudistumaan ja kasvamaan, vaikkakin sen voi nähdä vahvistuvan. Uhritarinassa vahvistuu yksipuolinen näkemys identiteetistä äitiyteen ja äitiyden kokemuksiin sidottuina. Siinä omaksutaan tämä näkemys sitä sen enempää kyseenalaistamatta. Sen sijaan siinä kyseenalaistetaan omat vaikutusmahdollisuudet elämäntilanteissa, jolloin uhriasetelma korostuu. Uhritarinan uhrius ilmenee myös siinä, että huostaanoton jälkeen äiti jää tai jätetään yksin selviytymään erittäin raskaasta tilanteesta, jolloin uhrius tavallaan uusinnetaan.

8.2 Kasvutarina

Tutkielmassani kasvutarinan taustat ovat pääsääntöisesti epäsuotuisissa lapsuuden olosuhteissa, jotka antavat selityksen myöhemmälle toiminnalle. Kuormittavassa elämäntilanteessa elämisessä ja siitä selviytymisessä on olennaista se, suhtautuuko vaikeuksiin haasteina vai uhkina (Folkman & Moskowitz 2000, 115). Kasvutarinassa vaikeudet koetaan ensisijaisesti haasteina ja jopa mahdollisuuksina. Äitiyden murtuminen on paradoksi, sillä siinä piilee myös vahvuus; luopumisessa ja luovuttamisessa on mahdollisuus saada murtuneen äitiyden tilalle ehjempi äitiys ja identiteetti.

Seuraava ote kuvaa käännettä uhritarinasta kasvutarinaan kreivin aikaan.

(...)Voidaan kai sanoo et sinä päivänä niin, ei koskaan oo ollu niin todennäköistä, että mä teen itsemurhan, kun se oli sillon. (...) Mut tota, sit oli semmonen tukiryhmä, mihin mä sitten vielä soitin, ennen kuin mä sitten tein (naurahtaa) sen itsemurhan, niin soitin sinne. Niin se sano sitten se tukiryhmän sossu, että se oli oikeestaan semmonen puolihuolimatton ajatus, minkä se heitti, se sano että niin, että sit se todellinen muutos voi alkaa kun kaikki on mennyt. Mä tajusin sen, että niin, että niinhän se on! Että tavallaan mä sitten tässä

lauseessa, että sytty niinkun lamppu päässä, et se mahdollisuuski. Ja se oli sit sellanen lause mihinkä mä takerruin kuin hukkuva oljenkorteen seuraavien kuukausien aikana.

Kasvutarinassa muutos mahdollistuu menetyksen kautta. Muutoksessa on olennaista oma aktiivisuus ja päättäväisyys. Se on siten eräänlainen tahdon asia.

Vois sanoo sitten (.) tästä, hetkestä (.) on tietyllä tavalla alkanu mun elämän pahin, mutta myös paras (.) vaihe, koska paras siinä mielessä, että on nyt alkanu tulla ihan oikeesti mahdollisuuksia.

Tässä yhteydessä ei kai voi liiaksi korostaa tahtomisen merkitystä. Kasvutarina ei ole yhtä voittokulkua, vaan siinäkin koetaan pettymyksiä, epätoivoa ja halua luovuttaa. Siinä kuitenkin toivo, tahto ja usko nousevat yhä uudestaan vaikeissakin hetkissä. Kasvutarinassa korostuu yksin pärjäämisen mahdottomuuden tiedostaminen. Kasvutarinassa ammattiavulla, ja tuella ylipäätään, onkin tärkeä merkitys uuden ja eheämmän identiteetin rakentamisessa.

Ja sitte mä että nyt mun täytyy mennä itte johonkin. Mä olin jo tuntenut pitkään semmosia masennusoireita, että emmä jaks ja mitä tää on ja miksi mulle ja miksi näin. Sitten mä menin lääkärin ja sieltä mä sain sitte lääkettä tähän masennukseen. (...) Mä sielläkin vallasin sen koko ajan. Niin sen jälkeen oli Naks. Se tarvitsi sen vaan. Mutta kyllä mä vielä syön sitä mielialalääkettä puolisen vuotta, sitten katotaan. Mä muutaman terapiajakson kävin siellä keskustelemassa työpsykologin kanssa, mutta se ei nyt sitten enää tarvii. Oikeestaan mä tunnen nyt ihan kohtalaiseks oloni, että ihan mukavaa. Että ei tuu enää semmosia kauheita ahdistus- ja masennuskohtauksia. Että ehkä se on sitten ton lääkkeen ansioo. Tai sitten ihan sen ansioo, että mä oon pystyny lähtee puhuun siitä asiasta. Että hei, muakin tietysti vois hoitaa.

Mä olisin aivan hukassa, et jos ei mulla olis ollu sitä(terapiaa).

Susan Folkman ja Judith Moskowitz (2000) erottavat kuormittavassa tilanteessa selviytymiseen vaikuttavan kaksi asiaa; ongelman taustalla vaikuttaviin asioihin keskittyminen ja tietoinen positiivisten tapahtumien järjestäminen omaan elämään. Kasvutarinassa on esillä nämä molemmat elementit.

Ja sitten yks. Kun mä suunnitelen kaikkia matkoja, Aina kesämatka Kreikkaan. Se on jokavuotinen ja jotain mökkijaksoja jossain. Nyt me oltiin viime hiihtolomalla tuetulla lomalla koko perhe Vuokatissa laskettelemassa. Se oli aivan ihanaa. Jaakkokin (lapsi) oli mukana. (Jaakko sanoi) ”Viimeinen kerta kun mä lähden teidän kanssa tämmöselle matkalle.” No kuitenkin, siellä oli siis täysihoito, siellä oli aivan ihanaa ruokaa ja kaikkee.

Kasvutarinassa kerrotaan elämän nautintojen ja hyvien hetkien järjestämisestä sekä itselle että koko perheelle. Siinä huostaanotto ei vangitse ihmistä uhuriuteen, vaan sallii itsensä toteuttamisen ja hemmottelemisen.

Kasvutarinassa huostaanotto hyväksytään osaksi omaa elämää kaikkine negatiivisine vaikutuksineen. Olennaista on tehdä oma suhde huostaanottoon selväksi. Kun sen on selvittänyt, voi asian myös hyväksyä ja ymmärtää.

Se on niinkun semmosta tietynlaista kipua, jonka kanssa on vaan opittava elämään, niinkun raaja on amputoitu. Se on vaan hyväksyttävä, ja sillä siisti. Niin ehkä mä kuvaisin huostaanottoa vähän samalla tavalla. Että tavallaan se on niinku semmonen kipu, joka on koko ajan, se on varmaan just sitä surua, tietynlaista epäoikeudenmukaisuuttakin.

Huostaanotto aiheuttaa kysymyksiä, miksi kävi niin kuin kävi. Hieman kärjistäen voi sanoa, että kysymyksen pohtimisen ensimmäisessä vaiheessa syitä haetaan itsen ulkopuolelta. Sen jälkeen pohdintoihin kietoutuu oma osallisuus kokonaisuudessa. Lopulta huostaanoton merkitys voidaan nähdä hyvin laajassa myönteispainotteisessa perspektiivissä.

Se (sijaisperheen äiti) sanoo aina, että kaikilla on merkitys, et kaikella on joku merkitys. Ja mä oon sitte aatellut, että onko mun merkitys ollu se, että mää olin se, joka pisti tän sukupolvien ketjun poikki et koska täähän on kuitenkin jatkunut, että jos lähettäs, voitais katsoo ties miten pitkälle taaksepäin, niin täähän on jatkunut ties miten pitkään, niin ehkä se ei sit tarvii sen kummempaa merkitystä.

Kasvutarinassa heitetään hyvästit pyrkimyksille täydellisiin kulttuurisiin äitimalleihin. Äitiydessä saavutetaan ”itselle hyväksyttävä identiteetti” ymmärtämällä ja hyväksymällä itsensä elämänsä hiomana. Itselle hyväksyttävä identiteetti edellyttää siten oman elämäntarinan kertomista itselleen ja sen tulkintaa. Kun elämäkokemukset kerrotaan uusiksi tarinoiksi,

identiteettiä rakennetaan ja uudelleen rakennetaan. Itselle hyväksyttävä identiteetti voi olla myös ristiriitainen. Siinä hyvä äitiys määrittyy omissa arvioinneissa, jotka eivät ole enää samalla tavalla riippuvaisia kulttuuristen tarinoiden tarjoamista malleista. Se voi siten olla myös ristiriitainen, mutta silti itselle hyväksytty. (ks. Nousiainen 2004, 22.)

Hyvätkin äidit on välillä huonoja, et ei kukaan oo täydellinen. Hyvätkin äidit on väsyneitä, ja kokee ärtymystä ja ei aina jaksa niitä lapsiansa ja silleen, ja voi hermostua ja tälle. Et mulla oli vaan se sellanen täydellinen mielikuvaäiti, eikä mitään muuta. Se oli mun käsitys, että äiti on semmonen. Mä yritin siihen kaikin voimin ja sit eväät oli aika heikot. Se oli niin totaalinen se (.) se, et ei pystyny siihen pätkän vertaa, eihän siihen pysty kukaan. Että siinä mielessä se on tullu realistisemmaks. Mä oon oppinu tajuamaan sen, että myös negatiivisiin tunteisiin on oikeus.

Kasvutarinassa häviää myös itsen ja toisten kategorisointi. Ympäristöä havainnoidaan vivahteikkaasti tiedostaen, ettei ole mitään niin hyvää, jossa ei olisi jotain huonoa ja päinvastoin.

Ja sit mä huomasin jossakin vaiheessa kun mulla on ollu aina nää hyvät normaalit ihmiset, jotka elää hyvää onnellista elämää, sit on tää luuserijoukko, niin mä huomasin, että ne hyvät onnelliset, niin ei ne nyt välttämättä oo niin hyviä ja onnellisia, eikä ne luuserit oo välttämättä niin luusereita, et oikeestaan kaikki on sitä samaa sakkia. Että se oli kans semmonen aika mieletön havainnointi, et ei mun tarvii itteänikään asetella enää mihinkään ryhmään, että mä kuulun muihin ihmisiin, ihan niinku kaikki muutkin. Et semmonen mustavalkosuus on siinäkin loppunut ja tietysti se vaikuttaa joka ikiseen elämänalueeseen, että se oma identiteetti on alkanut pikku hiljaa nousta.

Identiteetti rakentuu kategorioiden ulkopuolella, eikä siinä ole enää huostaanottoprosessin aikana lyötyjä leimoja. Tähän vaikuttaa paitsi oma asioiden työstäminen, myös toisilta ihmisiltä saatu palaute ja tuki. Kasvutarinan identiteettiä rakennetaan tietoisesti, harkiten ja huolella. Vanha on purettu uuden tieltä. Identiteetin rakennusmateriaalit ovat laadukkaita ja kestäviä. Uuden perustan voi tulkita tarkoittavan esimerkiksi uusia ja tukevia peilipintoja, joista heijastuu kuva arvokkaasta ihmisestä, joka ei kanna negatiivisia leimoja.

Mä oon ruvennut sitä omaa identiteettiä kasaamaan ihan tämmösten, niinkun uudelle perustalle. Sitä ei ole enää rakennettu minnekään raunioille eikä huojuvan talon päälle

uutta kerrosta, vaan se on niinkun tosiaan, että kaikki meni, ja kaikki on lähtenyt sitten alusta, niin kyl mä näen sen silleen niinkun tosi hyvänä mahdollisuutena, ja oikeestaan niinku semmosena mielettömänä mahdollisuutena.

Kasvutarinassa arvot ja arvostukset saavat uuden järjestyksen. Äitiyden ja lapsen arvo huomataan graavilla tavalla menetyksen kautta. Äitiyden kokemiseen liittyy voimakkaasti hetki ja tilanne. Kuka tahansa hermostuu lapsilauman huutaessa äitiä yhteen ääneen. Tilanteessa on tietynlainen hajoamisen hetki, jolle täytyy antaa lupa tulla ja mennä.

Ja kyllä se on niinku sillei vahvistanu mun äitiyttä. Kyllähän se mun äitiys oli ihan hukassa. Koko äiti-sana, mä oon miettiny sitä, että kutsuinko mää omaa äitiä oikeestaan ikinä äidiks ees. Mää en oikeen muista suoraan sanottuna. Että koko äiti -sana on ollu mulle semmonen, että mua oikeen hermostutti välillä hirveesti kun kaikki huusi äiti äiti äiti ja äiti kato äiti tule äiti tee, et se oli ninkun semmonen riesa. Mutta että se on niinkun muuttanu koko sana silleen merkitystä, että se on tosi kallisarvonen sana, että mää kuulen kun joku sanoo mua että äiti, että se on niinku tosi merkityksellistä, mulle.

Kasvutarinassa voimavarana toimivat myös äidin muut identiteetit ja elämään haetaan hyviä kokemuksia myös äitiyden ulkopuolelta. Kasvutarinan äitiys on kipuilevaa, mutta itselle hyväksyttyä. Kasvutarinassa hylätään täydellinen ja ideaaliäitiys ja äitiyden tavoitteet asetetaan yhteneväisemmäksi arkitodellisuuden kanssa. Kasvutarina on matkalla oloa itsensä kanssa ja itseensä tutustuen. Henkilökohtainen kasvu näkyy positiivisena äitiyden muuttumisena ja ihmisenä muuttumisena. Siinä käsitykset ja kokemukset muuttuvat lähemmäksi toisiaan.

8.3 Uinuva kasvutarina

Uinuva kasvutarina on uhritarinan ja kasvutarinan välimaastoon sijoittuva tarina, jossa on kuitenkin enemmän aineksia kasvutarinasta. Kasvutarinaa voi ajatella keväisenä kasvina, joka jo hieman puskee mullasta vihreää vartta. Uinuvassa kasvutarinassa ei vielä näy maanpäällisiä osia, vaan mullan alla on siemen, joka on ehkä alkanut itää. Uhritarinan tavoin uinuvassa kasvutarinassa identiteetti rakentuu erityisesti äitiyden ympärille, mutta siinä on läsnä äidin ja lapsen elämän erillisyyt ja tiedostus siitä, että kullakin ihmisellä on oma elämänsä eletävänä.

Uinuvaa kasvutarinaa määrittää huostaanotto tarpeellisena ja lapsen edun mukaisena ratkaisuna. Siinä huostaanotto hyväksytään ja sen nähdään auttaneen lasta. Huostaanotto ei ole kuitenkaan merkityksellistynyt äidin oman identiteetin ja äitiyden tietoisena kehittäjänä tai muuttajana. Uinuva kasvutarina on identiteetin ja äitiyden staattista olemista, jossa koetaan kuitenkin muutospainetta näillä osa-alueilla.

Minna on aika paljon muuttunut nytte. Ett tota, mun mielestä Minna pystyis nyt periaatteessa tiukalla valvonnalla (nauraa) oleen kotonaki, mutta se että mä en välttämättä siihen itte pysty, että mä päästän sen aika helpolla loppujen lopuks.

Tietenkin mä toivon edelleen että tyttö tulee mahdollisimman äkkiä kotiin, mutta se, että se vaatii hirveesti multa, että mä en lähde taas sen mukaan, että se tekee kuinka, haluaa pallotella mua. Että se käy niin ovelisti viä ku se tekee sen homman että, että ei ittekkää huomaa. Autolla viet sitä joka paikkaan ja kaikennäköstä.

Kai se on vaan joku tämmönen jonkun näkönen äitikuva, että lasten edestä täytyy, tehdä lasten eteen, että jos ei niillä oo rahaa, niin täytyy antaa niille rahaa ja jos ei ne osaa, pärjää tässä, niin sun täytyy auttaa.

Että kun on lapset, niin sitten pitäis olla rentona ja tällai, mutta välillä se menee sekasin, et mä haluan niinku vaihtaa puolia. Sit siinä voi käydä niin, että mä alan huutaa ihan turhasta niille vaikka ne ei oo tehny yhtään mitään tai tolle, mutta emmä oikeen tiä. Mä oon ehkä vähän liian äkkipikainen ja haluaisin olla semmonen täydellinen tyyppi. Että jos ei joku mee silleen kun mä haluan, niin niin.

Uinuvassa kasvutarinassa äitiyden heikkoudet tiedostetaan ja tunnustetaan. Niitä ei kyseenalaisteta, eikä muutoksen tarvetta sinänsä vastusteta. Siinä halutaan vastata muutoksen kutsuun myöntävästi, mutta muutoksen tielle lähteminen on vaikeaa. Uinuvassa kasvutarinassa koetaan neuvottomuutta ja toisaalta tyytymättömyyttäkin omasta tilasta. Seuraava ote kuvaa muutospaineen aiheuttamia tuntemuksia.

On niinku itte, ittellä hirveen semmonen levoton ja tyytymätön olo. Ei oo töissä ei oo hyvä, ei oo kotona hyvä, ei, täytyis löytyy jotain! Tavallaan se elämän tarkoitus on hävinnyt.

Uinuva kasvutarina kutsuu kasvuun ja muutoksen tielle, mikä näkyy levottomuutena ja tyytymättömyytenä olona kotona ja työssä. Epäilemättä lapsen huostaanotto on aiheuttanut toisaalta tyhjän tilan, toisaalta sysännyt asioita liikkeelle kyseenalaistaen totutut rutiinit. Uinuvan kasvutarinan identiteetti on uhritarinan identiteetin tavoin vangittu, mutta etsii tietään vapauteen.

9 KUUNTELE MINUA

Kuuntele minua -tarina on tietoisesti toiselle kerrottua tarinaa. Tutkielmani äitien kuuntele minua -tarinoissa minulle välittyi kertojan voimakas tarve kertoa oma tarinansa tai jokin tietty osa siitä. Kertoja halusi kohdistaa sen joko laajemmalle kuulijakunnalle tai sitten minulle henkilökohtaisesti. Jokin tietty asia oli kertojalle hyvin tärkeä, ja oli tärkeää saada se sanottua ja tulla kuulluksi. Kuuntele minua -tarinat sisälsivät asioita ja tapahtumia, jotka ovat herättäneet äidissä voimakkaita tunteita, kuten kiukkua, vihaa, surua ja katkeruutta. Jokin asia on tuntunut epäoikeudenmukaiselta, vääraltä tai pahalta. On myös helpotusta, selviytymistä, onnistumista ja hyväksymistä. Kuule minua -tarinassa halutaan oikoa vääriä ja virheellisiä käsityksiä, korostaa jotakin tiettyä näkökulmaa ja tehdä tiettäväksi todelliset tuntemukset. Koen tietyllä tavalla velvollisuudekseni tuoda nämä sydämellä tai hampaankolossa olevat asiat julki, vaikka ne eivät suoranaisesti liittyisikään varsinaisiin tutkimuskysymyksiini. Vaikka kuvaan näiden asioiden julkittuomista velvollisuutenani, en tee sitä vastentahtoisesti, pikemminkin päinvastoin.

9.1 Terveisiä sijoituspaikkaan

Eräs äiti halusi tulla kuulluksi lapsen sijoituspaikkaan liittyvästä problematiikasta, hänen kokemastaan tuen puutteesta ja sijoituksen taustalla olleista neurologisista pulmista. Äidin mielestä sijoituspaikan asiantuntemus aspergerin, autismin ja ADHD:n suhteen ei ole ollut riittävää.

Mä oon ollu niin kiukkunen siitä, että kun sillä ei minkään näköstä alan koulutusta ja mun pitäis uskoutua siihen, että tämmönen laitos kasvattaa mun lastani oikein, luottaa siihen.

Että kun tommonen lastensuojelulaitos perustetaan, ja sitten tommosta ammatti-ihmistä pitäis olla, niin ei ollu minkään näköstä hajua koko neurologisesta kirjosta! (...) että kun mä näin sitä touhua siellä ja työntekijöitä ja muita niin mä otin sitte suoraan tonne xxx:n yhteyttä ja mä sanoin, että mä haluaisin tän yyy:n puolesta ja työntekijöitten puolesta varata semmosen käyntiajan teille sinne, että mä toivoisin että menisitte pitään luennon näistä neurologisista kirjoista, että kun näillä ei oo minkäänäkösiä hajuja ja sitten näit lapsia ei pystytä oikeella tavalla kasvattaaan, kun ne käyttää niinkun

toisenlaisia metodeja mitä ne on tottunut käyttään ihan oikeesti käytöshäiriöisten ja uhmakkaitten lasten kanssa. Niin eihän tämmösten neurologisten lasten, kun eihän ne kasvatusmenetelmät toimi siinä!

Tulkitsen, että äiti on itse hankkinut paljon tietoutta neurologisiin kirjoihin kuuluvista häiriöistä ja hänellä on sellaista asiantuntemusta, mitä sijaishuoltoapaikassa ei ole. Lorelei Carpenter ja Helena Austin (2006) ovat tutkimuksessaan havainneet, kuinka ADHD -lapsen äiti vaiennetaan hiljaiseksi sillä, että häntä ei haluta kuunnella lapsen tilanteen asiantuntijana. Asiantuntijat ja ammattilaiset tulkitsevat äidin aktiivisuuden helposti uhkana omalle asiantuntijuudelleen. Sen lisäksi, että kyseiset äidit helposti vaiennetaan, äidit vaientavat itse itsensä vähentääkseen vastakkainasettelua ja arvosteltavaksi joutumista.

9.2 Terveisiä sossu(i)lle

Äiti, jonka lasten huostaanotto-prosessissa olin ollut sosiaalityöntekijänä, kertoi minulle paikoin vahvaa kuuntele minua -tarinaa. Koin, että entinen asiakas-työntekijäsuhteemme vaikutti vahvasti hänen tarinaansa tietyiltä osin. Hän kertoi paljon traumaattisesta lapsuudestaan yhtäältä sen takia, että hän näki lapsuutensa vaikuttavan nykytilanteeseen, mutta toisaalta myös siksi, että hän nimenomaan halusi minun tietävän ja ehkä ymmärtävänkin häntä paremmin. Erityisen intensiivisesti ja tarkasti hän kuvasi elämäänsä lastensa isän kanssa sekä huostaanotto-prosessin vaiheita, joissa oli kokenut, että sosiaalityöntekijät olivat menneet isän puolelle. Tulkitsin hänen tarinansa perusteella hänen olleen minuun ja toimintaani paikoin hyvin loukkaantunut ja pettynyt. Tämä äiti koki, että häntä ei oltu huostaanotto-prosessissa täysin uskottu ja kuunneltu. Nyt hän sai kertoa tilanteista, tapahtumista ja itsestään niin kuin oli itse kokenut ja kokee. Nyt hän sai äänensä kuuluville. En analysoi ja tulkitse omaa rooliani kuitenkaan syvällisemmin, koska se ei ole tämän tutkielman tarkoitus. Toisaalta haluan kuitenkin tuoda asian esille, koska loukkaantumiset, erimielisyydet ja erilaiset näkemykset ovat tavallisia lastensuojelutyössä. Kaiken lisäksi tunteet ja näkemykset ovat oikeutettuja. Myös siksi ne ansaitsevat tulla esitetyksi. Seuraavien lainauksien myötä lähtevät terveiset kaikille sosiaalityöntekijöille, sillä uskon kyseisen problematiikan koskettavan jossain määrin kaikkia lastensuojelun asiakastilanteita.

(...) että sitten se tilanne kääntyi vielä sellaseks, että lasten isä, joka oli heikosti pitänyt yhteyttä, jonka luokse lapset ei mielellään menny, joka harrasti lievää väkivaltaa ja jolla oli jonkun sortin päihdeongelma edelleen (...) niin sitten tää ilmotti, että hän ei näitä sijoituksia

hyväksy. Ja sit se tilanne jotenkin kääntyi hirveen nopeesti, että jotenkin mulle tuli tunne, että mun sanomisilla ei ollut enää mitään arvoa, eikä (.) niit ei niinku oikeestaan ees uskottu.

(...) Mulle tuli sitte tunne, että siinä huostaanottovaiheessa mut leimattiin ihan hirveen väkivaltaseks äidiks, niin en mää kuitenkaan sit semmonen ollu.”

(...) siinä mielessä se meni kyl pieleen, että mä näkisin että sen kiireellisen sijoituksen jälkeen olis pitäny lähtee siitä, että ne lapset palaa takasin äidilleen, ja et mulle ois annettu se mahdollisuus hetki hengähtää ja laittaa niitä asioita kuntoon. (...) Tää on niinku asia, mikä mul on aika paljon herättäny katkeruutta ja niinku kiukkua, koska sekin on ihan totta, että eihän meillä ollu siinä mitään avohuoltoa, että jos mieltii huostaanoton perusteita, niin kyllähän ne pitäis kaikki täytyä, ja kyllähän mulla oli kuitenkin yritystä enemmän kuin monella muulla. Mutta kyllä mä toisaalta oon halunnu nähdä tän ihan myös sellasena toisena mahdollisuutena.

(...) ja kyllä mä oon tavallaan niinku ymmärtäny sosiaalityöntekijöidenkin vaikeuden, koska eihän ne taas tienny sitä kokonaisuutta ja kaikkee sitä historiaa, kaikkee mitä on ollu.

Lapsen asioissa pidettävät neuvottelut voivat tuntua raskailta ja vaikeilta, koska niissä kokee helposti olevansa jonkinlaisen arvioinnin alla.

(...) Niin, mutta se keskustelu. Mä meinasin lähtee sieltä poisikin, kun musta tuntu että siellä jotenkin, kun ne tykkää kauheesti Jaakosta. Jaakkohan on siellä tosi mukava ja näin. Tuntui ettei ne ollenkaan uskokaan näitä, ja tuli vaan semmonen olo, että Jaakkoa puolustellaan, niin mää lähden pois täältä. Mutta kyllä mä sinne jäin.

Tulee kyllä pikkusen semmonen tunne, kun on noita palavereja, niin aina pitää jotenkin hirveesti ylittää ittensä silleen...Tulee tunne, ettei sais olla väsyneen näkönen, pitäis olla hirveen niinku sellanen fiksu.

Yksi suurimpia haasteita, mitä vanhemmat kohtaavat lastensuojelunkontekstissa, on saada äänensä kuuluville tasa-arvoisesti muiden lastensuojelun toimijoiden kanssa (Firestone 2009). Myös

kokemukset kuulematta jäämisestä ovat tavallisia (Carpenter & Austin 2007). Tutkielmassani havaitsin äitien tarpeen tulla todella kohdatuksi ja kuulluksi etenkin huostaanotto-prosessin aikana. Valitettavasti se kohtaaminen, mistä äidit kertoivat, oli jäänyt pintapuoliseksi.

10 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Narratiivisen tutkimuksen lähtökohta on kertojan näkökulma ja sen ymmärtäminen kontekstissaan (Erkkilä 2005, 198). Siinä tutkijalla on halu kertoa jotakin ihmiselämästä ja se, mitä sanotaan, halutaan otettavan vakavasti (Polkinghorne 2007, 476). Nämä tekijät ovat olleet vahvasti mielessäni tutkimusprosessin ajan, ja olen pyrkinyt kiinnittämään niihin erityistä huomiota metodologisten ja metodisten valintojen kautta unohtamatta asioiden esittämisen retorisia tekijöitä.

Tutkimuksessani olen tarkastellut äidin identiteetin rakentumista narratiivisin keinoin ja siinä korostuvat kokemusten ja käsitysten yhteen kietoutuminen. Esimerkiksi äitiyden kulttuurinen mallitarina (käsitys ”hyvästä” äidistä) määrittää äidin omia käsityksiä ja kokemuksia äitiydestä. Nämä yhdessä osallistuvat äitiysidentiteetin ja muilla elämänalueilla toimivan identiteetin rakentamiseen. Timo Laineen (2007, 38) mukaan käsitysten ja kokemusten yhteistarkastelu on ongelmallista, koska ne ovat syntyneet erilaista lähtökohdista; käsitykset ovat suurimmaksi osaksi lähtöisin yhteisöstä, eivätkä omien kokemusten reflektiosta. Tämä taas aiheuttaa sen, että yksilön käsitysten ja vastaavien kokemusten välillä ei ole välttämättä mitään yhteyttä. Kokemukset ovat aina omakohtaisia, kun taas käsitykset eivät välttämättä ole. Omassa tutkielmassani tämä yhteys on olemassa, vaikkakin se on paikoitellen hyvin ristiriitainen aiheuttaen jännitteitä oman toiminnan ja kulttuuristen odotusten välille. En näe kokemusten ja käsitysten yhteistarkastelua ongelmallisena, vaan pikemminkin yhteistarkastelussa paljastuu kokemusten ja käsitysten aikaansaama ongelmallisuus ja ristiriita yksittäisen ihmisen identiteettiprosessissa.

Vaikka itselläni on lähtökohtaisesti pyrkimys ymmärtää lapsensa huostaanoton kokeneiden naisten kokemuksia ja merkityksiä, tiedostan jääväni heidän kokemuksensa ulkopuolelle ja siten myös ymmärrykseni heitä kohtaan jää vajaaksi. Voin myös tehdä vääriä tulkintoja. On täysin mahdollista, että lukiessaan tutkimusraporttiani he toteavat tulkintani, tai ainakin osan niistä vääriksi. Tällaisen tilanteen välttämiseksi tulkinnat voisi ”hyväksyttää” ennen lopullista tutkimusraporttia niillä, keitä tulkinnat koskevat. Aineistoa analysoidessani ja tulkitessani olen pohtinut hyvin paljon mitä tutkielmani naiset ajattelisivat tekstistäni ja tulkinnoistani. Olen kuitenkin päätenyt tekemään omat tulkintani kysymättä niiden osuvuudesta tutkielmani naisilta. Tarkoitukseni ei ole esittää perimmäisiä, ainoita oikeita totuuksia. Tässä tutkielmassa kyse on viidestä lapsensa huostaanoton

kokeneen naisen äitiydestä ja identiteetistä minun tulkitsemani ja ymmärtämäni. Näin ollen tulkintojani ei voida pitää täysin naisten kokemuksia vastaavina. (ks. Granfelt 1998, 43.)

Tutkielmassani minulla on ollut mahdollisuus tarkastella lapsensa huostaanoton kokeneen äidin elämää enimmillään useamman vuosikymmenen ajalta ja vähimmilläänkin noin viidentoista vuoden ajanjaksolta. Kyseessä ei luonnollisestikaan ole kaiken kattava puhdas kronologinen esitys, vaan nykyhetken ja menneen välillä sahaava, äidin näkökulmasta ja äidin kokemusmaailmasta nostettujen merkittävien tapahtumien tarina. Päivi Kähkönen (1994, 106) havaitsi tutkimuksessaan huostaanoton käynnistäneen oravanpyörän, jossa elämänmuutokset seurasivat nopeasti toisiaan. Omassa tutkielmassani tämä oravanpyörä oli käynnistynyt jo paljon aikaisemmin, mutta huostaanotto antoi sille uutta vauhtia. Aineistossani oravanpyörävertausta vahvistaa se, että äidit käyttivät tarinoissaan eniten aikaa lapsensa kanssa elävän äidin tarinan kertomiseen, eli aikaan ennen huostaanottoa. Karkeasti arvioiden noin puolet haastatteluista meni lapsensa kanssa asuvan äidin tarinan kertomiseen. Syitä tähän voi olla monia, mutta itse ajattelen yhdeksi syyksi sen, että äidit halusivat tehdä ymmärretyksi tilanteensa ja kertoa huostaanoton taustat mahdollisimman laajasti ja huolella. Toisaalta se voi kertoa myös siitä, että äidin identiteettiä ylläpitävä tarina katkeaa huostaanottoon. Myös se, että lapsensa kanssa asuvan äidin tarina kattaa tilanteita useiden vuosien ajalta, vaikutti myös tarinan määrään. Tarkka ja elävä tarinankerronta helpotti työtäni asettua tarkastelemaan äitien elämäntilanteita. Näin mielikuvissani äitien kertomia tilanteita vähän samaan tapaan kuin olisin katsellut elokuvaa. Tähän vaikutti se, että lapsensa kanssa elävän äidin tarina oli paljolti elävän elämän, draaman kuvausta.

Tutkimukseni äitien tarinat viittaavat vahvasti siihen, että heille huostaanotosta toipuminen ja siihen sopeutuvan identiteetin rakentaminen on pitkä prosessi. Näin ollen myös tarkasteluajani yhdestä kahteen vuotta huostaanoton jälkeen identiteetin uudelleen rakentamisessa on myönnettävä lyhyeksi. Toisaalta joku voi lähteä hyvinkin nopeasti rakentamaan identiteettiään vahvemmaksi. Kyse on hyvin yksilöllisistä prosesseista. Identiteetin rakentamisen suuntaan vaikuttavat tutkielmassani äidin omat resurssit, merkittävät toiset ja heiltä saatu tuki sekä ammattiapu. Tutkimuksessani erityisesti ammattiapu näyttäytyi äitien selviytymistä tukevana tekijänä. (vrt. Blomqvist 2004, 169.) Huomattavaa identiteetin rakentamisessa on äidin ja lapsen suhteen yhteen kietoutuminen, joka näyttää tukevan käsitystä äidin ja lapsen erityissuhteesta.

Vanhemman hyväksyntää sijoitukselle pidetään lasten sosiaalityössä pidetään yleisesti yhtenä tärkeimpänä lapsen sijoituksen onnistumisen edellytyksenä. Vanhemman myönteinen

suhtautuminen huostaanottoon vaikuttaa koko sijoituksen onnistumiseen; lapsi saa ”luvan” kiintyä uuteen paikkaan ja uusiin ihmisiin (ks. Tuovila 2008, 48) ja kun vanhempi näkee lapsen tilanteen kohentumisen, myös vanhemmalla itsellään on paremmat lähtökohdat omalle kasvulle. Jos taas vanhempi joutuu jatkuvasti kantamaan huolta lapsestaan, eikä luottamusta vanhemman ja sijoituspaikan välillä synny, äidin on hankalampi astua oman identiteetin rakentamisen tielle. Omassa aineistossani pääsin havainnoimaan myös tätä puolta. Uhritarinassa huostaanotto määrittyi virheratkaisuksi, eikä lapsen olemista sijoituspaikassaan koettu hänen edun mukaisena, kun taas kasvutarinoissa huostaanotot koettiin lasta hyödyttäväksi.

Kasvutarinassa avain muutokseen löydetään omasta taskusta, eikä avainta epäröidä käyttää. Myös uinuvassa kasvutarinassa avain on omassa taskussa, mutta avaimen olemassaoloon ei ole vielä havahduttu. Uhritarinassa avaimet ja lukot ovat eri paria, ei ole oikeastaan mitään sellaista muutettavaakaan, mihin itse voisi vaikuttaa. Aineiston tuottamien tarinatyyppeiden luonnetta kuvaa hyvin myös Anja Koski-Jänneksen ja Vilma Hännisen (1998, 214) perhosvertaus. Uhritarinassa ja uinuvassa kasvutarinassa äidit ovat kuin perhoset kotelossaan. Kasvutarinan äidit ovat kuoriutuneet kotelostaan ja levittelevät siipiään ihmetellen niiden värejä. Lentäminen on tosin vielä lyhyitä pyrähdyksiä, mutta vähä vähältä varmuus kasvaa, siivet vahvistuvat ja lennot pitenevät.

Väistämättä tulee pohdittua myös niiden äitien ja vanhempien tilannetta, jotka ovat vastustaneet lapsensa huostaanottoa. Oman tutkielmani äidit ovat kuvanneet huostaanottoa elämänsä raskaimpana kokemuksena siitäkin huolimatta, että he itse eivät ole sitä vastustaneet. Huostaanoton mukana heiltä on ainakin hetkeksi hävinnyt kokemus itsestä täytenä ihmisenä, jolla on identiteetti ja ihmisarvo. Itsensä kadottamisen tilasta ei ole helppoa nousta, vaikka sieltä voi nousta. Olen kuvannut oman elämän uudelleen kokoamista tahdon asiana. Mutta entä kun sitä tahtoa ei ole? Yhtä lailla vastentahtoisuus on oman elämänsä ja identiteettinsä rakentamista. En väitä, että vastentahtoiset huostaanotot ovat vanhemmille raskaampia tai niistä selviytyminen olisi vaikeampaa tai huonompaa. Kuitenkin herää erityinen huoli näiden vanhempien tilanteesta.

Tutkielmani äitien tarinoissa hyvää äitiyttä ei voi tuottaa, jos ei voi itse hyvin. Sen sijaan äitiyden voi nähdä riittävän ja kestäväen kohtuulliset vastoinkäymiset ja ongelmat, mutta vaikeuksien seurattessa toisiaan äitiys murenee. Riittävä äitiys asettaa olosuhteille vaatimuksia, ei pelkästään äidille. Äidin vastuulle jää kuitenkin niiden olosuhteiden varmistaminen, jossa äitiys toteutuu riittävällä tasolla.

Sosiaalityön tutkimus liikkuu monesti ihmisten vaikeiden elämäntilanteiden alueilla ja koskettaa siten ihmisten arkaluonteisia ja henkilökohtaisia asioita (Pohjola 2003, 54). Myös oma tutkimusaiheeni on hyvin herkkä, henkilökohtainen ja arkaluontoinen tutkielmani äideille. Tämä on saanut minut kysymään itseltäni oikeutusta aiheen tutkimiselle ja epäilemään välillä myös motiivejani tutkimuksen suhteen. Sen tiedostaminen, että osallistun itse tutkielmani naisten kategorisoimiseen ja leimaamiseen sijoittamalla heidän äitiytensä ja vanhemmuutensa marginaaliin aiheuttaa minussa ristiriitaisia tunteita (vrt. esim. Granfelt 1998; Laitinen 2004; Husso 2003). Käsitteiden käytöllä sekä erilaisia kategorisointeja ja luokitteluja tekemällä tutkija rakentaa kuvaa todellisuudesta ja ihmisistä toimijoina. Tutkija voi leimata, tuottaa toiseutta tai uusintaa eriarvoistavia rakenteita. Hän voi myös luoda mahdollisuuden nähdä ilmiöitä toisin ja kunnioittaa erilaisuutta. (Pohjola 2003, 8.)

Tutkimukseni ei ole tutkielmani äitien identiteetin määrittelijä. En kuitenkaan loihdi tulkintojani tyhjistä. Huostaanoton ja identiteetin yhteistarkastelussa en ole voinut välttyä epäonnistujan identiteetin tuottamiselta. Miten voin ylipäättään välttää epäonnistujan identiteetin tuottamisen, jos se on aineistossa selvästi näkyvillä? En voi kuvata tutkielmani äideistä pelkästään hyvää ja kaunista, vaan tehtäväni on tehdä näkyväksi miten heidän identiteettinsä rakentuu erilaisissa tilanteissa. Joissakin tilanteissa epäonnistuminen on läsnä enemmän kuin toisessa, mutta pyrkimyksenäni on ollut tavoittaa se loppujen lopuksi monimuotoinen käsitys omasta itsestä. (ks. Pohjola 2003, 53-67.)

Kriittisen pohdinnan jälkeenkin näen kuitenkin tutkimukseni olevan perusteltavissa Tarja Pösön (2008, 95, 105) sanojen rohkaisemana. Hänen mukaansa tutkimuksen yhtenä tärkeänä tehtävänä on tuoda esille ilmiöiden moninaisuutta myös arkaluonteisissa aiheissa, joissa moninaisuutta voidaan tuoda esille antamalla ääni kiistanalaisten perhesuhteiden eri osapuolille. Omassa työssäni se tarkoittaa huostaanotetun lapsen vanhemman ääntä. Tutkimuksella, joka tavoittelee erikseen esimerkiksi naisten, äitien, miesten, isien, lasten, tai sisarusten näkökulmaa, on perusteltu paikkansa tutkimusten joukossa. Samalla Pösö muistuttaa kuitenkin kiistanalaisten perhesuhteiden osapuolien äänien kuulemisen ja esittämisen vaativuudesta.

Johanna Hurtig ja Merja Laitinen (2003, 105-106) pitävät tarinallisuuden korostamisen riskinä vaikeassa asemassa olevien ihmisten tutkimisessa sitä, että sillä saatetaan tuottaa koskettavia kurjuuden tarinoita, eräänlaista sosiaalipornoa tai -draamaa, jolloin vaarana tutkimuksen toteutuksessa on sellainen tarinallisuus, joka ohittaa ilmiöiden ja yhteiskunnan välisen kytköksen.

Tarinallisuuden, eikä minkään muunkaan tutkimusmetodin, tarkoituksena ei ole tuottaa tirkistelymielessä koskettavia kurjuuden tarinoita. Sen sijaan mielestäni tarinallisessa tutkimusotteessa voi, ja pitääkin, säilyttää tarinoiden koskettavuus. Väitän, että vaikeassa asemassa olevien ihmisten tarinat ovat aina tavalla tai toisella koskettavia, eikä sitä ole tarpeen häivyttää. Toisaalta tarinoista ei pidä myöskään tehdä sen koskettavampia kuin mitä ne tutkijalle ovat. Ymmärrän kuitenkin Hurtigin ja Laitisen huolen. Olen itsekin pohtinut asiaa ja miettinyt, miten omalta osaltani varmistan, etten ole omalla työlläni tuottamassa tirkistelymateriaalia silkan uteliaisuuden tarpeisiin. Kyse on mielestäni pitkälti tutkijan valinnoista kirjoittamistavan suhteen. Vaikeina pidetyt ja arat tutkimusaiheet sisältävät usein inhimillistä pahaa, joka ilmenee esimerkiksi kärsimyksenä, suruna, ahdistuksena (Laitinen & Hurtig 2006, 10). Niin myös oma tutkimusaiheeni. Tätä pahaa ei ole syytä lähteä kaunistelemaan ja/tai selittämään pois, mutta asiat tulee esittää tutkimuksen kohteita arvostavasti (Granfelt 2006, 128). Riitta Granfelt (Mt., 129) pitää tärkeänä, että lukija voi jossain määrin samaistua tutkittaviin ja näin paremmin ymmärtää heidän heidän elämäänsä. Tämä mahdollistuu empaattisen kirjoitustavan avulla. Se ei kuitenkaan tarkoita, että tutkija yliymmärtäisi valmiiksi, valikoisi ja kaunistelisi tutkimuskohdetta vieden heiltä vastuullisuuden ja lukijalta moraalisen haasteen.

Tämän tutkimusprosessin laukaisualustana on toiminut oma toiveeni ymmärtää lapsensa huostaanoton kokenutta äitiä ja hänen vanhemmuuttaan paremmin, kuin mihin olen käytännön työssä yltänyt. Koen onnistuneeni tässä tavoitteessa ainakin osittain. Tutkimusprosessin aikana tarkastelukulmani äitiyteen on laajentunut huomattavasti. Ajattelen ymmärtäväni paremmin monimutkaista asioiden kietoutumista toisiinsa, joka johtaa perheen negatiiviseen kierteeseen. Äitiyden ja vanhemmuuden yksipuolinen tarkastelu ei palvele lastensuojelun osapuolia pitkällä tähtäimellä. Lastensuojelutyössä olisi suotavaa pohtia vanhemmuutta enemmän myös vanhempien omista lähtökohdista käsin. Tämän avulla voitaisiin päästä paremmin selville siitä, mihin yksittäisen vanhemman käsitykset, kokemukset ja odotukset kiinnittyvät.

Näkisin myös tärkeänä, että jatkossa tutkimuksia tehtäisiin lastensuojelun eri osapuolten näkökulmasta enemmän. Peräänkuulutan etenkin sellaista tutkimusta, joka vastaa lokaalisen tiedon haasteisiin tarjoamalla erilaisia näkökulmia lähestyä lasten suojelua.

LÄHTEET

Adcock, Margaret (1985) *Assessing parenting: The Context*. Teoksessa Margaret Adcock & Richard White (toim.) *Good enough parenting*. London: British Agencies for adoption and fostering, 13-24.

Akin A., Becci & Gregoire, Thomas K. (1997) *Parents' Views on Child Welfare's Response to Addiction*. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services* 78 (4), 393-404.

Alasuutari, Maarit (2003) *Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa*. Helsinki: Gaudeamus

Arendell, Terry (2000) *Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade's Scholarship*. *Journal of Marriage and the Family* 64(4), 1192-1207.

Baistow, Karen & Hetherington, Rachael (1998) *Parents' experiences of child welfare Interventions: An Anglo-French Comparison*. *Children and Society* 12 (2), 113-124.

Belsky, Jay & Lerner, Richard M. & Spanier, Graham B. (1984) *The Child in the Family*. Reading Massachusetts: Addison Wesley Publishing.

Berg, Kristiina (2008) *Äitiys kulttuurisina odotuksina*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48/2008. Helsinki: Väestöliitto.

Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1994) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.

Bleicher, Josef (1980) *Contemporary Hermeneutics. Hermeneutics as Method, Philosophy and Critique*. London: Routledge & Kegan Paul.

Blomqvist, Jan (2004) *Pohdintoja riippuvuuden spontaaniparantumisesta*. Teoksessa Vilma Hänninen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) *Muuttuuko ihminen?* Tampere: Tampereen yliopistopaino, 157-184.

Burr, Vivien (1996) *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge and Kegan Paul.

Böök, Marja Leena (2001) *Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteessa*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 182. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Cacciatore, Raisa & Janhunen, Kristiina (2008) *Täydelliset äidit – 11 myyttiä*. Teoksessa Kristiina Janhunen & Minna Oulasmaa (toim.) *Äidin kielletyt tunteet*. Helsinki: Väestöliitto, 12-27.

Carpenter, Lorelei & Austin, Helena (2007) *Silenced, Silence, Silent: Motherhood in the Margins*. *Qualitative Inquiry* 13 (5), 660-674.

Chase, Susan E. (2001) *”Good” Mothers and ”Bad” Mothers*. Teoksessa Susan E. Chase & Mary F. Rogers (toim.) *Mothers and Children. Feminist Analyses and Personal Narratives*. New Brunswick: Rutgers University Press, 30-47.

Choi, P., Henshaw, C., Baker, S., & Tree, J. (2005) *Supermum, superwife, supereverything: performing femininity in the transition to motherhood*. *Journal of Reproductive and Infant Psychology* 23 (2), 167-180.

Dribe, Martin & Stanfors, Maria (2009) *Does Parenthood Strengthen a Traditional Household Division of Labor? Evidence From Sweden*. *Journal of Marriage and Family* 71, 33-45.

Erkkilä, Raija (2005) *Narratiivinen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus*. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys-tulkintaymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia, 195-226.

Fadjukoff, Päivi (2009) *Identiteetti persoonallisuuden kokoavana rakenteena*. Teoksessa Riitta-Leena Metsäpelto & Taru Feldt (toim.) *Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet*. Jyväskylä: PS-kustannus, 179-193.

Firestone, Gregory (2009) Empowering Parents in Child Protection: Challenges and Opportunities. *Family Court Review* 47 (1), 98-115.

Folkman, Susan & Moskowitz, Judith Tedlie (2000) Stress, Positive Emotion, and Coping. *Current Directions in Psychological Science* 9 (4), 115-118.

Frost, Nollaig (2009) 'Do you know what I mean?': the use of a pluralistic narrative analysis approach in the interpretation of an interview. *Qualitative Research* 9 (9), 9-29.

Gergen, Kenneth (1998) Narrative, Moral Identity and Historical Consciousness: a Social Constructionist Account.

[Http://www.swarthmore.edu/Documents/faculty/gergen/Narrative_Moral_Identity_Historical_Consciousness.pdf](http://www.swarthmore.edu/Documents/faculty/gergen/Narrative_Moral_Identity_Historical_Consciousness.pdf) (viitattu 27.4.2009)

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.

Granfelt, Riitta (2000) Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 99-116.

Granfelt, Riitta (2004) Marginaalitarinoita. –Asunnottomuuden, päihteiden ja rikosten kierre naisten ja miesten tulkitsemana. Teoksessa Marjo Kuronen & Riitta Granfelt & Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. Jyväskylä: PS-kustannus, 197-222.

Granfelt, Riitta (2006) Pahasta kirjoittaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS-kustannus: Jyväskylä, 127-141

Harinen, Päivi (2001) Vajaiksi leimatut. Ongelmanuorten vanhemmuudesta. Teoksessa Vesa Puuronen (toim.) Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismin arki ja arjen rasismi. Tampere: Vastapaino, 77-102.

Heikkinen, Hannu (2001) Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 116-132.

Heikkinen, Hannu (2007) Narratiivinen tutkimus -todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 142-158.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2003) Kantaaottavuus tutkimuksen eettisenä kysymyksenä. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Lapin yliopisto: Rovaniemi, 87-109.

Husso, Marita (2003) Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino

Häggman, Kai (1994) Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Hänninen, Vilma & Koski-Jännes, Anja (1998) Vapautumisen tarinat. Teoksessa Anja Koski-Jännes (toim.) Miten riippuvuus voitetaan. Helsinki: Otava, 197-226.

Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ihanus, Juhani (2005) Järjen äänestä minäkertomukseen. Helsinki: Yliopistopaino.

Janhunen, Kristiina & Saloheimo, Anja (2008) Äitiyden tunnepakkaus. Teoksessa Kristiina Janhunen & Minna Oulasmaa (toim.) Äidin kielletyt tunteet. Helsinki: Väestöliitto, 28-53.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 54-97.

Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) (2004) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9-19.

- Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Tampere: Gaudeamus.
- Josselson, Ruthellen (1993) A Narrative Introduction. Teoksessa Ruthellen Josselson & Amia Lieblich (toim.) The Narrative Study of Lives. Volume 1. Newbury Park: Sage Publications, ix-xv.
- Josselson, Ruthellen (1999) Introduction. Teoksessa Ruthellen Josselson & Amia Lieblich (toim.) Making meaning of narratives. The Narrative Study of Lives. Volume 6. Thousand Oaks: Sage Publications, ix-xiii.
- Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20-32.
- Järvinen, Katriina (2007) Asiantuntijuus ja terve järki lasten kasvatuksessa. Teoksessa Kari Mikko Vesala & Teemu Rantanen (toim.) Argumentaatio ja tulkinta. Helsinki : Yliopistopaino, 189-202.
- Katvala, Satu (2001) Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa (1994) Hyvä itsetunto. Juva: WSOY.
- Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 1322. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 98-114.
- Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 1148. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Kupiainen, Reijo (2005) Heidegger ja faktisuuden hermeneutiikka. Teoksessa Jarkko Tontti (toim.) Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta. Tampere: Vastapaino, 85-97.

Kuronen, Marjo (1989) Onnellinen ja ongelmallinen äitiys. Tutkimus lasten hoidon ja kasvatuksen asiantuntijoiden äitiyttä koskevista käsityksistä. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe? Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 103-120.

Kuronen, Marjo & Hokkanen, Tiina (2008) Vanhemmuuspuhe ja sukupuolen tutkimisen vaikeus. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press/Palmenia, 27-67.

Kuusela, Pekka (2006) Realismi ja sosiaalisen identiteetin episteeminen status. Teoksessa Pertti Rautio & Mikko Saastamoinen (toim.) Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Tampere University Press, 36-56.

Kähkönen, Päivi (1994) Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994.

Laakso, Riitta (1998) Ehdot selviksi. Pakkahuostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia huostaanotosta ja ehdotuksia huostaanottomenettelyn parantamiseksi. Teoksessa Riitta Laakso & Peppi Saikku, (toim.) Hyvä huostaanotto. 28/1998. Helsinki: Stakes

Laine, Timo (2007) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 28-45.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet: tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino

Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) (2006) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 8-17.

Laki lapsen elatuksesta 704/1975.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Löyttyniemi, Varpu (2004) Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli. Jyväskylä: Minerva Kustannus.

Maiter, Sarah & Palmer, Sally & Shehenaz, Manji (2006) Strengthening Social Worker – Client Relationships in Child Protective Services. Addressing Power Imbalances and 'Ruptured' Relationships. *Qualitative Social Work* 5 (2), 167-186.

Marttunen, Mauri (2005) Riittävän hyvä vanhemmuus. *Kansanterveys-lehti* 9/2005. Viitattu 24.2.2009

http://www.ktl.fi/portal/suomi/julkaisut/kansanterveyslehti/lehdet_2005/9_2005/riittavan_hyva_vanhemmuus

Matinlompola, Unto (2007) Vanhemmuus ei ole ammatti. Teoksessa Kaarina Määttä (toim.) *Helposti särkyvää. Nuoren kasvun turvaaminen*. Helsinki: Kirjapaja, 104-117.

McAdams, Dan P. (1995) What do we know when we know a person? *Journal of Personality* 63, 365-396.

McAdams, Dan P. & Pals, Jennifer L. (2006) A New Big Five. Fundamental Principles for an Integrative Science of Personality. *American Psychologist* 61 (3), 204-217.

Metsäpelto, Riitta-Leena & Feldt, Taru (toim.) (2009) Meitä on moneksi. *Persoonallisuuden psykologiset perusteet*. Jyväskylä: PS-kustannus, 13-29.

Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: SoPhi 89.

Nyqvist, Leo (2001) Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Tampere: Gaudeamus

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 16-38.

Ojanen, Minna (2006) Äiti korvaushoidossa. Teoksessa Ritva Nätkin (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja perhe-elämä. Jyväskylä: PS-kustannus, 107-135.

Parker, Rozsika (1997) The production and purposes of maternal ambivalence. Teoksessa Wendy Hollway & Brid Featherstone (toim.) Mothering and Ambivalence. London: Routledge, 17-36.

Perälä-Littunen, Satu (2007) Gender Equality or Primacy of the Mother? Ambivalent Descriptions of Good Parents. *Journal of Marriage and Family* 69, 341-351.

Phoenix, Ann & Woollet, Anne & Lloyd, Eva (1991) Motherhood: meanings, practises and ideologies. London: Sage.

Pohjola, Anneli (toim.) (2003) Eettisyys tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 5-10.

Pohjola, Anneli (toim.) (2003) Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 53-67.

Pohjola, Kirsi (1999) Naisten salaiset maailmat. Jyväskylä: SoPhi

Polkinghorne, Donald E. (1995) Narrative Configuration in Qualitative Analysis. Teoksessa J. Amos Hatch & Richard Wisniewski (toim.) Life History and Narrative. London: Falmer Press, 5-24.

Polkinghorne, Donald E. (2005) Language and Meaning: Data Collection in Qualitative Research. *Journal of Counseling Psychology* 54 (2), 137-145.

Polkinghorne, Donald E. (2007) Validity Issues in Narrative Research. *Qualitative Inquiry* 13 (4), 471-486.

Pösö, Tarja (2008) Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraali. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press/Palmenia, 95-107.

Raskin, V. (1992) Maternal Bereavement in the Perinatal Substance Abuser. *Journal of Substance Abuse Treatment* 9, 149-152.

Rostgaard, Tine (2002) Setting time aside for the father: father's leave in Scandinavia. *Community, Work & Family* 3 (5), 343-364.

Rotkirch, Anna (2000) Pirstoutunut vanhemmuus. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhaten vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus Kirja. Yliopistokustannus University Press Finland Ltd, 187-200.

Rotkirch, Anna & Saloheimo, Anja (2008) Yksin kotona? Teoksessa Kristiina Janhunen & Minna Oulasmaa (toim.) Äidin kielletyt tunteet. Helsinki: Väestöliitto, 72-85.

Räty, Tapio (2004) Lapsen huostaanotto. Perusteet ja oikeusvaikutukset. Teoksessa J P Roos (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Design Nurmisaari Turku, 21-33.

Räty, Tapio (2007) Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, Mikko (2001) Yhteenvetoartikkeli: Minuus, identiteetti ja yhteisö. Aikalaiskeskustelun ja käsitteiden sosiaalipsykologinen ja sosiologinen tarkastelu. (Viitattu 30.3.2005) <http://www.uku.fi/~maastam/yhteenveto.htm>

Saastamoinen, Mikko (2006) Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa Pertti Rautio & Mikko Saastamoinen (toim.) Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Tampere University Press, 170-180.

Sevón, Eija (2005) Timing Motherhood: Experiencing and Narrating the Choice to Become a Mother. *Feminism & Psychology* 15, 461-482.

Sévón, Eija & Notko, Marianne (toim.) (2008) Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press, 13-26.

Sévón, Eija & Malinen, Kaisa (2009) Tyyntä vai tuulista? Teoksessa Anna Rönkä & Kaisa Malinen & Tiina Lämsä (toim.) Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. Jyväskylä: PS-kustannus, 223-247.

Stakes, Lastensuojelu 2007. www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe.htm (viitattu 17.2.2009)

Taskinen, Sirpa (2007) Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas. Stakes: Oppaita 65. Vaajakoski: Gummerus

Tontti, Jarkko (toim.) (2005) Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta. Tampere: Vastapaino, 50-84.

Tuovila, Pirjo (2008) Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 29-76.

Tuttle, Amy Rose & Knudson-Martin, Karmen & Levin, Susan & Taylor, Brent & Andrews, Jennifer (2007) Parents' Experiences in Child Protective Services: Analysis of a Dialogical Group process. *Family Process* 46 (3), 367-380.

Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 286. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Varto, Juha (2005) Laadullisen tutkimuksen metodologia. (Viitattu 15.3.2009)
http://arted.ujah.fi/synnyt/pdf/kirjat/varto_laadullisen_tutkimuksen_metodologia.pdf

Virokannas, Elina (2004) Normaalin rajan molemmilla puolilla. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. Tutkimuksia 144. Helsinki: Stakes

Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Vuori, Jaana (2002) Miten puhua äideistä naisina? Teoksessa Tuovi Keränen & Leena Ruskomaa (toim.) Näkökulmia äitiyteen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto, 4-9.

Vuori, Jaana (2003) Äitiyden ainekset. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus Kirja/ Oy Yliopistokustannus University Press Finland, 39-63.

Vuorinen, Risto (1997) Minän synty ja kehitys. Ihmisen psyykinen kehitys läpi elämänkaaren. Porvoo: WSOY.

Väyrynen, Sanna (2006) ”Multa on viety se kaikista tärkein...” Äitiys ja leimattu identiteetti huume kuvioissa. Teoksessa Ritva Nätkin (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihteongelmat, 81-106.

Väänänen, Riitta & Hämäläinen, Juha (2004) Kokemuksia huostaanotosta ja huostaan otettujen lasten vanhempien tukitoiminnasta. Kuopion yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos. Painamaton.

Widdershoven, Guy A. M. (1993) The Story of Life. Hermeneutic Perspectives on the Relationship Between Narrative and Life History. Teoksessa Ruthellen Josselson & Amia Lieblich (toim.) The Narrative Study of Lives. Volyme 1. Newbury Park: Sage Publications, 1-20.

Winnicott, Donald (1965) *Family and the Individual Development*. London: Tavistock.

LIITTEET

Liite 1.

Haastattelupyynnö

23.6.2005

Opiskelen Tampereen yliopistossa sosiaalityötä ja teen pro gradu –tutkielmaa. Olen saanut tutkimukseni tekemistä varten tutkimusluvan XXXXXXXXXX . Osoitelähde on XXXXXXXX.

Tutkimuskohteenani on lapsensa huostaanoton kokeneen äidin kertomus siitä, miten hän on kokenut ja kokee äitiytensä/vanhemmuutensa. Mitä äitiys ja äitinä oleminen hänelle on käytännössä ja tunnetasolla. Miten hän kokee äitiyden ja vanhemmuuden muuttuvan lapsen huostaanoton myötä. Mielenkiintoni kohteena on äidin oma kokemus ja kertomus omasta itsestään, äitiydestään, vanhemmuudestaan, lapsestaan/lapsistaan ja muista hänelle tärkeistä asioista ja henkilöistä.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Olen sitoutunut noudattamaan ehdotonta vaitiolovelvollisuutta, joka tarkoittaa sitä, että en paljasta henkilöllisyyksiä. Tulen muuttamaan henkilötiedot ja kaikki tunnistettavuuteen liittyvät tiedot. Aineiston kerään haastattelemalla. Tutkimusraportissa tulen esittämään otteita haastatteluista kiinnittäen erityistä huomiota edellä mainittuihin seikkoihin. Haastattelunauhoja en luovuta muiden käyttöön.

Mikäli haluat osallistua tutkimukseen, ota yhteyttä allekirjoittaneeseen, niin sovitaan haastattelu-aika ja -paikka. Haastattelu voidaan toteuttaa yliopiston tiloissa tai kotonasi, mikäli voit järjestää kotiisi rauhallisen haastatteluajan. Haastatteluun olisi hyvä varata aikaa pari tuntia.

Omista henkilökohtaisista ja arkaluontoisista asioista kertominen voi tuntua aluksi vaikealta, mutta siitä voi olla myös kertojalle hyötyä, sillä kertoessaan elämänsä tapahtumia ihminen samalla jäsentää niitä myös itselleen ja asiat voivat saada uusia merkityksiä.

Toivottavasti saan haastatella Sinua. Ota yhteyttä **VIIMEISTÄÄN 7.7.2005 numeroon XXXXXXXXXX**

Ystävällisin terveisin

Annika Malmi